

Проект «УКРАЇНА»

Австрійська
Галичина

Проект «Україна»

**Проект «Україна».
Австрійська Галичина**

«Фолио»

2016

ББК 63.3(4 УКР)

Проект «Україна». Австрійська Галичина / «Фолио»,
2016 — (Проект «Україна»)

ISBN 978-966-03-7612-0

Ця книга — діалог істориків, географів, літературознавців, письменників і публіцистів про час і простір підавстрійської Галичини від кінця XVIII ст. до Першої світової війни, розпаду Дунайської монархії. Насамперед показано історичну спадщину «довгого» XIX ст. У цей час у складі Австро-Угорської монархії Галичина стала нафтовим Клондайком та Ельдорадо — одним із світових центрів видобутку «чорного золота». В кінці XIX — на початку XX ст. до неї була прикута увага багатьох політиків і міжнародних компаній: на певний час край став об'єктом конкуренції між представниками великого капіталу. У столиці Галичини з'явилася перша на українських землях газета, запущено дирижабль, залізничний потяг і трамвай, на базі дрогобицької нафти винайдено газову лампу. Там з'явилися перші українські партії, наукові товариства, студентські об'єднання, кооперативні структури, парамілітарні і скаутські організації, бальнеологічні курорти, футбольні та хокейні команди. Карпатський край кінця XIX — початку XX ст. став П'ємонтom не лише для українців, але й поляків, які здобули неоцінений управлінський досвід у Галицькому сеймі і Віденському парламенті; батьківщиною для галицьких євреїв, які теж бажали політичних свобод, національно-державного усамостійнення. Така подорож в австрійську/підавстрійську Галичину дозволить краще зрозуміти трагедію і велич історії не лише цього краю з кінця XVIII ст. до Першої світової війни, але й всієї України. України, яка завжди прагнула єднання, миру, господарського і культурно-освітнього поступу.

ББК 63.3(4 УКР)

ISBN 978-966-03-7612-0

, 2016

© Фолио, 2016

Содержание

Передне слово упорядника	7
Австрійська Галичина	10
Галичина: від австрійського до радянського міфів	10
Королівство Галичини і Володимирії: статус і система управління	19
1848 рік. «Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу»	23
Галицька автономія (1861–1914): інституційно-організаційний розвиток та формування сфери повноважень	36
Кінець ознакомительного фрагмента.	68

Проект «Україна» Австрійська Галичина

© М. Р. Литвин, автор-упорядник, 2016

© О. А. Гугалова, художнє оформлення, 2016

Переднє слово упорядника

Дорогий читачу! У центрі Львова, на аттику імпазантної будівлі Галицького сейму (нині Львівський національний університет імені Івана Франка) можна побачити алегоричну скульптурну групу «Галичина, Вісла і Дністер». Ще чотири постаті над головним фризом уособлюють Любов і Справедливість, Правду і Віру, а під ними вміщені алегорії Освіти та Праці...

Ці скульптури, та й ціла будівля, засвідчують, як несподівано переплелось вічне й змінне у долі України та цілої Східної та Центральної Європи. Майже століття тому зникла колись могутня Австро-Угорщина, владу якої символізувала масивна сеймова споруда. Зовсім по-іншому нині прочитується поєднання Вісли і Дністра, та й сама ідея Галичини постає у зовсім іншому контексті, аніж століття тому. Дві світові війни разуче перекроїли мапу Центрально-Східної Європи, трансформували історичну пам'ять не одного покоління її жителів. Змінили вони і Галичину. Проте вічні цінності – любов до рідного краю, віра в силу суспільної справедливості, освіти та праці для добра народу – залишилися сталими, пов'язуючи минулі й сучасні покоління.

Тому не можна забувати, що власне тут, у Галицькому сеймі, дві сотні галицьких українців здобули неоціненний досвід конституційних практик, який згодом їм знадобився для законотворчої діяльності Західно-Української Народної Республіки, проголошеної в ході розпаду Австро-Угорської монархії восени 1918 року. Водночас в їхніх умах і душах міцніла й формувалася ідея єдиної соборної України.

У цій книзі нарисів, яку написали вчені Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, йдеться про Галичину доби Габсбургів (1772–1918). Маємо надію, що вона дозволить краще реконструювати модернізаційні процеси у Центрально-Східній Європі до Першої світової війни, зрозуміти особливості визвольного руху українців, їхні прагнення до національно-державного буття і соборності України. У цей час західні українці створили не лише низку громадських культурно-освітніх, наукових і кооперативних структур, але й продовжили діалог із діячами європейської культури, наддніпрянськими побратимами.

Галичина була простором читання багатьох народів: поляки поширювали культ Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, читали Генрика Сенкевича, Зігмунда Красінського; австрійські німці захоплювалися поезією Йоганна Вольфганга фон Гете, Генріха Гейне, драмами Фрідріха Шіллера. Сюди доносилися відголоски художнього слова Шолом-Алейхема. Національні почуття українців формували твори Маркіяна Шашкевича, Миколи Устияновича, Івана Франка, Василя Стефаника, Марка Черемшини.

Кордон на Збручі не спиняв слова Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського, Євгена Гребінки, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського. Проте найбільше вплинув на свідомість галичан геній Тараса Шевченка. У Галичині поширювалися і видавалися його твори, споруджувалися пам'ятники Кобзареві і виготовлялися проекти його монументів для Києва.

У Перемишлі, Львові та Коломиї популяризувалися слова та музика національного гімну «Ще не вмерла Україна», автором якого стали галицький священник Михайло Вербицький і наддніпрянець з-під Києва Павло Чубинський. У Галичині була добре знаною книга харківського адвоката Миколи Міхновського «Самостійна Україна», яку видано у Львові 1900 р. Дух Міхновського у Львові також підсилив політемігрант з Мелітополя Дмитро Донцов, який замешкав у Львові ще перед Першою світовою війною.

У середні віки через Галичину, зокрема після занепаду княжого Києва, у добу Галицько-Волинського королівства, проходив знаменитий Варязький шлях від Балтики до Чорного моря, Візантії. Згодом величні торги у давньому Львові, Галичі, Кутах та інших містах і містечках краю, що дістали магдебурзьке право, були добре знані європейським та азійсь-

ким купцям і ремісникам. Згодом, у модерну добу їх традиції перейняла Загальна крайова торгово-промислова виставка у Львові (відкрита 1894 р.), її електричні фунікулери, світлові фонтани, модерний дерев'яний стадіон, вишукані зі скла і металу павільйони викликали вибух емоцій у відвідувачів із різних країн. Невдовзі (1907) у місті збудовано із залізобетону один з перших у Європі універмагів (його план намагалися перейняти радянські архітектори повоєнного Києва). Для хокеїстів у Львові збудовано критий зимовий палац. У Карпатах споруджено модерні залізничні мости та тунелі. На рубежі століть у Галичині прокладено телеграфний і телефонний зв'язок, у містах встановлено газове і електричне освітлення вулиць.

Зрештою, Галичина стала нафтовим Клондайком та Ельдорадо – одним з потужних центрів видобутку «чорного золота». Тому в кінці XIX – на початку XX ст. до неї була прикута увага багатьох міжнародних компаній: на певний час край став об'єктом конкуренції між представниками великого капіталу. Здавалося, що він матиме великі економічні перспективи, життя тут буде процвітати, а гроші тектимуть сюди рікою.

Не випадково австрійська влада та міська адміністрація Львова навіть розробили план будівництва морського порту у Львові, який через судноплавні канали з Дністром і Бугом мав з'єднати місто з двома морями. У столиці Галичини з'явилася перша на українських землях газета, запущено дирижабль і залізничний потяг, на базі дрогобицької нафти винайдено газову лампу. Наприкінці XIX – початку XX ст. тут з'явилися перші українські партії, наукові товариства, студентське об'єднання, кооперативні структури, парамілітарні і скаутські організації, бальнеологічні курорти.

Російський царат, як правило, блокував аналогічні плани наддніпрянських українців, тому гроші знаних співвітчизників – київського підприємця і садівника В. Симиренка, полтавської поміщиці Є. Милорадович нерідко вкладалися в українські ініціативи Галичини, зокрема розбудову Наукового товариства імені Шевченка у Львові.

Карпатський край кінця XIX – початку XX ст. став П'ємонтom не лише для українців, але й поляків; батьківщиною для галицьких євреїв, які теж бажали політичних свобод, національно-державного усамостійнення. Як стверджує один із найавторитетніших сучасних дослідників історії Центральної та Східної Європи Ларі Вулф, початково просвітницька ідея Галичини засвоюється, переробляється та змінюється різними національними дискурсами, що власне активно формуються у XIX столітті. І хоч австрійська провінція Галичина припинила адміністративно-політичне існування у 1918 р., а після Другої світової війни – із знищенням євреїв, поділом її території між Польщею і УРСР та відповідним примусовим розселенням поляків і українців – взагалі втратила свій успадкований із попередньої епохи етнографічний та геополітичний характер, на початку XXI століття «дух Галичини був невлотимим, примарним, міфологічним, суперечливим, але усе ще дуже живим».

Зауважимо і те, що ця книга писалася не стільки для галичан, скільки для всіх українців – наших співвітчизників на Сході, Півдні та Центрі України, більшість з яких, як стверджують соціологи, ніколи не переїжджали Збруч, а тому не бачили княжого Львова і Галича, монастирів Жовкви, Крехова, Унева, Лаврова, Бучача, старовинних замків Збаража, Золочева, Олеська, Жовкви, грайливих водопадів Яремчі і Шешор. Отож, автори сподіваються, що подорож в австрійську/підавстрійську Галичину дозволить краще зрозуміти трагедію і велич історії не лише цього краю, але й всієї України. України, яка завжди прагнула єднання, миру, господарського і культурно-освітнього поступу.

І, насамкінець, представимо авторів книги. Її відкриває оригінальний нарис ученого-семіотика, історика і філолога Романа Голика. Патріарх історичного цеху країни Феодосій Стеблій, дослідник творчості Маркіяна Шашкевича та «Весни народів» 1848 р., пройшов вишкіл в Інституті суспільних наук у самого академіка АН УРСР Івана Крип'якевича, кращого учня Михайла Грушевського. Уродженець Козацького краю Богдан Тихолоз є автором низки оригінальних літературознавчих нарисів про Тараса Шевченка, Івана Франка та інших

світочів української культури. Наталія Колб висвітлює маловідомі сторінки Греко-католицької церкви, насамперед діяльність її парафіяльного духовенства, збирає і популяризує українську пісенну творчість. Історик «довгого» ХІХ ст. Остап Серeda мав честь неодноразово проходити стажування в американському Гарварді, викладати авторські курси в університетах України, Угорщини, Австрії, Австралії, Польщі. Доктор філологічних наук Тимофій Гаврилів є не лише літературознавцем, перекладачем-германістом, культурологом, але й талановитим письменником, автором популярних повістей, філософської поезії. Ірина Орлевич тривалий час досліджує дискусійні аспекти діяльності галицьких русофілів і москвофілів, організовує релігієзнавчі конференції. Географ за освітою, а нині професор історії Володимир Клапчук серед перших науковців реконструював літопис галицького нафтовидобутку і лісопереробки, становлення туризму на Прикарпатті. Професор Ігор Райківський відтворює взаємини наддніпрянських і галицьких інтелектуалів до Першої світової війни, а також успішно викладає історію у Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника. Молодий випускник аспірантури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Євген Поляков, віриться, невдовзі стане знаним науковцем у галузі юдаїки. Що ж до упорядника цієї праці, то він нині очолює Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України і є дослідником українсько-польських відносин новітньої доби, автором кількох книг про Українські визвольні змагання першої половини ХХ ст.

Австрійська Галичина

Галичина: від австрійського до радянського міфів

Уявлення про Галичину змінні настільки, наскільки мінливою була й сама доля цього регіону. Тут спробуємо у загальних рисах відтворити лексикон стереотипів, з яких склалися український, польський та (згодом) російський образи Галичини австрійського періоду, а також подальшу долю цього образу в ментальності жителів краю. Йдеться, зрозуміло, про набори банальностей, які нічого, крім банальностей, не містять, але без них, мабуть, міф Галичини втратив би свою оригінальність.

Образ галицького міста. У цьому ряді стереотипів і концептів ключовим є образ Львова як «галицької столиці». У ньому злилися принаймні два різні стереотипи міста: польський та український. Міф «польського» Львова, що викристалізувався до Другої світової війни, має кілька форм.

Одну з них можна назвати «мілітарною». Вона опирається на образ «завжди вірного» міста-воїна – фортеці, що захищає «цивілізований Захід» від «Дикого Сходу». Її складовою став стереотип «оборонців Львова», елементом якого, у свою чергу, була міфологія «львівських дітей». У цьому плані Львів асоціювався з ареною українсько-польського протистояння наприкінці Першої світової війни і цвинтарем «орлят». Це уявлення про місто дістало свій вираз як на рівні поезики та риторики художніх текстів (М. Гемар, К. Макушинський), так і в мові живопису (В. Коссак) та монументальної архітектури (Р. Індрух). Ще один різновид польського міфу Львова поєднує в собі два компоненти. Це ностальгія за «добрими австрійськими часами» та гумористичний образ «дуже приємного та веселого міста», де майже усі один одного знають та шанують (С. Василевський). У його центрі знаходиться уявлення про ідеальний Львів, ознаками якого є, з одного боку, ресторани (готель «Жорж», «Краківський», «Атлас», «Козьол», «Імперіал»), льокалі («Телічкова», «Сковрона»), а з іншого – академічні заклади (Політехніка, Університет, Академія Ветеринарної медицини, Вища Економічна школа), де працюють видатні фахівці та вчиться дуже здібна і безтурботна молодь. До того ж, Львів – осідок трьох архієпископів, що робить його незвичайним у масштабах Європи. Поширюваний в «польський» період час міф австрійського Львова містив також ностальгію за «давнім порядком». Його втіленням був ерудований, педантичний і виконавський інтелігент (урядовець, юрист, вчитель) і ширше – представник суспільної еліти «австрійського зразка». Звідси – й сюжетні лінії, що намагаються «споріднити» польський Львів з габсбурзьким Віднем. Одним з показових є образ львівського костелу Св. Єлизавети: і через пряме апелювання до трагічних моментів у житті імператорської родини (а також міфології «доброго цесаря Франца Йосифа»), і через складні асоціації, що пов'язують львівський храм з віденською «Штефанскірхе» (Є. Яніцький). Міф «щасливого Львова» опирався на уявлення про інтелігента, який легко сприймає життя, займається спортом тощо, а також на образи «пересічних» мешканців міста, які супроводять його існування (від «бельферів» та «шимонів» до перекупок і жебраків) (С. Лясковницький, К. Шлеєн). Пізніше стереотип львів'янина-інтелігента зливався з образами низової культури до- та міжвоєнного Львова. Її репрезентантом став «львівський батяр» – «гультай, яких мало», нерідко «герой з-під темної зірки» з кримінальним минулим. Усі ці елементи з'явилися у радіодискурсі «Веселі львівської Хвилі», а пізніше були перекодовані на мову кінематографії (пара Щепко / Тонько). У «полоноцентричній» картині світу місто-кавалер «Віртуті Мілітарі» виступав певною протиположністю (і водночас доповненням) Кракову. Звичайно, «польський Львів» з його знаковими місцями (Катедрою Казимира Вели-

кого, Домініканським собором, Університетом Яна Казимира, Кармелітами, Ратушею і спіз-неним годинником Бернардинського костелу) був досить відносним відповідником Кракова з його символами (Вавелем, Барбаканом, Сукенніцями, гейналом з Маріяцького костелу), що мали національний, а не лише регіональний характер. (Це добре розуміли автори туристичних путівників, як, наприклад, М. Орлович. У своєму «Путівнику по Галичині» (1919) він віддав виразну перевагу «старовинному» Кракову над «новітнім» Львовом.

Міф українського Львова також, фактично, актуалізований українсько-польським протистоянням наприкінці Першої світової війни. Початково це – образ одвічно українського княжого міста, здобутого і утраченого в час «Листопадового Зриву». Поразка у боях за місто породила також іншу тенденцію. Серед українських культурних та політичних діячів виникає антиутопія: хоч генетично Львів і є українським, проте реальне місто має таки польський характер. Тому образ «листопадового Львова» змінився картиною українського міста, що існує і бореться за своє існування у межах міста польського (С. Гординський). Цей Львів також мав свої знакові адреси: собор Св. Юра, церкви (Преображенська, Волоська, Св. Миколая, Св. Онуфрія, Св. П'ятниць), Богословська академія, Народний і Академічний дім, будинки «Дністра», «Народної Торговлі», не дуже чисельних ресторанів («Вовк»), кондитерських фірм («Фортуна Нова»), робітничих центрів (фабрика ім. І. Левинського); редакції україномовних газет і журналів, приватних адвокатів, лікарів тощо. Сюди ж додавалися місця вимріяних, але так і не реалізованих проєктів (Український таємний університет). Водночас український Львів – особливо в очах старших людей – мав риси, спільні зі Львовом польським. Це – та ж ностальгія за «смішним», може навіть технічно відсталим, але «щасливим» і упорядкованим «австрійським» Львовом, де різні народи мирно співіснують, насолоджуючись рівними правами (С. Шухевич, С. Шах, О. Надрага). Однак в уяві міжвоєнного покоління український Львів, на відміну від польського, пов'язувався не з Краковом, Варшавою чи тим же Віднем, а з Харковом та Києвом. При цьому, не зважаючи на політичне забарвлення, для галицьких українців «синьо-жовтий» Львів усе-таки уступав «червоним» столицям тогочасної УРСР. Так, в «Географії України та сумежних країв» В. Кубійовича ідеал українського міста втілюють саме промислові центри Великої України. Натомість Львів, де була видана книга, аналізується на її сторінках досить побіжно.

Модель великого галицького міста була частково перенесена і на міфологію менших міст та містечок Галичини. Це стосується, скажімо, Жовкви. Її польську візію репрезентували символічні будівлі фарного і Домініканського костелів, замку, ратуші тощо. Українську – будинки «Просвіти», дерев'яна церква Св. Трійці та комплекс василіанського монастиря з видавництвом і церквою, розписи якої підкреслювали національне бачення історії Галичини. Крім польської та української, у Жовкві досить потужно акцентувалася єврейська складова міської культури, центром якої була давня синагога. Ще один приклад – Самбір. У польській міфології він асоціювався із полюванням королеви Бони, володінням Шпитка з Мельштина і зустріччю Марини Мнішек з Дмитрієм Самозванцем. В українській до уваги брався етнографічний та релігійний чинник. Самбір з його чудотворною іконою був відпустовим місцем. Крім того, у першій третині ХХ ст. місцеві інтелектуали проголосили його «центром Бойківщини». Відповідно, костел та польські організації були тут певним контрастом до церкви Успіння Богородиці, а також українських організацій на зразок товариства «Бойківщина» та його музею, «Просвіти» чи навіть «Ризниці». Треба підкреслити, що образ українського Самбора був дещо роздвоєним. Місто асоціювалося не лише з українським національним рухом, але й з москвофільським Товариством імені М. Качковського, яке тут народилося у ХІХ ст. З іншого боку, приклад Самбора увиразнював образ галицьких містечок як своєрідних «мікростолиць», звідки українська культура поширювалася на довколишні села. Однак між образами великого й малого міста існувала суттєва різниця. Порівняно з тогочасними європейськими центрами, Львів початку ХХ ст. вважався провінцією, однак його зображали містом,

що живе досить динамічним життям і йде у ногу з часом. Образ менших міст, що були «провінціями провінції», відповідав іншим стандартам: досить схоже планування, одноповерхові (максимум двоповерхові) будівлі, повільний ритм життя, певна замкненість щодо «чужих» і «майже родинна» атмосфера спілкування, напівсільські форми товариського життя тощо. З іншого боку, ці міста і містечка нерідко в уяві їхніх жителів наділялися своєрідними, неповторними рисами. Такий ідеалізований образ, бачимо, зокрема, у Б. Лепкого на хрестоматійному прикладі підавстрійських Бережан: «Бережани – місто моїх молодих літ, найкраще місто у світі! (...) Чи ви й для других такі гарні – не знаю. Знаю тільки, що декілька літ прожив у ваших мурах, не забуває вас ніколи і в думках відвідує так радо, як я радо нині відвідати вас хочу (...). Посередині міста майдан, Ринком званий, а посередині ринку ратуш – великий чотирикутник з вежею, щось буцім королівський замок у Варшаві. (...). Бережани – місто моїх молодих літ, найкраще місто у світі». Навіть для А. Любченка, який дивиться на Галичину досить критично, світ галицьких містечок початково здається своєрідною оазою: «Рівні чисті вулиці, чепурні будинки... і скрізь на всьому відбиток теплої тихої провінції», – записує він свої враження після відвідин Стрия. Ідеалізованим до невпізнання виглядає на цьому фоні Дрогобич, поданий крізь призму графіки і прози Б. Шульца. Тут, у «Цинамонових крамницях» і «Санаторії під клепсидрою» реальне місто постає у своєрідному текстовому дзеркалі, яке гіперболізує одні його риси, зменшує інші, і, врешті-решт, перетворює його у набір метафор та напівсонних символів.

Образ галицького села. Стереотипи міста у складі «галицького міфу» протиставлені образам галицького села. Тут існує кілька моделей: 1. Породжена романтизмом картина ідилічного місця, вписаного у природний життєвий цикл, місця, що компенсує інтелігентові недоліки міського життя (поч. – середина XIX ст.). 2. Її «антонім» – образ нужденного, злиденного села, мешканці якого живуть у курних хатах і підкоряються немилосердному «диктатові землі». 3. «Етнографічний» образ села як місця, де, попри важкі життєві умови, зберігаються давні звичаї та національні традиції (кінець XIX – перша третина XX ст.). У цій іпостасі сільська культура протистоїть цивілізації полонізованого міста. Класичним прикладом контрастного поєднання різних стереотипів галицького села можуть слугувати «Карби» М. Черемшини. Тут воно наділене водночас і утопічними знаками зовнішнього процвітання, етнографічною привабливістю («зелене, як отава», нагадує «дубову колисочку у віночку, що розкидає чічки» тощо), і натуралістичними ознаками внутрішньої руйнації та завмирання («сухі надмогильні квітки на цвинтарних струпішілих хрестах», «деревище у мокрій ямі межі німими могилами»). Цю тенденцію ще більше посилили твори І. Франка та особливо В. Стефаника, в якого емоційна атмосфера карпатського села набрала обрисів «пекла на землі». «Відкриття» народної культури у XIX ст. викликало й наукове зацікавлення сільським побутом. Тоді ж галицькі селяни почали ідентифікуватися як представники субетносів (карпатські бойки, гуцули, лемки – з українського боку, татранські гуралі – з іншого). Так утворився, наприклад, стереотипний образ гуцула, який грає на трембіті, сповіщаючи про смерть своїх односельців, влаштовує ігри при покійникові, співає «умерску» коляду, і любить декорувати одяг виробами зі шкіри, носить топірець-«бартку», пасе вівці на «пляях» і «полонинах» тощо. Водночас почали з'являтися і негативні образи «дикої та небезпечної у відношеннях Гуцулії», «відсталі Бойківщини».

Для інтелектуалів XIX – XX ст. село здавалося місцем, наближеним не лише до природи, але й до історії, минулого Галичини. Тим прикрішим було для них відчуття, що селяни «не усвідомлюють» вагу цього факту: «Аж ось Крилос. Село тепер. Стоять хатки з боку, як звичайно всюди. І люде ці самі. Лиш не знати, чи знають вони, чії вони діти? Може вони славного боярського роду? Не знати, що їм здається? Чи не лячно їм мешкати так близько княжих теремів? Чи не розказували їм коли дідусі й бабуні хоч казку про Осмомисла чи Данила?» – записує один з відвідувачів археологічних розкопок під керівництвом Я. Пастернака у 1937 році. Звідси ж – прагнення відродити серед галичан національні традиції ранньоновітньої України,

у тому числі й «козацьку старовину»: А. Чайковський пише «Сагайдачного», а О. Назарук популяризує міф про Роксолану, а таборовики Католицької Акції української молоді (КАУМ) намагаються відтворити на ріці Лімниці битву козацьких чайок. Водночас дослідники галицького селянства прагнули змінити стереотипний погляд на село. Галицький селянин не безграмотний, просто він має власне коло зацікавлень і турбот – стверджує у 1931 році І. Филипчак: «У нас привився погляд, що Бойківщина це найтемніший куток нашої землі...що там провіта зовсім не доходить, що Бойко до книжки не цікавий. Це лишень почасти правда, але не зовсім... Бойко до книжки цікавий, але треба до нього вміти з освітою підійти». Наукове та аматорсько-краєзнавче зацікавлення галицьким селом дало поштовх художній стилізації як в українській, так і в польській культурі. Не випадково після Першої світової війни почали з'являтися польські туристичні комплекси, прикрашені гуцульською орнаментикою. Для зацікавленого екзотикою мандрівника світ гірського села був водночас антисвітом, де ще живе кровна помста; пущею, заповненою персонажами «галицько-руської демонології» В. Гнатюка – чугайстрами, мавками, «нетлінними» тощо. На Україні цей образ став особливо популярним після «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського. У польській літературі схожий стереотип усталився під впливом текстів Станіслава Вінценза («На високій полонині»). Магічна реальність карпатського села трактувалася тут через призму прихованої словесно-поетичної гри так само, як фантазмагорія шульцового Дрогобича – у дзеркалі містечкової реальності. Читач Станіслава Вінценза міг дивитися на неї і як на живе втілення українських народних міфів та легенд, і як на ілюстрацію до притч про хасидських цадиків, також пов'язаних із народною культурою Карпат.

Ідеологічні міфи і знакові постаті. Образи галицького міста, містечка й села вписувалися у ширшу парадигму української і польської ідеологічних доктрин. Перша світова війна і польсько-українські бої за Галичину витворили два опонуючі між собою ряди стереотипів. Зокрема, з українського боку розповсюджувався поетичний образ січового стрільця – національно свідомого галичанина, який б'ється на Маківці 1915 р. разом з Оленою Степанівною; йде «у кривавий тан визволяти Україну з московських кайдан»; бореться за Львів у лавах УГА і ледве виживає у «чотирикутнику смерті». З польського боку йому протистояв міф оборонців Львова – «орлят» (гімназистів, студентів) та жінок-легіоністок, мирних жителів, які «плебісцитом крові» засвідчують восени 1918 р. належність Східної Галичини до Речі Посполитої.

«Роздвоєний» образ світу позначився й на осмисленні знакових постатей Галичини XIX – XX ст. З українського боку сюди входили греко-католицькі архієпископи (від Ангеловича і Яхимовича до А. Шептицького) та єпископи (Й. Коциловський, Г. Хомишин, Г. Лакота, І. Лятишевський, Н. Будка), діячі Західно-Української Народної Республіки («Президент Кость Левицький», «генерал Тарнавський»). До цього списку зараховували також представників галицьких українців в австрійських та польських органах влади, письменників (від діячів «Руської трійці» до поетів «Молодої музи» – і далі до Б.-І. Антонича), відомих архітекторів та інженерів (В. Нагірний, І. Левинський), адвокатів (В. Старосольський, С. Шухевич), лікарів (М. Панчишин). Особливу роль в ієрархії східногалицьких персоналій посідала постать І. Франка, культ якого став доповненням культу Т. Шевченка. Після Першої світової війни вже функціонувало кілька різновидів цього образу. Франко ототожнювався то з Мойсеєм, то з Каменярем, а на локальному рівні слугував зразком «Великого Бойка». З польського боку цьому канонічному рядові відповідали постаті австрійських галицьких намісників (від А. Голуховського до В. Коритовського), міністрів до Справ Галичини (від К. Грохольського до М. Бобринського), політичних діячів першої третини XX ст. (від «начального вождя» Ю. Пілсудського до «президента Мосціцького» та «маршалка Риздя-Смігли»), організаторів оборони Львова та президентів міста, львівських римо-католицьких архієпископів (серед яких виділявся Ю. Більчевський), письменників (від А. Фредра і С. Гоцинського до Л. Стаффа, К. Макушинського та Я. Парандовського – з одного боку та Б. Шульца – з іншого), художників,

архітекторів, скульпторів. Трактування тих самих постатей з обох боків було далеким від однозначності. Прикладом може слугувати особа А. Шептицького. Українці ототожнювали його із «Князем і Батьком Церкви». Натомість у польській суспільній думці розповсюджувався різко негативний стереотип «уніатського» митрополита – підбурювача «братовбивчих» починань у Східній Галичині.

Мовні кліше. Образ австрійської Галичини асоціювався також із певними соціолінгвальними стереотипами. Одним з них було протиставлення української / руської і польської мов. На різних етапах воно то акцентувалося, то, навпаки, нейтралізувалося. В останньому випадку йшлося про вживання польської мови у руських (українських) галицьких сім'ях (насамперед у тих, де були мішані шлюби). Натомість у багатьох чисто польських сім'ях Галичини знання української мови було обмежене її розумінням, але не активним використанням. На кінець XIX – поч. XX ст. у містах Галичини склалося, з одного боку, протиставлення двох «інтелігентських» койне – польського та українського (т. зв. західноукраїнський варіант української літературної мови), а з іншого – змішування елементів української, польської, німецької мов та їдишу на польській граматичній основі, у вигляді говору міських низів або т. зв. «балаку». Зрештою, ряд стереотипів, що пов'язували образ українця з уживанням української мови, також не був цілісним. Досить згадати період «азбучних війн» та стереотип «язичія» як штучної, не пов'язаної з життям мовної мішанини, протиставлений образів «народної мови» як рушія суспільного прогресу.

Не треба забувати також і ролі російської мови на рубежі століть. У москвофільському середовищі вона виступала двобічним символом: з одного боку, означала спротив полонізації, з іншого – символізувала «єдність Русі від Тиси до Амуру». Разом з тим, в австрійський період поступово змінювався статус німецької мови, яка з домінуючої форми комунікації у сфері державного управління була поступово усунена польською. Тож образ галицького німецькомовного службовця витіснився образом службовця польськомовного, який з обов'язку володіє німецькою, а пізніше (теоретично) й мовами «національних меншостей» регіону. Між германомовним середовищем тут функціонував їдиш, у якому німецька граматична та лексична основа була пронизана запозиченнями із польської та української мов. Тому засобом національної ідентифікації мовців-євреїв Галичини слугувала не стільки фонетична чи граматична, як графічна (гебраїська) форма їдишу, протиставлена латинці польської і німецької мови та кирилиці української.

Соціальні ролі й стереотипи повсякденності. Загальний ідеал Галичини складався також із стереотипів повсякденного життя, насамперед соціальних. Так, у свідомості української галицької інтелігенції особливо вирізнялися клішовані ролі священика, юриста («меценаса»), вчителя («професора»), представника точних та природничих, «технічних» дисциплін («інжиніра»), меншою мірою лікаря («доктора»), тобто представників «досяжних» для них професій. Відповідно до «чоловічих» суспільних функцій уявлялися «жіночі» ролі «їмості», «пані меценасової», «пані директорової», що викликало різкі протести феміністок. Кожен із соціальних стереотипів реалізувався у багатьох різновидах. Так, типовий образ священика мав кілька аспектів. Його життя бачилося крізь призму освіченості, порядності, консервативності, патріотизму, патріархального укладу сімейного життя, професійної спадкоємності тощо. Відповідним до цього ідеалу було бачення ролі і місця його жінки-попадів / «їмості» – виховательки дітей у релігійному та національному дусі, а також доброї господині. З її образом пов'язувався ідеальний образ галицької кухні – своєрідного симбіозу австрійської та української народної кулінарних традицій. Елементи цих традицій передавалися у вигляді рецептів-«переписів», які асоціювалися також із збереженням сімейної історичної пам'яті: «Кілько літ мали ті поживклі переписи, писані ледве чітким чорнилом по-нашому (очевидно з йорчиками), по-німецьки і по-польськи!.. той перепис ще від... прабабки, а цей від бабки, цей від тети Брозі, той від тети Гені, що то вже в чотирнадцятім році життя вийшла заміж і на Буковині її називали

„ді кляйне попадая“. Всі ті архітвори кулінарного мистецтва зачиналися від слів „Возьми, wez, pimm“. Я з такою пошаною брав їх до рук, ніби вони були найстаршими пам'ятниками письменства». Загалом минуле у сім'ях галицьких священників та світської інтелігенції поставало то у вигляді сімейних фотоальбомів, то – «родослівного дерева», укладання якого вважали родинного («фамілійного») престижу.

Відповідно до цих зразків формувався й певний образ суспільства. Його підставою довгий час слугували два стійкі стереотипи. Одним з них було відчуття дистанції між різними суспільними колами (протиставлення господар / обслуга), а також поколіннями (старші і молодші). Другим – навпаки, почуття приналежності до певного товариства, професійного чи родинного «круга». Така картина чітко поділеної соціальної дійсності не раз породжувала спротив. Скажімо, представники українського феміністичного руху першої третини ХХ ст. у Галичині вважали поділ на «круги» перешкодою для розвитку колективного життя, а установлені ідеали патріархальної родини – обмеженнями, що заважають саморозвиткові жінок. У вихідців із Східної України дистанціювання між представниками різних суспільних середовищ викликало враження «клановості», замкненості, нещирості, вузькості інтересів тощо (звідси – наукове «причинкарство» галичан у Ю. Шевельова). Поруч із образом ввічливого, вихованого та ерудованого галичанина в їхніх очах поставав також стереотип підступного і жорстокого жителя Галичини, наділеного провінційним світоглядом і суперечливим характером: «спочатку велика клопітливість, щире бажання допомогти наддніпрянцеві, потім, дуже швидко – збайдужіння, потім – (...) бажання штовхнути цього наддніпрянца, загнати на слизьке або кинути безпорадно-самотнім чи (...) якимось на ньому заробити, зужити», – зауважує у своєму «Щоденнику» А. Любченко. Так чи інакше, подальша історія Галичини спричинила і руйнацію освячених традицією уявлень та форм життя, і прагнення їх відродити на новому ґрунті. Тому спробуємо коротко простежити долю «галицького міфу», порівнюючи структури двох різних ментальних парадигм – радянської і посткомуністичної.

І впродовж 1939–1941 років, і після Другої світової війни радянська влада намагалася провести тотальну заміну австрійських і польських колективних стереотипів, щоб створити новий образ «іншої», соціалістичної Галичини. Ця стратегія реалізувалася двома шляхами. Перший передбачав створення негативного іміджу Галичини капіталістичної. Окремі елементи цього образу певним чином відображали реальність, і тому зустріли позитивний відгук серед галичан-українців. Такою була, наприклад, критика національної політики ІІ Речі Посполитої і офіційна українізація галицьких міст. Радянський ідеологічний дискурс швидко розповсюдив образ «радісного Львова», який після десятиліть чи навіть століть полонізації знову говорить українською і радіє появі Радянської армії-«визволительки». Досить швидко радянська пропаганда створила великий лексикон стандартних кліше й гіперболізованих формул, які, за задумом авторів, мали постійно асоціюватися з певними подіями, місцями та постатями минулого. У австрійській та польській Галичині стали бачити арену вічної боротьби «робітничого класу» з «панамі-експлуататорами», яких у радянській риториці порівнювали з «п'явками, що п'ють кров трудового народу». У системі соціалістичної «новомови» почали активно експлуатуватися вибрані сюжети й образи з творів Стефаніка, Франка, Черемшини, Мартовича. Через це галицькі міста і села у ХІХ – ХХ ст. традиційно виступали «жертвами антинародної політики європейських імперіалістичних кіл», об'єктом «національного гніту, нелюдського економічного визиску та нестерпних умов життя».

Окремі стереотипи австрійської доби піддавалися цілеспрямованому руйнуванню. Так сталося, зокрема, із образом «доброго галицького священника» після Львівського собору 1946 року. У пресі та художній літературі почав поширюватися стереотип облесливого, ввічливого і підступного «уніата» зі свастикою на сутані, який іде «з хрестом і ножем» «дорогою ганьби і зради». Він стає представником «езуїтського Юра», прихованим помічником панської

Польщі, гітлерівської Німеччини, «капеланом жовтого лева» і «бандерівського» руху, що заважає жити мирним та довірливим галичанам тощо. До того ж, актуалізувалося створене ще представниками КПЗУ уявлення про «попа-капіталіста», в руках якого ще з ХІХ ст. опиняються українські банки та кооперативи по усій Галичині. На противагу негативному образу старого галицького суспільства, створюється образ «нової», «щасливої» галицької землі – індустріалізованої та колективізованої. Відповідно змінюється й пантеон знакових історичних постатей. Більшість з давніх персоналій отримує негативні конотації, тому на їх місці з'являються імена Леніна (Сталіна), представників радянської партноменклатури (секретарів обкомів і райкомів партії), депутатів Верховної Ради (М. Кіх), героїв партизанського руху (С. Ковпака, С. Руднева, М. Кузнецова), «бійців ідеологічного фронту». В окремих випадках ішлося про заповнення опустілих ніш. Так, замість владик ворожої їй Греко-католицької церкви радянська ідеологія пропонує галичанам визнавати атеїстичних «новомучеників» на зразок Я. Галана або С. Тудора, які, за офіційною версією, «кладуть життя у боротьбі з силами п'їтьми». Поруч з тим, уславлюється постать «маленької радянської людини». В обласних центрах та районах створюються пантеони передовиків виробництва, Героїв Соціалістичної Праці, колективів – Кавалерів перехідного Червоного Прапора, у сільській місцевості – колгоспів-мільйонерів тощо. Відповідно змінюються й мовні кліше. Офіційно Галичина асоціюється з українською мовою, однак цивілізаційним кодом її міського населення (особливо у повоєнні роки) стає також і російська мова. Внаслідок пропаганди білінгвізму, що, за задумом ідеологів КПРС, мала вести до майбутнього злиття мов і націй, виникає радянський варіант міського говору – суржик, який поступово проникає у систему діалектного мовлення сіл. Відповідно трансформуються і стереотипи повсякденності. Початково їхнім наскрізним гаслом стає ліквідація давніх соціальних уявлень і форм товариського життя у місті та на селі. Останні оголошуються відсталими, забобонними, містечковими, негуманними тощо. Крім того, простежується тенденція до спрощення і уніфікації норм поведінки, а в рамках боротьби із залишками релігійного світогляду створюються нові, світські, звичаї та обряди. Це не означає, що на неофіційному рівні давня міфологія Галичини була повністю знищена. Вона існувала, хоч і в дуже видозміненому, мозаїчному вигляді. Так, на рівні приватних розмов й далі існував образ старого галицького інтелігента (звідси – культ композитора С. Людкевича у мистецькому і не лише мистецькому середовищі повоєнного часу). Людей і надалі цікавила культура довоєнної Галичини (звідси – певний ажітаж, який викликала публікація поезій Б.-І. Антонича у 60-х рр. ХХ ст.). У родинях священиків, навіть тих, які перейшли у православ'я, ще деякий час утримувалися давні стандарти поведінки, властиві цьому середовищу давніше. Продовжували існувати й елементи українського спільногалицького койне, хоча, переважно, у мові старшого покоління. Не зовсім зникло, зрештою, й давнє протиставлення інтелігента й обслуги: у окремих сім'ях функції давньої служниці певний період ще виконувала «хатня робітниця» чи «домогосподарка». Зрештою, існували спроби реанімувати міф давньої Галичини, прикладом чого стала творчість дисидентів (зокрема І. Калинця). Амбівалентним було ставлення радянської влади й до народної культури галицьких селян, яка все ще залишалася традиційною. З одного боку, її намагалися корегувати, знищуючи «давні забобони», а з іншого – пробували вивчати. Поява таких монографій, як «Бойківщина» чи «Гуцульщина» у середині 80-х рр. була також своєрідною спробою «законсервувати» уявлення про етнографічну Галичину з її бойками, лемками та гуцулами. (Зрештою, культура останніх стала частиною радянської масової культури й активно використовувалася для пропаганди нового способу життя.) Отож, пам'ять про Австрію та згодом Польщу на галицьких землях не щезла, а лише стала одним із різновидів індивідуального та колективного підсвідомого.

Однак при цьому вона зазнала дуже серйозних змін: це виявилось уже в пострадянський період. Так, уже з часу перебудови, тобто з кінця 80-х років, у ментальності галичан почалася реінкарнація давніх, довоєнних стереотипів. Вихідним пунктом цього процесу стали, як

відомо, символічні образи легіону УСС часів Великої війни, Галицької армії, ЗУНР та суміжні з ними символи. Не випадково однією із знакових пісень цього періоду стає стрілецька «Ой, у лузі червона калина». Так відновлюється збірний образ «Стрілецької голгофи», а разом з ним зростає суспільна значущість атрибутики українських збройних формувань 1914–1920 рр. Поруч з тим, концепт Галичини починає переосмислюватися на тлі «оновленої історії» княжих часів (звідси – популярність образів галицько-волинських князів), Запорозької Січі та історії Української церкви (відродження УГКЦ та УАПЦ). Події довкола останньої якраз і продемонстрували неспівпадіння давнього і нового міфів Галичини. Тут виникали парадокси інтерпретації як локального, так і загальногалицького рівня. Наприклад, міф Роксолани, розповсюджуваний перед Другою світовою війною представником українського католицького руху О. Назаруком, несподівано почав використовуватися супротивниками греко-католицизму як знак «споконвічної православності» Галичини. Далі ознаки еклектичності нового галицького міфу стали ще чіткішими. Так, поруч з українським, наприкінці 90-х почав зароджуватися досить своєрідний міф «російської Галичини» та «російського галичанина», розповсюджуваний Російським товариством ім. Пушкіна у Львові. З точки зору цієї міфологічної схеми, «справжня» Галичина не має національного забарвлення, вона багатокультурна, і росіяни, що народилися й виростили у ній, розуміють її «австрійський, сецесійний дух» краще, ніж українці. У цьому плані новий російський міф Галичини наблизений до старого польського. Не випадково і тут і там акцентується західний, а не східний характер галицької культури. На цьому тлі реактивується повоєнний образ польської Галичини. Він також не цілісний. Під цією маскою існує як міф виразно «антиукраїнського» краю, який чекає на своїх давніх власників (К. Шлеєн), так і утопія ідеального місця, де усі – незалежно від національності та соціального статусу – живуть у мирі та «з усміхом на обличчі» (Ю. Вітлін). Зрештою, не можна забувати й третього варіанту, запропонованого у 70-х роках А. Кусьневичем. Підавстрійська Галичина стає у нього майже екзистенціалістським світом. Тут, з одного боку, співіснують хоч і чужі один одному, але все ж споріднені духовно австрійці і поляки, а з іншого живе незрозуміле для них місцеве населення, яке розмовляє екзотичною, «цвинтарною» мовою і репрезентує архаїчну, забуту усіма культуру («Урок мертвої мови»). До середини дев'яностих років ХХ ст. ситуація дещо змінюється: поруч з усіма міфами з'являється антиутопія Галичини, розповсюджувана, зокрема, а середовищем львівського часопису «Пост-Поступ». Позитивному стереотипові краю, який відроджує національні традиції і віру батьків, протиставляється образ загумінкової провінції у межах маргінальної України – осередку «галичанства» як втілення «валенродизму» і конформізму. (До цього додався й антиміф галицького селянина як неактивного і невмілого господаря у тлумаченні П. Яцика.) Фоном для цього стало проникнення структуралістичних та постмодерністичних інтерпретацій у сферу наукового дискурсу. Так, зокрема, почав руйнуватися міф довоєнного «Мойсея» і радянського «Вічного революціонера» як символічних двійників І. Франка. Зрештою, Галичина як категорія мислення стала предметом художньої постмодерної гри. Прикладом цього можуть слугувати хоч би «Дванадцять обручів» Ю. Андруховича, де культура Галичини перетворюється на фантазмагорію абсурду, а традиційні стереотипи «порядного австрійця» і «патріотичного галичанина» стають відверто двозначними. (Так, на купі старого непотребу один із персонажів роману бачить пам'ятник «Братання Руднева і генерала Чупринки», викинуту національну атрибутику.) Водночас постмодерна гра (як, наприклад, на сторінках «Поступу», журналу «І» чи «Львівської газети») свідомо чи неусвідомлено переростає у дискурс нового міфу. Це – образ частини об'єднаної Європи, яка (за іронією долі) опинилася у азіатській країні. Тут, на відміну від решти українських територій, живуть виховані і стильно одягнені «пани», родовід яких тягнеться від західноєвропейських лицарів і австрійських аристократів. Вони воліють користуватися «прогресивною» латинкою, а не «заскорузлою» кирилицею, що асоціюється з «православ'ям», «малоросійством», «хохлами» та «кацапами», і прагнуть більше читати Марселя

Пруста, Джеймса Джойса, Умберто Еко, а не Панаса Мирного чи Нечуя-Левицького. Так формується нова казка Галичини, не дуже схожа на «казку життя» Б. Лепкого.

Сьогоднішній образ (чи концепт) Галичини можна порівняти з пірамідою, прихованою під товщею піску або майже повністю окутаною тропічними рослинами. На поверхні знаходиться лише вершина, що здається порівняно невеликою і відносно простою. Внизу ж, у невидимій на перший погляд частині, лежить досить масштабна основа, складена із великої кількості блоків, припасованих один до одного в різний час різними поколіннями майстрів. До певної міри, у науковій та повсякденній уяві образ Галичини служить величним меморіалом, пантеоном, у якому поховані спогади про «стару добру Австрію» і трохи гіршу «Польщу», місцем для їхнього пошанування і складання символічних жертв «втраченому минулому». Галицький міф, побудований із стереотипів та ідеалів минулого, схожий швидше на хатинку із гральних карт, яку дуже легко зруйнувати. А проте він існує й надалі. І в цьому унікальність цього міфу, і регіону, який його створив.

Роман Голик

© Р. Голик, 2016

Королівство Галичини і Володимирії: статус і система управління

Унаслідок першого поділу Речі Посполитої 1772 р. Галичина відійшла до Австрійської монархії. Така ж доля спіткала 1787 р. Буковину, яка 1849 р. виділена в окремих окрузі. З 1795 р. до коронного краю також входила Холмщина.

На початку липня 1772 р. у підльвівському селі Скнилівок отаборився австрійський окупаційний корпус, який перебував там два місяці. Натомість російський гарнізон, який залишався у Львові з 1764 р., покинув місто. 19 вересня австрійське військо під командуванням генерала А. Гадіка через Краківську браму ввійшло до середмістя. На мурах ратуші вивішено маніфест імператриці Марії-Терезії від 11 вересня про перехід Галичини під владу Австрії та призначення повноважним комісаром й губернатором для управління коронним краєм графа Антона Пергена.

4 жовтня 1772 р. вулиці міста заповнило військо, брук посипано зеленню, навколо ратуші вишикувано міські цехи з хоругвами, а в святково прибраній латинській катедрі під спів Те Деум, залпи гармат і ручної зброї, звуки військових оркестрів, патетику вітальних промов духовенства й вигуки «Хай живуть Марія-Терезія, цесарева, і Йосиф II, наш пан!» відбулася інавгурація А. Пергена на посаду губернатора. Львівський староста Ян Кіцький і підкоморій Зельонка від участі в церемонії ухилилися, викликавши цим невдоволення представників нової влади, але заслужили подяку короля Станіслава Августа.

Завдяки значним організаторським і дипломатичним здібностям Пергену легко вдалося організувати складання вірнопідданської присяги всіма верствами галицького суспільства. Акт присяги було підписано у Львові 29 грудня 1773 р. під час влаштованого пишного фестивалю. Тоді ж шляхетські депутати вручили йому в дар 6 тис. дукатів разом з лояльним адресом. Одним із перших розпоряджень губернатора стало визначення адміністративного поділу краю: Львів став центром (столицею) новоутвореної на терені колишнього Галицького князівства (пізніших Руського, Белзького й частини Подільського воєводств Речі Посполитої) і приєднаної частини польських земель австрійської провінції – Королівства Галичини і Володимирії, а крім того центром львівського дистрикту, згодом округу. Завдяки цьому місто почало втрачати військово-торговельне функціональне призначення й перетворюватися на носія австрійської централістсько-бюрократичної урядової системи.

Губернаторство спочатку діяло в конфіскованій 1773 р. будівлі Єзуїтського монастиря і далі в 1775–1821 рр. у колишньому палаці Любомирських на Ринку, 10, згодом у новозбудованому палаці на Губернаторських валах (тепер вул. Винниченка). Створено інші крайові органи влади: фінансову колегію, державну бухгалтерію, кримінальний, апеляційний і шляхетський суди, будівельну дирекцію та дирекцію державних маєтків. Колишні владні посади – воєводи, каштеляна, старости скасовано. У місті дислоковано чисельну військову залогу (у 1827 р. – 4,4 тис., 1848 р. – 11,8 тис. вояків) й головне військове командування. Львів заповнила значна кількість чиновників (у 1787 р. – 580, 1800 р. – 790, 1830 р. – 1430), за походженням переважно німців, онімечених чехів, угорців, словаків.

1775 р. оголошено про створення крайового Станового сейму як дорадчого органу, який збирався на засідання періодично з 1782 до 1845 р. в Єзуїтському костелі (нині гарнізонний храм Св. Петра і Павла). За призначенням цесаря до його складу входили вищі сановники, представники церковної ієрархії, магнати і шляхта, ректор Львівського університету, бургомістр Львова і один представник львівського патриціату.

Патентом цесаря Йосифа II від 31 серпня 1786 р. у Львові скасовано магдебурзьке право. 1 листопада 1787 р. розпочав діяльність новоорганізований львівський магістрат, який складався з трьох сенатів – цивільного, кримінального і політичного. Два перших сенати під керів-

ництвом міського синдика здійснювали судові функції, а третій завідував міським господарством.

Згідно з цісарським рескриптом від 18 жовтня 1786 р. магістрат очолювали президент і віце-президент. Крім них, у його складі було 12 радників у цивільно-карних і 4 у політичних справах, 4 секретарі і 4 протоколісти та 24 інші службовці, разом 50. Допоміжні служби виконували 20 осіб (судові слуги, сторожі, доглядачі в'язниць) і один кат. Бургомістра і радників обирав Міський виділ – виборний орган, що складався з десятків (спочатку 24, пізніше 60) членів, обраних міською верхівкою, й опосередковано контролював діяльність магістрату. Проте у 1805 р. уряд з метою обмеження міського самоврядування позбавив Міський виділ права обирати радників магістрату, і їх почала призначати влада. Членів цивільного і кримінального сенатів призначав апеляційний суд, а сенату політичного – губернаторство. Таким чином, магістрат остаточно перетворився на державний орган – міське самоврядування зникло. 1820 р. у зв'язку зі створенням кримінального суду кримінальний сенат ліквідовано.

Згідно з розпорядженням цісаря від 1 грудня 1785 р. усе діловодство в магістратах міст переведено на німецьку мову. Пост бургомістра Львова займали винятково німці (наприклад, Франц-Антон Лоренц; Йоган Гоме, 1825–1842; Еміль Герард (Жерар) фон Фестенбург, 1842–1848), серед радників і допоміжних служб було чимало поляків. До апарату магістрату поміж іншими інколи потрапляли й міщани-українці, а декілька з них удостоїлися навіть посад радників, як от: Ігнатій Волос, Іван Зарицький, Петро Кадеркожка, Степан Керичинський, Іван Сітницький, Іван Стояловський, Модест Хомінський. Сесії магістрату відбувалися двічі на тиждень (у вівторок і п'ятницю) в дообідній час, де радники обговорювали проблеми, а писарчуки за окремим столиком протоколювали виступи.

Традиційне коло функцій магістратів міст краю розширилося за рахунок деяких нововведень. Законодавчими актами 1782 і 1786 рр. визначено систему заходів для гарантування протипожежної безпеки. У випадку пожежі в містах сторож на ратушній вежі мав повідомляти про це дзвоном. Коли міста не мали протипожежної охорони, їх гасили пожежні цехи. Коней для підвезення рятівників до місця пожежі у самому місті надавала пошта, на передмісті – передміщани або сусіди-міщани. До послуг рятівників у Львові було чотири помпи, драбини, гаки і т. п. Окремим розпорядженням 1788 р. передбачено перелік дозволів і заборон для забезпечення громадського порядку в місті: затримання і покарання добовим арештом волюцюг, які спали на вулицях, штрафи або побиття за стрільбу і куріння на вулицях, заборона пасти на міських валах худобу, у святкові дні торгувати після 9-ї години ранку городиною, регламентування годин праці в ці дні перукарів, кав'ярень, шинків і господ, закриття інших крамниць і ремісничих майстерень, окреслення годин і черговості танців під час публічних забав тощо. Від 1782 р. практикувалася реєстрація в поліції прибулих до міста сторонніх осіб.

На поліпшення санітарного стану спрямовувалися владні приписи про поховання і кладовища в населених пунктах краю. Розпорядження від 9 вересня 1784 р. зобов'язувало винести цвинтарі з середмістя за межі Львова. Невдовзі, у 1786 р. започатковано відомий Личаківський цвинтар та Жовківський (закритий 1856 р.), Городоцький (закритий 1875 р.) і Стрийський (закритий 1893 р.) цвинтарі. У травні 1786 р. заборонено поховання померлих, поки не виповнилося дві доби з моменту смерті. У тому ж році запроваджено медичний огляд покійників.

У жовтні 1788 р. на львівських рогатках запроваджено збір мита.

Більша частина вище згаданих управлінських нововведень у містах і містечках краю пов'язана з ініціативами представника освіченого абсолютизму на австрійському цісарському троні Йосифа II. Влітку 1773 р. він, на той час співправитель Марії-Терезії, відвідав Львів з шестиденним візитом, після якого висловив низку пропозицій щодо вдосконалення управління краєм. Вдруге Йосиф II побував у Львові у травні 1780, втретє – у 1783 р. уже як одноособовий правитель. Тоді з цісарем сталася несподівана пригода: у самому центрі міста, на

Ринку, його карета, запряжена трьома парами коней, застрягла в болоті. Цей випадок наче символізував коло проблем, вирішення яких потребував новопридбаний край.

Після смерті Йосифа II Галичина тривалий час перебувала у епіцентрі франко-австрійського протистояння з чималою ймовірністю його втрати для Австрії. Загроза стала реальною під час франко-австрійської війни 1809 р. Тоді частини союзного з Наполеоном польського війська під командуванням князя Юзефа Понятовського, відірвавшись від австрійського експедиційного корпусу ерцгерцога Фердинанда, який 22 квітня 1809 р. зайняв Варшаву, через Городок (колона генерала О. Рожнецького) і Жовкву (колона генерала Г. Каменського) наблизилися до Львова і 27–28 травня зайняли місто, проголосивши відновлення польської державності. Військо розмістилося на площі Св. Юра. З усіх урядових будинків зняли австрійський герб (двоголового орла). 2 червня Ю. Понятовський оголосив про створення замість Галицького губернаторства Тимчасового центрального військового уряду обох провінцій Галичини під протекторатом Наполеона I на чолі зі Станіславом Замойським.

Головою Станового сейму призначено графа Теодора Потоцького, губернатором Ігнатія Потоцького. Комендантом Львова став полковник Блешинський, бургомістром замість усунутого Ф.-А. Лоренца міська верхівка обрала ювеліра Вацлава Кобервайна. Проте польське правління у місті тривало всього 24 дні: з наближенням загону австрійського генерала Егермана польське військо 19 червня відступило зі Львова до Жовкви, а 21 червня у місті проголошено відновлення влади Австрії. Втім, австрійська влада виявилася номінальною, бо вже 28 червня до міста ввійшов союзний з Наполеоном 6-тисячний корпус російського генерала П. Меллера-Закомельського, який став фактичним господарем міста на п'ять з половиною місяців. Повноваження ж австрійської влади були настільки обмежені, що губернатор К. Вурмзер, який повернувся до Львова, під тиском обставин залишив місто – його функції перебрав призначений Олександром I комендант міста князь Д. Лобанов-Ростовський. Росіяни розраховували на приєднання Галичини до Росії. Але цього не сталося: за умовами франко-австрійського мирного договору, підписаного 14 жовтня 1809 р. у Відні, Львів і більшу частину Галичини повернуто під владу Австрії.

Після Віденського конгресу 1815 р. і створення Священного союзу абсолютистських держав-переможниць (Австрії, Пруссії, Росії), спрямованого проти визвольних рухів, в Австрійській державі майже на 30 років запанувала гнітюча атмосфера поліцейсько-бюрократичного режиму, репрезентованого урядом князя К. Меттерніха. Проводячи традиційну централізаторську внутрішню політику, віденський уряд здійснював курс на нівелювання національних особливостей та поступову асиміляцію підвладних Австрії народів, а в Галичині доповнював його певним протегуванням польської шляхти за рахунок обмеження інтересів українців.

У Галичині реалізовували цей курс насамперед губернатори Ф. Гауер (1815–1822), Л. Тааффе (1823–1826), А. Лобковіц (1826–1832), генерал-губернатор, ерцгерцог Фердинанд д'Есте (1832–1846), надзвичайний надвірний комісар Р. Стадіон (1846–1847) й губернатор Ф. Стадіон (1848), бургомістри Ф.-А. Лоренц, Й. Гоме (1825–1842), Е. Герард фон Фестенбург (1842–1848) та підвладні їм бюрократичні структури. У 30-х – першій половині 40-х рр. на перший план в чиновницько-управлінському апараті висунулися президент губернаторства Ф. Кріг (1831–1847) та директор львівської поліції Леопольд фон Захер-Мазох (1832–1848), яких тогочасна громадська думка наділила негативними ознаками запопадливих речників анахронічного меттерніхівського режиму. Про життя та діяльність останнього поліцейського і письменника у центрі Львова нині нагадує однойменне стильне кафе і жартівлива вулична скульптура, відкриття якої певний час блокувала міська влада.

Після перетворення 1867 р. Австрійської монархії на Австро-Угорську її урядові кола надали Галичині статус автономної провінції, щоправда, на умовах, які забезпечували перевагу в адміністрації польських дідичів (поміщиків). Відповідно до запровадженої там виборчої системи, їхнім представникам належала більшість у повітових адміністраціях та Галицькому

крайовому сеймі (150 осіб), який функціонував з 1861 по 1914 р. Його організаційним попередником був Галицький становий сейм, що скликався у Львові в 1782–1790 і 1817–1845 рр. Губернатори очолювали Галицький становий сейм, що формувався не на основі виборів, а призначення цісарем. Він запам'ятався сучасникам не лише патетичними натяками цісареві, патетичністю свого виконавчого органу – станового відділу, але й помпезними балами за участю князів, баронів, графів, представників шляхти і єпископату.

Галицьким сеймом керували маршал і віце-маршал, яких імператор призначав з числа послів. Як правило, віце-маршалом ставав українець, зазвичай єпископ або митрополит, тому сейм урядовав двома мовами – польською і українською. Сесія розпочиналася з урочистих богослужінь у костелі й церкві, які відкривав маршал. Посли мали право на інтерпеляцію (депутатський запит), петиції та протести. Загалом школу Галицького сейму пройшли дві сотні українських депутатів.

Найбільший за площею в Австрійській імперії коронний край проіснував майже сто п'ятдесят років, аж до розпаду Дунайської монархії у Першій світовій війні. Для когось він був українським П'ємонт, а для когось – периферією центру, чи центром периферії.

Феодосій Стеблій

© Ф. Стеблій, 2016

1848 рік. «Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу»

У 1848–1849 рр. у більшості європейських країн відбулися суспільно-політичні потрясіння, які стали складовою частиною останньої великої революції класичного типу загальноєвропейського масштабу, котра завершила розпочатий у попередні століття процес переходу від середньовіччя до модерної доби в Європі. Завдяки революції майже повсюдно було покінчено з панщиною та різними формами середньовічної залежності селян, що зумовило вперше в історії широку участь народних мас в політичному житті та демократизацію суспільно-політичного процесу. В європейських країнах розпочато формування громадянських суспільств.

Невід'ємною складовою частиною революції стали визвольні рухи поневолених народів Східної і Центральної Європи. Звідси пішла назва революції як «Весни народів». В ході революції у цьому регіоні в деяких випадках знайшла свій вияв тенденція до боротьби за національні конституційні держави, побудовані на ліберальних засадах. Це було характерне для німців та італійців, які, крім того, змагали до національного об'єднання своїх земель. За відродження власної державності боролися угорці та поляки, частково чехи. Словаки, серби, хорвати, словенці, українці, румуни домагалися щонайменше національної автономії як першого кроку до національно-державницького самоствердження. У підавстрійській Галичині центром бурхливих подій став Львів. Падіння абсолютизму і проголошення Австрії конституційною монархією установчою грамотою від 25 квітня 1848 р., декларування демократичних свобод (свободи особи, совісті і віровизнання, друку, зборів, організацій і т. ін.), гарантування усім народам монархії непорушності їх національності та мови, обговорення в загальноімперському парламенті (рейхстазі) проекту перетворення Австрійської монархії у федерацію вільних і рівноправних націй породили серед населення Галичини великі надії, стимулюючи значне поживлення національних рухів й набуття ними політичного характеру.

Польський національний рух. Звістка про революційний вибух у Відні дала поштовх до масових виступів у Львові, де 18–19 і 21 березня 1848 р. відбулися демонстрації, учасники яких вперше появилися на вулицях у національних костюмах та з національними символами – білими кокардами. Під їх впливом непопулярний у місті бургомістр Е. Г. фон Фестенбург подав у відставку і був замінений А. Голуховським, а губернатор Ф. Стадіон дав згоду на звільнення політв'язнів і на формування національної гвардії. Представники польських ліберальних кіл і шляхти, намагаючись спрямувати порив населення у мирне русло, виробили петицію до австрійського імператора.

13 квітня 1848 р. у Львові створено польську ліберальну організацію – Центральну Раду Народову (ЦРН). Спершу в її складі налічувалося близько 25, а згодом до 145 осіб – представників різних суспільних верств, за винятком селян, серед них чимало відомих діячів, як Олександр Батовський, Август Бельовський, Тадей Василевський, Кирило Вінковський, Петер Гросс, Мечислав Даровський, Ян Димінський, Володимир Дідушицький, Юзеф Дзежковський, Ян Добжанський, о. Онуфрій Криницький, Корнель Кшечунович, Томаш Кульчицький, Абрагам Мізес, Кароль Падух, Францішек Смолька, Олександр Фредро, Кароль Шайноха та ін. На засідання Ради, які відбувалися в приміщенні монастиря домініканців, а згодом у будинку Оссолінеума, у помешканнях членів Ради Д. Гембажевського на вул. Вірменській і міщанина Вітковського на вул. Валувій, нарешті, в концертному залі Старого театру, нерідко відвідували сотні осіб, серед них і селяни.

В основі програми Ради були вимоги, викладені в петиції від 18 березня. Вони зводилися до здійснення ліберальних реформ та перетворення Галичини в польську автономну провінцію Австрійської монархії. Щоправда, у дещо зміненому варіанті петиції, врученої спеціальною

делегацією імператорові Фердинанду 6 квітня 1848 р., її автори інтерпретували заяву цісаря про бажання визнати і шанувати польську народність як готовність до скасування трактатів про поділ Речі Посполитої та відродження її як єдиного цілого – кінцевої мети авторів петиції, а з уст лідерів польського руху не раз лунало гасло «Хай живе Польща в її давніх кордонах!». Намагаючись залучити на свій бік народні маси, Центральна Рада Народова в умовах усе більшого невдоволення панщинною системою звернулася із закликом до шляхти негайно звільнити селян від панщини. Проте шляхта, не бажаючи втрачати своїх привілеїв, переважно не реагувала на цей заклик. За таких умов австрійський уряд, зважаючи на соціально-економічну невідповідність примусової праці кріпаків і намагаючись не допустити переростання хвилювання селянства у повстання та нейтралізувати можливий вплив на нього польського ліберального табору, розпорядився скасувати панщину. 22 квітня 1848 р. було оголошено циркуляр губернатора про скасування з 15 травня панщини в Галичині, на кілька місяців раніше, ніж у всій монархії. Проте хоч цей захід і запобіг селянському повстанню, він, будучи половинчастим, не вніс у ряди селянства заспокоєння, на яке сподівались реформатори. Незабаром Галичина стала ареною нових соціальних конфліктів на селі.

В умовах складного сплетіння етносоціальних суперечностей розгорнулася гостра суспільно-політична боротьба. Таборіві монархістів, який представляли австрійська бюрократія та військові, підтримувані найзаможнішою частиною шляхти, протистояв широкий фронт антиурядових сил: ліберальна шляхта, інтелігенція та простий народ. Проте у ході подій між ними поступово наростали суперечності. Ліберальні кола, будучи прихильниками реформ і легальних методів, всіма силами намагалися підпорядковувати собі активність мас і спрямовувати її в мирне русло. У той же час народні низи, зацікавлені в радикальній ломці абсолютизму і в послідовному здійсненні демократичних перетворень, готувалися до радикальних дій. Такі настрої намагалися врахувати польські демократи, сили яких значно зміцніли за рахунок прибулих з еміграції представників Демократичного товариства на чолі з В. Гельтманом, які стояли за радикальні дії.

У перші місяці революції на польські громадські кола найбільший морально-політичний вплив мала Центральна Рада Народова, яка налагодила співпрацю з новоствореними з наданням конституційних свобод товариствами: приватних службовців, громадян усіх ремесел, підмайстрів та ін., які делегували до її складу своїх представників. Рада утворила філії на місцях, які, перебуваючи під впливом шляхти, надавали їй матеріальну допомогу. Друкованим органом Ради стала «Gazeta Narodowa», яка виходила від 19 квітня 1848 р. (спочатку під назвою «Rada Narodowa») за редакцією Я. Добжанського і стала найпопулярнішим польським часописом.

Центральна Рада Народова намагалася виражати інтереси різних, переважно середніх, верств польського населення й згуртовувати їх до праці на національній ниві в ім'я відродження власної державності. У численних відозвах вона проповідувала гасла національного і класового солідаризму. На засіданнях обговорювала проблеми винагороди за скасування панщини, створення наукового товариства. У петиціях домагалася запровадження польськомовних написів на установах та назв міських площ і вулиць. Організувала численні національно-релігійні маніфестації: траурні богослужіння за полеглих віденських (21 березня, 29 травня) і краківських (26 травня) повстанців, за страчених повстанців 1846 р. Т. Вісьневського і Ю. Капусцінського (31 липня), похорон учасника Краківського повстання О. Моргенбессера (24 травня), урочисте прийняття прибулих з Франції польських політичних емігрантів (29 квітня, 10 травня), вітання прибулого із-за кордону генерала Ю. Дверніцького (5–7 вересня) з приуроченим до цієї події переглядом національної гвардії на площі Св. Юра і виконання оркестром гімну «Jeszcze Polska nie zginęła», богослужіння і врочистості з нагоди 165-ї річниці перемоги Яна Собеського над турками під Віднем (16 вересня).

21 жовтня 1848 р. влаштовано добродійний концерт на користь фонду допомоги політичним емігрантам в міському театрі Скарбека, прикрашеному зображенням польського орла. 24 жовтня 1848 р. Рада звернулася з відозвою до населення повсталого Відня, заохочуючи його до продовження боротьби з монархічною владою за свободу і демократію. Крім патріотичних маніфестацій у Львові поширювалися так звані «котячі музики» – галасливі зборища з вибиванням вікон під будинками небажаних у місті представників бюрократії та інших одіозних осіб.

Центральна Рада Народова підтримувала контакти з прибулим до Львова керівником Централізації Демократичного товариства В. Гельтманом, славнозвісним генералом Ю. Бемом та підполковником колишнього польського війська А. Пйотровським, проте їхніх повстанських планів не підтримала, вважаючи їх авантюрними. Так само не підтримала Рада і колишнього польського офіцера, члена Демократичного товариства і Об'єднання польської еміграції, начебто угорського емісара Л. Ванського та групи львівських угрофілів у їхніх спробах навербувати у Львові легіон добровольців на підтримку повсталого Угорщини, а для з'ясування реальної ситуації надіслала до Пешту спеціальні делегації.

20 травня Раду відвідав агент Французької республіки Ш. Дідьє, для якого та для німецького парламенту в Франкфурті вона виготовила спеціальний меморандум щодо польської справи. До Франкфурту Рада вислала спостерігачів з повноваженнями відстоювати польські національні інтереси та вживати заходів для вирішення польського питання – здобуття національно-територіальної автономії як кроку до відродження цілої і незалежної Польщі.

Представник Ради виїздив також у травні 1848 р. до Вроцлава для участі у з'їзді польських політиків з різних регіонів Польщі з метою згуртування патріотичних сил на засадах легальності та узгодження вимог національних реформ й поєднання зусиль для досягнення кінцевої мети – незалежності Польщі, який однак, закінчився безрезультатно.

Центральна Рада Народова опікувалася національною гвардією, яку до серпня 1848 р. очолював генерал Ю. Залуський, а згодом малопопулярний полковник Р. Вибрановський. Демократи вважали національну гвардію зародком польського війська (її однострій становив традиційний темносиній одяг з амарантом та рогатівка з орликом), а консерватори – сторожею безпеки перед селянами та міщанами. Надавалася допомога також молоді, яка прибувала з Королівства Польського, бажаючи взяти участь у формуванні польського війська.

У складі національної гвардії діяв Академічний легіон, який перебував під впливом радикально налаштованих емігрантів. Він ініціював політичні зібрання, які активізували патріотичні настрої поляків. Друкованим органом національної гвардії став часопис «Dziennik Narodowy».

Влітку 1848 р. ЦРН взяла активну участь у виборах до віденського парламенту, забезпечивши обрання депутатами від Львова дідача Л. Борковського, адвоката М. Дилевського, доктора прав Ф. Земляковського, в Любачівському окрузі – доктора прав Ф. Смольки, в Яворівському – доктора прав К. Вінковського. Представники ЦРН у парламенті належали до «лівиці». Ф. Смольку у жовтні 1848 р. обрано президентом рейхстагу. ЦРН також делегувала до Відня львівського радикала Ю. Госляра для агітаційної діяльності на її користь серед селянських депутатів. Там він став учасником антиурядового повстання як офіцер польського легіону і ад'ютант генерала Бема.

На початку серпня 1848 р. край охопила епідемія холери, однак заходи місцевої влади щодо захисту населення виявилися малоефективними. До кінця вересня 1848 р. на холеру лише у Львові захворіло 843 особи, з яких 371 померла.

У вересні 1848 р. Центральна Рада Народова відіграла вирішальну роль в організації виборів міської управи Львова – Міського віділу, повноваження якого припинилися ще в травні 1848 р. Під її впливом президентом Міського віділу обрано її представника адвоката М. Гноїнського, одним із заступників – члена Ради князя Л. Сапегу й чимало представників

Ради увійшло до 60-особового складу управи. Розкритикувавши надто забюрократизований статут, рада своєю ухвалою зобов'язала новообрану управу опрацювати проект нового міського статуту, який забезпечив би реальну участь широкого кола міщан у самоврядуванні.

Опозицію Центральній Раді Народовій творило засноване у червні 1848 р. консервативне Товариство дідичів (*Stowarzyszenie Ziemiańskie*), яке вважало її самозваним органом. Його часопис «Polska» своїми різкими випадами проти демократичних засад спровокував перший у Львові політичний страйк – відмову від складання газети в друкарні Піллера у вересні 1848 р. Рада, вважаючи діяльність Товариства дідичів шкідливою для національної справи і вигідною урядові, висловила йому публічний осуд у пресі.

Восени 1848 р. активізувалася права опозиція і в самій ЦРН. Натомість зріс вплив прибулих до міста з еміграції діячів Централізації Демократичного товариства та їх прихильників серед міських низів і молоді, які сповідували радикальні засади. Усе це на тлі поступового зміцнення позицій провладного табору ускладнило суспільно-політичну ситуацію в регіоні, робило її вибухонебезпечною.

Центральна Рада Народова, не втручаючись у перші місяці існування у діяльність виконавчої влади, демонстративно підкреслювала свою незалежність від неї. Вона ініціювала зрив останнього засідання Станового сейму, скликаного губернатором Ф. Стадіоном на 26 квітня, і схилила частину його депутатів увійти до її складу. Вона також опротестувала створення губернатором під своїм протекторатом на противагу їй дорадчого органу – «Байрату».

Губернатор Ф. Стадіон, терплячи присутність Центральної Ради Народової, всіяко її ігнорував, дозволяв «радитись, але не підмінити владу», а 26 квітня 1848 р. навіть наказав опечатати її зал засідань та конфіскувати папери, що додало їй тільки більшої ваги в очах громадськості. З від'їздом Ф. Стадіона зі Львова на початку червня 1848 р. і призначенням на пост віце-президента губернського управління А. Голуховського представники Центральної Ради Народової, контактуючи з ним, висловлювали сподівання, що він як перший крайнин-поляк на чолі політичної влади в провінції повинен добре прислужитися краєві, рахуючись із загальною громадською думкою. Ще більші надії пов'язувала Центральна Рада Народова з прибуттям наприкінці жовтня 1848 р. до Львова новопризначеного губернатора Галичини В. Залеського. Її делегація на чолі з головою О. Батовським, вітаючи його з довгоочікуваним прибуттям, висловила впевненість, що в тогочасних складних умовах він зуміє оперативно вирішити проблеми рідного краю. Найпекучішою ж проблемою для тогочасного польського політикуму стала поява на суспільно-політичній арені українського національного руху.

Український національний рух. Один із тогочасних діячів В. Подолинський засвідчив наявність серед галицьких українців доби «Весни народів» різних політичних орієнтацій: проавстрійської, пропольської, проросійської та «прослов'янської». З-поміж них найвпливовішою виявилась організація проавстрійська, яка започаткувала український рух врученням губернаторові Ф. Стадіону від імені групи представників греко-католицького духовенства і міщанства Львова петиції на ім'я імператора Фердинанда від 19 квітня 1848 р. з побажаннями: запровадження в школах і громадсько-політичному житті Східної Галичини української мови, забезпечення українцям доступу на всі посади та зрівняння в правах духовництва різних конфесій. А вже 2 травня 1848 р. у Львові засновано першу українську легальну політичну організацію – Головну Руську (українську) Раду, яка взяла на себе роль представника інтересів українського населення Галичини перед центральним урядом і виконувала її протягом 1848–1851 рр. Серед 66 її засновників – 20 дрібних чиновників, 9 представників світської інтелігенції, 18 духовних осіб, 13 студентів, 5 міщан, один підприємець. Пізніше рада складалася з 30 постійних членів. Її очолив єпископ Греко-католицької церкви Григорій Яхимович, його заступниками стали крилошанин Михайло Куземський та юрист Іван Борискевич, а секретарями ради – проповідник при соборі Св. Юра Михайло Малиновський та службовець Кредитного това-

риства Теодор Леонтович. 1849 року, у зв'язку з переїздом єпископа Г. Яхимовича до Перемишля, фактичним керівником Головної Руської Ради став М. Куземський.

Акт заснування Головної Руської Ради відбувся при демонстративному вшануванні пам'яті священника і поета Маркіяна Шашкевича, що мало засвідчити солідарність її творців з визвольними змаганнями колишньої «Руської Трійці».

Друкованим органом Головної Руської Ради стала «Зоря Галицька» – перша газета українською мовою, що почала виходити з 15 травня 1848 р. У відозві до українського народу, опублікованій у першому ж номері, Рада заявила: «Ми, русини галицькі, належимо до великого руського (тобто, українського. – *Авт.*) народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю Галицьку замешкує». То була перша в Галичині офіційна заява про те, що наддніпрянські і галицькі українці – одна нація. Відозва закликала українське населення до використання завойованих революцією демократичних свобод, утворення рад на місцях, мирних взаємин з польським населенням і наголошувала на відданості конституційній монархії.

Рада зобов'язувалася дбати про покращення життя народу конституційним шляхом, захист його національної культури, зрівняння греко-католицького обряду, Церкви і духовенства з Римо-католицькою церквою, обрядом і духовенством. Заснування й патріотичну діяльність Головної Руської Ради благословив митрополит Михайло Левицький.

Конкретизована в процесі виконання програма Головної Руської Ради включала такі основні вимоги: скасування середньовічних повинностей селян за викуп, ліквідація привілеїв великих землевласників (права полювання, примусового найму і т. ін.), гарантування селянської земельної власності й захист селян від утисків дідичів, піднесення сільського господарства; свобода промислової діяльності і торгівлі, утворення промислових спілок, кредитних установ; скасування різниці станів і встановлення рівноправності всіх громадян перед судом і законом; захист власності і честі, підвищення рівня народної освіти, поліпшення охорони здоров'я і т. ін.; забезпечення вільного національного розвитку українців Східної Галичини. Ця програма мовби розвивала пакет засад, окреслених Я. Головацьким у статті «Становище русинів у Галичині» (1846).

З ініціативи Головної Руської Ради, з врахуванням історичної традиції, за національну символіку галицьких українців було прийнято синьо-жовтий прапор та герб галицько-волинських князів із зображенням золотого лева на блакитному тлі. Згодом, у 1918 р., цю символіку перейняв уряд Західно-Української Народної Республіки.

Головна Руська Рада координувала діяльність 50 місцевих руських рад у містах, містечках і деяких селах Східної Галичини, які стали справжніми осередками українського громадсько-політичного і культурного життя. Особливою активністю відзначалися руські ради Надсяння – Перемиська, Сяноцька (окружні), Бірецька, Ліська, Мушинська, Затварницька, Любачівська, Ярославська (деканальні).

Нагальна вимога Головної Руської Ради, яку вона висунула в петиціях до оператора, парламенту і уряду, підкріплюючи її посиленнями на давні традиції власної державної самостійності та могутності (Галицького князівства і королівства), зводилася до поділу Галичини за етнічним принципом на дві самостійні адміністративно-політичні одиниці: західну (польську) і східну (українську) з центром у Львові – «столиці Руського краю» – і надання східній частині статусу коронного краю, тобто національно-територіальної політичної автономії з власною конституцією, сеймом, політичною адміністрацією, та її об'єднання з українським Закарпаттям як гарантії вільного національного розвитку українців Австрійської монархії. Національно-територіальна автономія, широка політична самоуправа, отже, могла стати своєрідним замінником втраченої в минулому власної державності на зразок тієї, яку одержали поляки в Галичині у 60-х рр. XIX ст. Тому вимога поділу Галичини одержала широку підтримку серед українців – на її підтримку Головна Руська Рада та її філіали на місцях до кінця січня 1849

р. зібрали понад 200 тис. підписів. Реалізація автономії бачилася галицьким політикам етапом на шляху федералізації Австрійської монархії.

Головна Руська Рада виступила з ініціативою щодо включення українських представників до складу міської управи Львова (грудень 1848 р.), домогалася написів назв вулиць і площ міста українською мовою, впровадження її в діловодство установ.

Головна Руська Рада та її філіали заініціювали рух за створення українських військових та воєнізованих формувань – національної гвардії в містах, селянської самооборони на Прикарпатті, батальйону так званих гірських стрільців, які розглядались як зародок збройної репрезентації українців Австрійської монархії, здатної стати на захист їх національних прав. Формування української національної гвардії в місті домогалися представники українських мешканців Львова в заяві на ім'я головного військового командування в Галичині від 6 серпня 1848 р. Головна Руська Рада з відповідною заявою зверталась 7 серпня 1848 р. до Крайової президії, а, одержавши відмову, – до віденського уряду й імператора. При цьому пропонувалося запровадити в гвардії вишкіл українською мовою, а у відзнаках поєднати державну і національну символіку – австрійського орла і українського лева, синій, жовтий і чорний кольори.

Політична активність пожвавила культурно-освітній рух. Особливо гострою була потреба в книжках, бо ж перед революцією їх майже не видавали. Водночас життя диктувало необхідність об'єднати наукові, літературні і освітні сили та визначити поле їх діяльності. Це мав зробити «Собор руських учених». Ініціатором собору був письменник Микола Устиянович, який весною 1848 р. двічі звертався з цього приводу до керівництва Головної Руської Ради.

На з'їзд у Львові 19–25 жовтня 1848 р. з'їхалися 118 учасників, серед них чимало письменників, діячів освіти, журналістів, дрібних службовців, юристів, студентів, а також духівництва. Були це здебільшого друзі, однодумці й послідовники «Руської Трійці», які й задали тон з'їздові. На пленарних засіданнях, що відбувались у приміщенні духовної семінарії, виступили Іван Борискевич, письменники Микола Устиянович, Рудольф Мох, Йосиф Левицький, Йосиф Лозинський, Іван Гушалевич та ін., промови яких, за словами очевидця Василя Ільницького, «дихали свободою і патріотизмом». Душею з'їзду був поет, «соловей карпатський» М. Устиянович. У своїй промові він закликав учасників до самовідданої праці для добра гнобленого віками українського народу, пропонував набиратися сили у «громкого Шевченка», високо оцінив заслуги перед українською культурою М. Шашкевича та його друзів, підкреслив роль революційного Відня, який виборив демократичні свободи для народів Австрійської монархії. Інший поет, А. Могильницький, який не зміг прибути на з'їзд, надіслав його учасникам вітального листа, в якому зобов'язувався віддати всі свої сили освіті народу. Гучними оплесками зустрів з'їзд виступ польського поета-демократа Генрика Яблонського, який віщував велике майбутнє українському народові в колі слов'янських народів.

Протягом кількох днів учасники з'їзду працювали в дев'яти секціях. Важливе значення мали внесені секціями пропозиції про заснування господарського та історичного товариств, охорону пам'яток історії та культури, видання популярного підручника історії України. Пропонувалося перевидати «Историю Малороссии» М. Маркевича, написану під впливом знаменитої «Історії Русів». Секція шкіл накреслила широку програму українського шкільництва. Більшість членів секції мови та літератури висловилися за літературну мову, близьку до народної, «гражданський» шрифт і фонетичний правопис, залишивши, однак, прихильникам церковнослов'янської мови, які були в меншості, свободу використання в наукових працях церковнослов'янської мови, етимологічного правопису. Згодом це негативно позначилося на книговидавничій справі. З великим інтересом зустріли учасники з'їзду доповідь видатного вченого, колишнього члена «Руської Трійці» Якова Головацького, який подав широкі відомості про етнічну і мовну єдність всього українського народу. На засіданні 25 жовтня засновано Товариство народної освіти як керівний орган «Руської матиці» – культурно-освітньої організації,

завданням якої було видання для народу дешевих книжок. Закінчився з'їзд під вигуки «Хай живе українська демократія!»

Перший з'їзд діячів культури став важливою подією в культурному житті всієї Східної Галичини. Це була перша організована публічна маніфестація української інтелігенції краю, яка, розбудивши національний дух, засвідчила більш-менш адекватне розуміння нею назрілих завдань національно-культурного розвитку українців у добу «Весни народів» і готовність взяти участь в їх реалізації. Деякі із визначених з'їздом завдань їй вдалося здійснити, чимало завдань реалізували наступні покоління інтелігенції, а деякі не втратили актуальності й у наш час.

В умовах революції великого розмаху набула боротьба за народну освіту. Вимога запровадити в народних школах, гімназіях та інших навчальних закладах Східної Галичини викладання українською мовою містилась у петиції від 19 квітня 1848 р. Згодом широка громадськість через Головну Руську Раду та місцеві ради почала домагатися організації українських шкіл по всіх селах і містечках, розширення навчальних планів за рахунок включення до них основ сільського господарства, ботаніки, ремесла, історії українського народу та сусідніх країн, відкриття доступу селянським дітям до гімназій, введення навчання рідною мовою в середніх і вищих школах, заснування закладів для підготовки вчителів, вилучення шкіл Східної Галичини з-під нагляду римо-католицького духовенства і т. ін. Відповідаючи на ці вимоги, уряд 9 травня 1848 р. погодився на запровадження викладання українською мовою в народних школах: 31 серпня 1848 р. оголосив про введення факультативного викладання української мови, а 4 грудня 1848 р. і 8 січня 1849 р. – як обов'язкового предмету в гімназіях. У такий спосіб, внаслідок наполегливих вимог народу, українська мова щораз більше не тільки завойовувала народні школи, а й проникала в гімназії Східної Галичини. 13 вересня 1848 р. видано імператорський патент про відкриття кафедри української мови у Львівському університеті. Професором відкритої на початку 1849 р. кафедри став Я. Головацький.

Поширеною була вимога запровадження української мови в діловодство установ, військовий вишкіл та написання цією мовою назв населених пунктів, площ і вулиць. На одному з засідань Головної Руської Ради обговорювалося питання про увічнення пам'яті видатних діячів українського народу, зокрема про спорудження пам'ятника Богданові Хмельницькому у Львові.

Активізувалося літературне життя. Загальне політичне і культурне збудження сприяло піднесенню літературної творчості послідовників «Руської Трійці» Миколи Устияновича й Антона Могильницького, у творах яких звучали патріотичні мотиви, любов до рідного краю, його історії, заклики до самовідданої праці для добра народу. Виданням першої поетичної збірки розпочав літературну діяльність львівський поет І. Гушалеви́ч, в поезіях якого, написаних в дусі народних пісень, звучали любов до рідної землі, ідея єдності українського народу.

Відбулися певні зрушення у видавничій діяльності. Посилення інтересу до нової української літератури за Збручем викликало спроби перевидання її кращих зразків у Галичині. 1849 р. І. Борисикевич видав у Львові повість «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка, Я. Головацький переклав українською мовою повість Миколи Гоголя «Тарас Бульба», яка вийшла друком у Львові в 1850 р.

Значну роль у поживленні літературного життя відігравали засновані у Львові під час революції перші українські газети «Зоря Галицька» (редактор Антін Павенцький), «Галичоруський вістник» (редактор Микола Устиянович), «Новини» та «Пчола» (редактор Іван Гушалеви́ч). У них друкувалися кращі твори відомих письменників М. Устияновича, А. Могильницького, І. Гушалеви́ча, Р. Моха, Луки Данкевича та ін. В «Зорі Галицькій» вперше було надруковано патріотичний вірш М. Шашкевича «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», у «Пчолі» – уривки з 5-ї частини «Енеїди» та «Пісню на новий 1805 год... Алексію Борисовичу Куракіну» Івана Котляревського, в «Новинах» – вірші Миколи Костомарова.

Галицькі часописи нерідко подавали інформацію про громадсько-культурне життя в Україні, зокрема про Кирило-Мефодіївське братство та його учасника Тараса Шевченка. Газета «Postep» («Поступ») в одному зі своїх травневих номерів 1848 р. у статті Карла Падуха «Польська і українська національність на Україні...» повідомляла про викриття на Україні царською жандармерією таємного товариства, один з членів якого Т. Шевченко, «чоловік з народу, родом з польської України, звільнений з кріпацтва», розпочав свою діяльність у Києві, звідки «розбіглися його пісні, повні гарячих відзивів у живописній народній мові до українців. Русь вільна, незалежна була кличем Шевченка».

Газета «Дневник руський» у жовтні 1848 р. в статті «Слово о Русі і її становищі політичеськім» писала, що Т. Шевченко «сьогодня уважаний єсть яко мученик справи руської вольності... Патріотичеські письма Шевченка звісні суть в всей Малой Росії й Україні і много починаються до взбудження Духа». І. Вагилевич на сторінках цієї газети називав Т. Шевченка знакомитим поетом, у віршах якого «повно ревного чуття», зазначивши при тому, що в рукопису залишається його поема «Кавказ», яка не має собі рівних в літературі. В тій самій газеті польський поет Генрик Яблонський надрукував вірша «Мученикам вольності з року 1847», в якому оспівував кирило-мефодіївців як борців і мучеників «за свободу, за вольність братій». Звістки про участь Т. Шевченка в антиурядовій організації, його боротьбу засобами поетичного слова за свободу народу сприяли популярності поета в очах галицької інтелігенції.

Розгорнувся аматорський театральний рух. Перші кроки львівського українського театру були пов'язані з широким використанням драматургії Наддніпрянської України. 26 жовтня 1848 р. група аматорів у Львові поставила перероблену І. Озаркевичем «Наталку Полтавку» І. Котляревського під назвою «Дівка на відданню, або На милування нема силування». 21 листопада 1848 р. глядачі побачили другу виставу п'єси, а 24 лютого 1849 р. було поставлено п'єсу «Москаль-чарівник» І. Котляревського. Українські вистави мали великий успіх, будили серед народу патріотичні почуття, любов до рідної культури. Досягнення аматорського театру 1848–1849 рр. заклали основу для подальшого розвитку театального руху, організації у Львові 1864 р. першого в Галичині професійного українського театру.

Визначними подіями були також народний фестин у Львові 3 травня 1849 р. – у першу річницю скасування панщини – та заснування 1849 р. з ініціативи Головної Руської Ради Народного дому у Львові, який став на якийсь час осередком культурного і наукового життя українського населення Галичини.

Польсько-українська конфронтація. Політизація українського національного руху в Галичині, створення ним власних національно-політичних і культурно-освітніх структур, висунення і поступова реалізація програми національного самоствердження українців на території їх компактного проживання – східній частині Галичини – в рамках конституційної Австрійської монархії стало великою несподіванкою для польських громадських кіл, які й далі уявляли себе єдиними повноправними господарями краю. Ставлячи своєю кінцевою метою відбудову Польської держави в кордонах 1772 р. з включенням до неї частини українських земель, вони не визнавали за населенням цих земель, у тому й Східної Галичини, права на національну незалежність і український рух сприйняли вкрай негативно. Вони далі дотримувалися застарілих стереотипів, вважаючи українців частиною польського народу, яка відрізнялась від поляків тільки релігійним обрядом, їхню мову – діалектом польської мови, а культуру і літературу – складовою частиною культури й літератури польської.

Розрив цього уявного зв'язку був визнаний польською стороною за зраду польських національних інтересів. Польська громадськість виступала проти українського руху, об'єднавшись в антиукраїнський демократично-ліберально-шляхетський блок. Польські політики намагалися насамперед перешкодити заснуванню Головної Руської Ради і, прибувши на її установче засідання у митрополичій палаті при соборі Св. Юра, старалися переконати присутніх у недоціль-

ності її створення й пропонували приєднатись до Центральної Ради Народової та спільно працювати для справи відродження Речі Посполитої, зустрівши, однак, категоричну відмову від такої спілки та висловлення бажання русинів самостійно відстоювати свої національні права. Не мала успіху й спеціальна делегація Центральної Ради Народової до голови Головної Руської Ради єпископа Григорія Яхимовича з подібними пропозиціями.

Зазнавши невдачі, Центральна Рада Народова інспірувала створення на протиположному Головній руській Раді на початку травня 1848 р. з представників сполонізованої української шляхти та інтелігенції підконтрольної їй організації «Руський Собор» з метою спрямування українського руху в пропольське русло. Його друкованим органом стала газета «Дневник руський». Не одержавши, однак, підтримки українського населення, ця організація на початку жовтня 1848 р. самоліквідувалась і приєдналась до Центральної Ради Народової як філія.

Центральна Рада Народова разом з «Руським Собором» вислала на Слов'янський з'їзд до Праги спільну делегацію для нейтралізації маніфестування на форумі автономістських аспірацій делегації Головної Руської Ради. На сторінках періодичного органу Центральної Ради Народової «Gazeta Narodowa» нав'язливо вміщувалися відозви, статті та інші матеріали, в яких під звуки закликів до братерства, єдності та згоди з русинами заперечувалися їх права на реалізацію своїх емансипаційних змагань, а репрезентантку українського руху Головну Руську Раду цьковано як знаряддя придушення свободи.

Масові зібрання українців по галицьких містах і містечках під час заснування та під час засідань місцевих руських рад-філіалів Головної Руської Ради трактовано як спроби духовенства підбурювати селян проти дідачів та до захоплення їхньої земельної власності й розпалювати міжнаціональний розбрат.

Діяльність Головної Руської Ради та священників-репрезентантів її філій Центральна Рада Народова оскаржувала перед митрополитом М. Левицьким. Один з лідерів Центральної Ради Народової О. Батовський від новопризначеного віце-президента губернського управління А. Голуховського вимагав застосувати проти греко-католицького духовенства, підозрюваного в підбурюванні українських селян проти поляків, енергійних заходів й спонукати його проповідувати єдність і згоду краян. Відгомін цієї вимоги засвідчила вказівка А. Голуховського митрополічій консисторії від 10 серпня 1848 р. через газету «Зоря Галицька», яка начебто «занадто захоплюється національністю», «протиставляючи її польській», стримувати селян від насильницьких посягань на панську власність, від трактування усіх нерусинів у Східній Галичині як загарбників, сіяння недовір'я до поляків та відвертати селянство від зацікавлення політикою, а натомість облагороджувати його моральні почуття. Перед новопризначеним губернатором Галичини Вацлавом Залеським делегація Центральної Ради Народової однією з найбільших проблем краю визнала діяльність руського духовенства, назвавши її підбурливою, і домагалася не підтримувати русинів.

Природно, що за таких умов польсько-українські взаємини поступово ускладнювалися, набуваючи характеру політичного протистояння. Навколо українського питання виникла гостра полеміка. З польського боку в ній взяли участь редакції часописів «Gazeta Narodowa», «Dziennik Narodowy», публіцисти А. Домбчанський, К. Ценґлевич, з українського – Т. Леонтович, А. Петрушевич, Т. Полянський, Є. Прокопчиць, анонімний автор трактату «Умови згоди між Польщею і Руссю» та ін. Якщо перші здебільшого відстоювали лінію Центральної Ради Народової та «Руського Собору» і їх періодичних органів, то другі – переважно симпатиків Головної Руської Ради. У ході полеміки українське питання переросло межі внутрішньо-крайової проблеми і набуло європейського звучання.

Намагання представників польських громадських кіл заперечувати існування українців в Галичині, а український національний рух 1848–1849 рр. зобразити перед європейською громадськістю як інспірований австрійською владою (на протиположному польському рухові) контрреволюційний виступ вузького кола представників вищого греко-католицького духовенства, поз-

бавленого підтримки широких народних мас, спонукало українські кола звертатись до цієї громадськості з роз'ясненням реального стану справ.

Головна Руська Рада, надсилаючи на Слов'янський з'їзд до Праги свою делегацію, прагнула продемонструвати перед світом самостійність українського народу, знайти союзників серед інших слов'ян та з їх допомогою домогтись забезпечення своїх конституційних прав. В дискусіях у польсько-українській секції, створеній з представників Головної Руської Ради, Центральної Ради Народової та «Руського Собору», І. Борискевич, обґрунтовуючи свою позицію, заявляв, що «так же, як поляки прагнуть закласти в Галичині фундамент для цілої Польщі, так і галицькі українці хочуть створити основу насамперед для українців, які живуть в Австрії, і вимагати визнання всієї української національності». Укладена під час з'їзду польсько-українська угода, що передбачала зрівняння в правах українців і поляків, означала моральну перемогу української делегації, фактичне визнання польською стороною справедливості її вимог. Реальним результатом з'їзду, на якому галицькі українці вперше зустрілися з представниками інших слов'янських народів на ниві політичної діяльності, стало також чесько-українське зближення та роз'яснення суті українського питання перед громадськістю слов'янських земель.

Голова Головної Руської Ради Григорій Яхимович багато зробив для з'ясування позиції української сторони в конституційній комісії австрійського парламенту під час її роботи над проектом перебудови Габсбурзької монархії на засадах федералізму, де він захищав національний принцип побудови федерації і домагався поділу Галичини на дві самостійні провінції – українську і польську. Його підтримала частина чеських депутатів, членів конституційної комісії. Для роз'яснення суті українського питання серед німецького населення і європейської громадськості Головна Руська Рада розповсюджувала відповідні відозви: «До співгромадян – „Mitbürger!“, „Ruthenen an Europa“, „Deutsche Brüder“» та інші, – які зусиллями Григорія Шашкевича, радника міністерства освіти у Відні, друкувались у столиці й поширювались серед депутатів рейхстагу, а також надсились до Галичини.

У відозві «До співгромадян!» (весна 1848 р.) підкреслено: «Ми живемо у відповідальну епоху. Кожна нація поступає вперед. Чи ж при цьому мала б залишитися у забутті лише крайньо упосліджена руська нація в Галичині? Ні! Щаслива година вибила вже і для галицьких русинів. Натхненні новим життям, вони також прагнуть руху вперед, підняття із занепаду, і чинити перешкоди цьому може тільки ворог поступу. Але їхні тенденції не обмежуються виключно тільки до їх власної національності. Вони визнають рівноправність інших національностей, хочуть зберегти спокій, порядок і силу законів та прагнуть сучасних реформ у дорозі права».

Водночас доброзичливий був тон відозви «Русини до своїх німецьких співгромадян»: «Руська нація не прагне порушувати прав інших. Тому не турбуйтеся, русини не заподіють вам ніякої кривди. Нація пожертвує всім, щоб захистити і зміцнити свою національність. Але в той же час вона оголошує недоторканність кожної національності. Тому ви, німецькі брати, які живете поруч з нами, не маєте чого боятися за свою національність. Невिбаглива руська нація вважає своїм покликанням плекати високу ідею народного життя, яку придушувала дотеперішня безжалісна політика правителів. Остання декларувала рівність людей, але не могла піднятися до рівності націй. Рівність релігій вона врешті-решт збагнула, але рівності національностей не змогла зрозуміти. Руська нація ось визнає себе прихильницею нової народної політики, яка поряд з рівністю громадян і релігій відстоює також рівність націй і національностей. Тому ви, німецькі співгромадяни, будьте спокійні за свою релігію, мову і національність. Русини не бажають вважатися великими за рахунок пригноблення громадян іншого племені. Вони не хочуть перетворювати одні національності на поживу для інших. Вони не хочуть піднімати свою мову до рівня винятково привілейованої у спільній державі. Навпаки, їхнім девізом є свобода, рівність і братерство всіх націй, усіх національностей, усіх мов. Тому, німецькі

співгромадяни, подайте нам руку для здійснення цієї гуманної ідеї. Наша мета – право. Правом ми будемо керуватися у своїх заходах, правом для нас і для усіх наших співгромадян.»

У такому самому дусі були складені численні статті на цю тему, які з ініціативи Головної Руської Ради надсилалися до європейської преси. Офіційні заяви української сторони про толерантне ставлення до національних меншин та здійснювана в їх дусі політика знайшли розуміння і сприятливий відгук серед певної частини німецьких поселенців Галичини, стимулюючи їх до підтримки українського руху (участь німецьких мешканців Львова у підписанні петиції з вимогою поділу Галичини, їхні висловлювання за створення української національної гвардії у Львові, служба на офіцерських посадах у новоствореному батальйоні гірських стрільців і т. ін.). Представники єврейської громади Львова прихильно сприйняли формування українського батальйону гірських стрільців, взявши участь у забезпеченні його військовим одностроєм. Завдяки публікаціям у пресі мала змогу вислухати другу (українську) сторону і громадськість усієї Австрії та Європи і таким чином дістати об'єктивнішу інформацію про суть українського питання, а тому вона більше зацікавилася українцями – про них більше почала писати європейська періодична преса.

Візія Відня. Загроза втрати національної ідентичності в разі перемоги польської сторони і потреба мати реальну опору в прагненнях до національного самоствердження стимулювали лояльність українського руху щодо Австрійської конституційної монархії, яка, у свою ж чергу, була зацікавлена в підтримці українців перед небезпекою втратити цей край і тому також ішла їм на певні поступки. Проте урядові кола, йдучи на вимушені поступки українцям з мовно-культурних питань, все ж не брали на себе зобов'язань з важливих політичних питань, зокрема щодо поділу Галичини чи формування української національної гвардії. Формування української національної гвардії у Львові, як і в інших містах та селах Східної Галичини, було заборонено. Не знайшов підтримки і проект поділу Галичини на дві провінції, який виник в урядових колах ще у 1846 р. після приєднання до Галичини так званої Краківської республіки і жваво обговорювався у верхах. Автором цього проекту був Рудольф Стадіон, надвірний комісар для Галичини, який 5 жовтня 1846 р. подав відповідні пропозиції цісареві Фердинанду. Підтриманий Надвірною канцелярією, він одержав 27 лютого 1847 р. його принципове схвалення. Після узгодження у вищих інстанціях мав бути визначений термін його реалізації. Тим часом надійшов 1848 рік, який ще більше актуалізував проблему. Генерал-губернатор Франц Стадіон реанімував цей проект, сподіваючись використати його як засіб знешкодження польських самостійницьких аспірацій та відвернення загрози втрати Галичини Габсбургами. На початку травня 1848 р. він звернувся через довірену особу із запитом до уряду про його готовність до якнайшвидшого проведення наміченого поділу краю на дві губернії: східну (руську) і західну, населену переважно поляками і німцями, у випадку схвалення цієї ідеї цісарем. Згодом він ще декілька разів у своїх рапортах повертався до цієї теми. Його пропозиції зацікавлено обговорювалися на засіданнях ради міністрів 11, 17, 30 травня, 8 червня, внаслідок чого 11 червня уряд Ф. Піллерсдорфа прийняв ухвалу про поділ краю з 1 серпня 1848 р. на дві провінції, хоч проти ідеї поділу виступив надвірний радник, а згодом перший поляк-губернатор Галичини Вацлав Залеський. 17 червня 1848 р. ухвалу уряду апробував цісар Фердинанд. Інформація про зацікавлений розгляд в урядових колах питання поділу краю і перспективу його позитивного вирішення мусила просочуватись зі столиці і досягти Львова. Цим, очевидно, можна пояснити жваву петиційну кампанію, яку розгорнула Головна Руська Рада у другій половині 1848 і на початку 1849 рр. Та після відставки уряду Ф. Піллерсдорфа і сформування уряду А. Добльгофа на початку липня 1848 р. питання поділу Галичини у владних структурах було зняте з порядку денного. Очевидно, до цього спричинилися протести Центральної Ради Народової, «Руського Собору», Товариства дідичів, надіслані до Відня, та закулісні маневри польських депутатів парламенту, а також окремих шляхтичів.

Зокрема відомо, що висланий до Відня А. Голуховським шляхтич К. Стадницький під час зустрічі наприкінці липня 1848 р. з А. Добльгофом обговорював проблему поділу Галичини, планованого попереднім урядом, й повідомляв одного з членів Центральної Ради Народової про те, що прем'єр-міністр справу поділу здав до архіву (ad acta). У листі до Галицького губернатора від 27 липня 1848 р. прем'єр-міністр А. Добльгоф повідомляв про те, що справа поділу Галичини відкладається і дав таємну вказівку робити все для того, щоб знешкодити агітацію за поділ краю на окремі провінції за етнічною ознакою, мотивуючи це бажання припинити баламучення селян і сіяння розбрату між народностями, який веде до згубних наслідків. Співзвучність його мотивів з аргументами польських опонентів Головної Руської Ради дає підстави дошукуватись в них їхнього джерела. Підтвердженням цього може бути заява впливового польського депутата віденського парламенту і навіть деякий час його голови Францішка Смольки в листі від 8 серпня 1848 р. про те, що «ми планованому поділові Галичини, підписаному цісарем 19 червня 1848 р. „brevi manu скрутили шию“». На початку вересня 1848 р. це підтвердив новопризначений губернатор В. Залеський, заявивши делегації Центральної Ради Народової у Кракові про те, що про поділ Галичини на дві губернії «не може бути й мови». Незабаром мотивацію А. Добльгофа повторив новий прем'єр-міністр Ф. Стадіон, який у листі від 26 квітня 1849 р. рекомендував намісникові Агенорові Голуховському схилити фактичного голову Головної Руської Ради М. Куземського до припинення дискусії щодо поділу Галичини. І справді відтоді Головна Руська Рада цієї справи більше відкрито не зачіпала.

До зміни пропозиції уряду щодо поділу краю чимало спричинився віце-президент губернатора, а від січня 1849 р. намісник Галичини А. Голуховський, який у листах до столиці від 12 червня та 13 і 27 липня 1848 р. наполягав на збереженні неподільності краю під орудою генерал-губернатора, а погоджувався лише на створення двох губернських сенатів: одного у Львові, другого у Кракові. Якщо ця вимога про поділ була б задоволена, переконував він вищі інстанції у Відні, і «русини внаслідок свого національного розвитку при теперішніх ієрархічних відносинах зміцнилися б, в такому разі якщо не теперішнє, то, безумовно, майбутнє покоління звернулося б до споріднених народів, які живуть під скипетром російським, з метою створення єдиного міцного державного організму. Тоді руська частина Галичини при прогресі освіти і матеріальної культури стала б вогнищем підступів і заходів, що мають на меті як злам ієрархічної сили духівництва, так і згадане вище об'єднання народів. Коротше кажучи, могла б початись така ж боротьба за Русь, яка протягом багатьох років з перервами, але з залізною послідовністю ведеться за відродження вільної і незалежної Польщі». В остаточному підсумку, адміністративний статус Галичини було збережено незмінним.

І все ж, український національний рух періоду «Весни народів» – це важлива сторінка в історії Галичини. Іван Франко, оцінюючи його, слушно зазначав, що «розмах до правдивого, широкого і всестороннього національного життя в тім часі був дуже добрий, що пізнішим поколінням майже на кожному кроці приходиться нав'язувати до того, що вже було розпочато або бодай задумано в 1848 році».

Повстання 1–2 листопада. Кульмінаційним пунктом львівської «Весни народів» стало збройне повстання 1–2 листопада 1848 р., яке назрівало протягом тривалого часу. Починаючи з літа 1848 р. проурядові сили в Галичині, як і в усій Австрії, зміцнюючи свої позиції, почали переходити в контрнаступ. У відповідь на це присутні у Львові представники польського Демократичного товариства, відмовившись від співробітництва з лібералами з Центральної Ради Народової, яка намагалася стримувати порив народних мас, розгорнули активну пропаганду серед міської бідноти, піднімаючи її на боротьбу проти монархічного режиму. Великі надії покладали демократи на національну гвардію, що на той час поповнилася за рахунок демократичних елементів із числа робітників, ремісників і студентської молоді.

Наприкінці жовтня атмосфера в місті стала надзвичайно напружена. Не минуло дня без сутичок між урядовими військами і національною гвардією. 1 листопада застосування військом зброї проти натовпу стало сигналом до повстання. Пролунали заклики: «До зброї! На барикади!» Робітники і ремісники, які зібралися на Ринку, почали будувати барикади на вулицях Руській, Сербській, Галицькій, Театральній, Домініканській, Краківській, Вірменській, Собеського. Весь центр міста опинився в руках повстанців, які розбивали склади зі зброєю та господарськими товарами, роздавали населенню рушниці, коси, шаблі, сокири, списи, залізні пруті.

До повсталих приєднався Академічний легіон, який відмовився підкорятися начальникові національної гвардії. Приєдналась до міських низів і частина національної гвардії. Вранці 2 листопада між повстанцями і урядовим військом відбулися збройні сутички. На барикадах співали антиурядові пісні. На барикаді по вул. Вірменській з'явився червоний прапор. Поміrkовані та праві елементи Центральної Ради Народової, керівництво національної гвардії намагалися стримати порив повсталих, та їм це не вдалося.

О 10-й годині ранку 2 листопада за наказом генерала Гаммерштайна почався варварський артилерійський обстріл міста, який тривав дві з половиною години. Під час обстрілу, за офіційними даними, було вбито 55 і поранено 75 осіб, переважно представників трудового населення і студентської молоді.

Обстріл спричинив у місті численні пожежі. Згоріли будинок університету, університетська бібліотека, Старий театр, Технічна академія, ратуша. Втім повстанці не здавалися. Вони двічі зривали з ратуші вивішений керівниками національної гвардії білий прапор – знак капітуляції, замінюючи його червоним, і не покидали барикад. Але сили були нерівні. О 12 годині повстанці капітулювали. 3 листопада в місті було проголошено надзвичайний стан. Чимало учасників повстання піддано військовому суду, національна гвардія розпущена, заборонено будь-які збори, закрито всі періодичні видання, крім урядових. Розпорядженням міністерства внутрішніх справ від 6 грудня 1848 р. у Галичині було скасовано всі демократичні та робітничі товариства і клуби, від 4 грудня 1848 р. введено суворі обмеження на видачу паспортів робітникам для в'їзду в межі Австрійської імперії. Бургомістром міста уряд призначив губернського радника Карла Гепфлінгена. Міський виділ, обраний у вересні 1848 р. як вважалося, нелегально, був розпущений. Замість нього призначено 40 «мужів довір'я». Магістрат із згорілої ратуші перенесено спочатку до Англійського готелю, а пізніше до двох кам'яниць в Ринку та Домініканського монастиря. Міську службу охорони відтепер мало виконувати новостворене міське староство (капітанат). 10 січня 1849 р. надзвичайний стан було поширено на всю Галичину. На знак подяки за «відновлення порядку» львівська міська верхівка піднесла Гаммерштайну спеціальний адрес. Адрес лояльності львівської верхівки було передано також для вручення урядові. Придушення збройного повстання у Львові віщувало наближення кінця «Весни народів». Утім, воно вже не могло зупинити становлення громадянського суспільства у краю.

Феодосій Стеблій

© Ф. Стеблій, 2016

Галицька автономія (1861–1914): інституційно-організаційний розвиток та формування сфери повноважень

«Свобода й автономія мусять нерозривно в'язатися з собою, а властиво автономія мусять опиратися вповні на основах горожанської свободи».

(Франко І. Свобода і автономія. Зб. тв.: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 444.)

Потреба реформування органів влади в Україні породжує значний науковий інтерес до вивчення історико-правових традицій формування взаємовідносин між державою та суспільством, які регіонально виникали на українських землях у ранньомодерний та модерний час. Особливу увагу привертає процес становлення системи органів влади у Галичині, який відбувався у контексті пошуку управлінських рішень для подолання міжнаціональних конфліктів у Австро-Угорщині шляхом її децентралізації. Галицький досвід автономного повітово-громадського самоврядування створив певні соціокультурні передумови для повернення втрачених управлінських традицій та відновлення західноєвропейських процедурних практик у сучасній Україні.

Серед вітчизняних дослідників вивченням функціонування системи органів влади в Галичині займаються, насамперед, львівські науковці. Аналізуючи правові засади діяльності окремих суб'єктів влади, правники свою увагу зосереджують на особливостях формування апарату управління Галичиною, на структурі та діяльності галицького намісництва¹. Історики ж здебільшого концентруються на факторах вироблення крайової політики, яка здійснювалася Галицьким сеймом², намісниками³ та Крайовою шкільною радою⁴, а також вивчають вплив діяльності цих суб'єктів на динаміку та структуру міжнаціональних відносин. Проте процес формування системи органів влади в Галичині вимагає наукового переосмислення з врахуванням положень сучасної політичної теорії, теорії державного управління та конституційно-правової теорії. Тому у цьому нарисі насамперед буде показано особливості процесу автономізації Галичини, окреслено сферу повноважень галицької автономії, виокремлено етапи формування системи органів влади.

¹ Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини / [В. С. Кульчицький, І. Й. Бойко, О. І. Мікула, І. Ю. Настасяк] / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів: Тріада плюс, 2002. – 88 с.; Кульчицький В., Присташ Л. Галицьке намісництво: структура і діяльність / Володимир Кульчицький, Лідія Присташ // Вісник Львівського університету. Серія юридична / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2003. – Вип. 38. – С. 90–95.; Моряк-Протопопова Х. Утворення, структура і діяльність Галицького намісництва (1849–1918 рр.) / Христина Моряк-Протопопова // Вісник Львівського університету. Серія юридична / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006. – Вип. 43. – С. 67–72.

² Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. / Олена Аркуша / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів: [б. в.], 1996. – 174 с.; Аркуша О. Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії (1772–1918). В кн.: Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / [О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.] – К.: Ніка-Центр, 2008. – 988 с.; Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму: 1861–1901 рр. (Нарис з історії українського парламентаризму) / Ігор Чорновол / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів: [б. в.], 2002. – 288 с.

³ Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) / Мар'ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична / Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 91–101.

⁴ Кошелева Н. Діяльність галицької крайової шкільної ради стосовно української народної освіти в 1873–1914 роках / Наталія Кошелева // Вісник Львівського університету. Серія історична / Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 269–276.

Воєнні поразки Австрійської імперії у війнах з Сардинським королівством, Францією та втрата Габсбургами частини північноіталійських територій⁵ у 1859 р. загострили потребу модернізації взаємовідносин між династією та суспільством, що започаткувало трансформацію устрою від абсолютизму до ліберального конституціоналізму з одночасним системним вдосконаленням державного механізму. Упродовж 1861–1914 рр. розвиток політичних органів влади⁶ в Галичині еволюціонував у кілька етапів, які синхронізувалися з основними віхами формування політичної системи Австрійської імперії (з 1867 р. Австро-Угорщини), як на центральному, так і на крайовому (локальному) рівні.

Перший етап (1861–1865) пов'язують з початком т. зв. «конституційної ери», підвалини якої заклали Жовтневий диплом від 20 жовтня 1860 р. та Лютневий патент від 28 лютого 1861 р. Лютнева конституція від 28 лютого 1861 р. створила передумови для відновлення представницьких органів влади – крайових сеймів (ландтагів) та сформованої їхніми делегаціями Державної ради. Частину австрійського конституційного законодавства склали крайові статuti та крайові виборчі ординації (порядки) для окремих провінцій імперії, у тому числі для Галичини. Йдеться про ерцгерцогства Нижню Австрію, Верхню Австрію, герцогство Зальцбург, князівське графство Тіроль, край Форальберг, герцогства Штирію, Каринтію, Крайну, а також Примор'я (місто Трієст та прилеглу територію, князівське графство Гьорц і Градіска, маркграфство Істрію), королівства Далмацію, Богемію, маркграфство Моравію, герцогство Верхню та Нижню Сілезію, королівство Галичини та Володимирії разом з Великим краківським князівством, герцогство Буковину, які усі разом входили до австрійської частини імперії – Цислейтанії. Крайовий статут визначав склад, інститути, органи та процедури їх формування, організацію діяльності та сферу повноважень провінційного ландтагу, які, на загал, відповідали загальноімперським принципам, проте мали свої особливості. Такі ж характеристики були притаманні крайовим виборчим ординаціям. Зокрема, § 1, § 2 Крайового статуту для Галичини визначали, що провінція вирішуватиме краєві справи через крайове представництво – становий Сейм та Крайовий виділ (комітет), які очолював призначений імператором крайовий маршалок. Згідно § 3 Галицький сейм складався з 150 послів, з них: 9 вірилістів⁷ та 141 обраних послів: від I курії великої земельної власності – 44; від II курії міст та торгово-промислових палат – 23; від III курії сільських громад – 74⁸.

Крайовий виділ був означений як орган управління Галицьким сеймом та його виконавчий орган, що контролював обіг коштів крайових фондів (бюджету), Крайового індемнізаційного фонду⁹ та регулював використання крайового майна. Сейм мав право самостійно запро-

⁵ Йдеться про частину Ломбардії.

⁶ Політичні органи влади, або крайові політичні органи влади (нім. – Politische Behörde oder politische Landesbehörde) – спільна назва для означення представницьких органів (Vertretungsorgane) та органів управління (Verwaltungsorgane), яка застосовувалася у зв'язку з відсутністю розмежування законодавчої та виконавчої гілок влади в Австрійській імперії (Австро-Угорщині).

⁷ До вірилістів за посадою зараховувалися архієпископи римо-католицького, греко-католицького та вірменсько-католицького обрядів зі Львова, єпископи римо-католицького та греко-католицького обрядів з Перемишля, єпископи римо-католицького обряду з Тарнува та греко-католицького обряду з Станіславава, ректори університетів у Кракові та Львові. До цього переліку у законодавчому порядку в 1866 р. був включений римо-католицький єпископ Кракова, або у випадку вакансії – адміністратор епархії.

⁸ Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen vom 28. Februar 1861. Beilage II, o): Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Königreich Galizien und Lodomerien sammt dem Herzogthume Krakau // Reichsgesetzblatt für das Kaisertum Österreich (R. G. Bl.). – Jahrgang 1861. – Stück IX. – Nr. 20. – S. 280–285.

⁹ У 1853 р. у Галичині було утворено Індемнізаційний фонд (Grundentlastungsfond) для здійснення компенсаційного відшкодування (індемнізації) поміщикам за скасування феодальних повинностей за державний рахунок із залученням коштів крайового бюджету. У 1853 р. для забезпечення індемнізації уряд запровадив додаток до прямого податку у розмірі 8,75 %, який у 1854 р. сягав 11,5 %, у 1855 р. – 11,75 %, у 1856 р. – 14 %, у 1857 р. – 33 %. З метою покриття індемнізаційного боргу у 1851 р. державою було видано облігації під заставу ґрунтів підданих та краю, а перші виплати по них було здійснено у 1858 р. Згодом держава ввела практику позик крайовому бюджету для покриття потреб індемнізації, які Галичина повинна була до 1908 р. повернути у державний бюджет.

ваджувати додаток до державних податків у розмірі не більше 10 % для наповнення крайового бюджету. Проте через господарську відсталість найбільшої за територією східної провінції імперії, потребу швидкого розвитку її інфраструктурних галузей та утримання високозатратного апарату доходи не покривали видатків, що створювало перманентну кризу крайових фондів. Щороку цей дефіцит компенсувався позиками з державного бюджету. В окремих випадках за рішенням імператора Державна рада надавала краю фінансову допомогу для подолання наслідків стихії чи неврожаю, розподілом якої займалося намісництво, а також ухвалювала підвищення вищезазначеного проценту додатку до державних податків.

Компетенція Галицького сейму визначалась § 18 та містила дещо «розмите» формулювання, охоплюючи: «I. Всі розпорядження щодо: крайової культури; громадського будівництва, яке ведеться за кошти крайового бюджету; благодійних установ, які дотуються з крайового бюджету; формування крайового бюджету та звіту щодо крайових податків та видатків; II. Деталізовані розпорядження¹⁰ на основі діючих законів щодо справ громад, церковних справ та шкільництва, утримання війська; III. Інші розпорядження, які торкаються добробуту або потреб краю, що регламентуватимуться особливими розпорядженнями стосовно діяльності сейму»¹¹.

Компетенція Сейму повністю дублювалася повноваженнями галицького намісництва, які 19 січня 1853 р. зазнали змін на основі об'єднаної реформи крайового адміністративно-територіальною устрою та судоустрою. Зокрема, намісництво визначалося найвищою структурною ланкою крайового управління, його компетенція поширювалася на усі справи політичного та поліцейського управління, справи віросповідань та освіти, торгівлю та промисли, справи крайової культури та будівництва, які не підпадали під контроль крайових фінансових органів або інших крайових інституцій. Першим галицьким намісником був призначений представник польської шляхти Агенор Голуховський (старший) (1849–1859).

Згідно крайового виборчого порядку для Галичини від 26 лютого 1861 р. намісник визначався ключовою посадовою фігурою, яка відповідала за організацію та проведення виборів у краї. Призначення намісником дати виборів відбувалося після оприлюднення імператорського патенту про розпуск крайових представницьких органів влади та оголошення нових виборів, що було однією з ознак дуалізму організації політичної влади в Австрійській імперії. За розпорядженням намісника у крайових газетах публікувався розклад виборів для всіх курій, а у сільських виборчих дільницях – розвішувались плакати відповідного змісту. Намісник формував список виборців курії великої земельної власності, який також оприлюднювався у пресі. Списки виборців у містах формувалися міськими головами, а у повітах – повітовими головами. Повітовий голова передавав вїту список осіб сільської громади, які за рівнем сплати податків могли обиратися до числа виборців, призначав виборчого комісара, конкретизував місце та час проведення виборів. Кількість виборців визначалася з розрахунку: 1 виборець – на 500 мешканців. У сільських громадах відбувалося двоступеневе «усне»¹² голосування у два етапи: 1) правибори – коли правиборці обирали виборців; 2) вибори – коли виборці безпосередньо обирали послів (депутатів)¹³.

¹⁰ Підзаконних нормативно-правових актів.

¹¹ Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen vom 28. Februar 1861. Beilage II, o): Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Königreich Galizien und Lodomerien sammt dem Herzogthume Krakau // R. G. Bl. – Jahrgang 1861. – Stück IX. – Nr. 20. – S. 282.

¹² Наймасовіші виборчі зловживання у Галичині були пов'язані з «усним» голосуванням на виборах до Галицького сейму, до повітових та громадських рад. Члени виборчої комісії могли вписували у виборчі протоколи прізвища та імена кандидатів несвідомо з описками чи свідомо з помилками, що створювало підстави для того, щоб внаслідок процедури верифікації за рішенням відповідного представницького органу «небажаного» посла можна було позбавити його мандату.

¹³ Die Verfassung der österreichischen Monarchie, nebst zwei Beilagen vom 28. Februar 1861. Beilage II, o): Landes-Ordnung und Landtags-Wahlordnung für das Königreich Galizien und Lodomerien sammt dem Herzogthume Krakau // R. G. Bl. – Jahrgang 1861. – Stück IX. – Nr. 20. – S. 286–294.

Намісництво у Львові та комісія намісництва у Кракові ще номінально залишались адміністративно-територіально розмежованими, їм підпорядковувались окружні та повітові органи виконавчої влади. Уся провінція ділилась на 17 округів (дистриктів), які охоплювали 176 повітових управлінь¹⁴. У цей час повітові управління територіально ще співпадали з межами судових повітів, які належали до відокремлених Львівського та Краківського судових округів¹⁵. 23 вересня 1865 р. поділ на дистрикти був ліквідований, що започаткувало централізацію крайового управління та скорочення адміністративного апарату в Галичині.

Управлінська система Австрійської імперії характеризувалася відсутністю розподілу гілок влади на законодавчу, виконавчу та судову, що породжувало нестабільність політичної системи на центральному та крайовому рівнях. Систему з середини помітно дестабілізували перманентні міжнаціональні конфлікти, які водночас виступали рушієм реформування державного механізму шляхом пошуку політичного балансу між центром та провінціями. Дублювання повноважень та нечіткий розподіл функцій між законодавчим та виконавчими органами влади закладали суперечності у діяльність їх суб'єктів та породжували між ними компетенційні конфлікти. У цій ситуації центральним арбітром на локальному рівні виступав імперський уряд, якому безпосередньо підпорядковувалося галицьке намісництво з усією структурою повітового управління. Через відсутність чітко виписаних у законодавстві процедур та повноважень управління Галичиною здійснювалося державним міністерством у «ручному режимі», що у підсумку провокувало опозиційне налаштування польської аристократії.

Водночас уряд делегував до Галицького сейму свого уповноваженого – урядового комісара, який на постійній основі представляв тут політичну позицію офіційного Відня, обґрунтовував законодавчі ініціативи уряду, оцінював ухвали представницького органу на відповідність до загальнодержавного законодавства, доповідав міністрам про політичні настрої депутатського корпусу. Намагаючись впливати на діяльність Галицького сейму, урядовий комісар діяв злагоджено з намісником чи генерал-губернатором, що забезпечувало дієвість створеного на локальному рівні механізму «стримування та противаг». Перед набуттям статусу крайового закону всі ухвали Сейму повинні були пройти експертну оцінку у відповідних міністерствах та здобути санкцію імператора. Завдяки функціонуванню такого механізму офіційний Відень з політичних чи управлінських мотивів міг заблокувати будь-який ухвалений Галицьким сеймом законопроект, що перманентно дратувало польську політичну еліту.

27 листопада 1865 р. до регламенту Галицького сейму був включений додаток з приводу його робочих мов. Крайовий маршалок вів засідання польською, на звернення українською мовою він мав відповідати українською¹⁶. Протоколи засідань повинні були друкуватися польською та українською мовами; для внесків, інтерпеляцій та при їх обговоренні використовувалися польська та українська мови; всі ухвали Сейму виголошувалися польською мовою; під час третього читання Сейм голосував за польськомовний та україномовний тексти ухвал, у разі висунення меншістю застереження польський текст корегувався. Якщо до початку третього читання був відсутній україномовний переклад ухвали, то це не можна було трактувати як перешкоду для голосування з приводу польськомовного тексту, проте наступного

¹⁴ На Західну Галичину припадало 4 дистрикти, які охоплювали 48 політичних повітів, а на Східну – 13, які охоплювали 128 повітів.

¹⁵ Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 19. Jänner 1853, womit die Allerhöchsten Entschlüsse über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden und Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diäten-Classen, sowie über die Ausführung der Organisation für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Krakau, Bukowina, Salzburg, Tirol mit Vorarlberg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest, Dalmatien, Kroatien und Slawonien, Siebenbürgen, die serbische Wojwodschafft mit dem Banate kundgemacht werden // R. G. Bl. – Jahrgang 1853. – IV Stück. – Nr. 10. – (Allerhöchste Bestimmungen über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Statthaltereien). – S. 91–100.

¹⁶ Упродовж трьох каденцій Галицького сейму (1861–1873) крайовим маршалком був граф Леон Людвік Сапега, який жодного разу не відповів на звернення українських послів їхньою мовою.

засідання маршалок був зобов'язаний виголосити україномовний текст¹⁷. При цьому польсько-мовні ухвали вважалися автентичними, оскільки лише вони представлялися до найвищої санкції, а німецькомовний текст вважався лише їх звичайним перекладом. Ця норма регламенту вперше закріпила правила вживання української мови у Галицькому сеймі, які не відповідали принципу рівноправності, а також вони часто порушувалися. На практиці стенограми засідань Галицького сейму публікувались у повному обсязі лише польською мовою, а виступи українських послів – українською з латинськими літерами без врахування фонетичного правопису.

У 1861–1865 рр. Австрійська імперія «згори» почала перетворюватися на федералістичну державу, у якій найлегітимішими представницькими органами влади були станові ландтаги. Вони формували склад нижньої палати Державної ради – Палати панів, яка у законотворчому відношенні привалювала, що сприймалося національними елітами як порушення права справедливості. Конституційний закон про імперське представництво від 26 лютого 1861 р. розмежовував компетенцію між Державною радою та усіма ландтагами уніфіковано. Дотримання представницькими органами влади відповідних сфер компетенцій контролював імперський уряд шляхом самостійного розроблення та подання на розгляд депутатів власних законодавчих ініціатив, а також експертної оцінки вже ухвалених законопроектів, що було передумовою представлення їх до санкції імператора. За умов розпуску чи бездіяльності представницьких органів влади уряд мав право тимчасово та обмежено виконувати законодавчі функції. У політичній системі міністерства залишалися найвпливовішим гравцями, оскільки їм ще й підпорядковувались крайові управлінські вертикалі, які реалізовували виконавчу владу на місцях. У цій ситуації національні еліти, як наприклад, угорці, поляки, чехи, італійці, румуни, з метою збереження своєї «національно-історичної індивідуальності» у федеративній державі з засиллям німецького управлінського елементу прагнули розширити повноваження ландтагів, обмежити втручання імперського уряду у процес формування крайової політики, підпорядкувати намісництва ландтагам. Політику уряду вони критикували за надмірну централізацію влади та вимагали, навпаки, децентралізації у формі деволуції, тобто передачі повноважень з центру на крайовий рівень для самостійного вирішення питань внутрішнього самоуправління. Отже, на першому етапі (1861–1865) Галицьку автономію, за визначенням, можна охарактеризувати, як територіальну автономію політичного (державного, законодавчого) типу, яка охоплювала різномірні території – Галичину та Краків або ж Галичину, Краків та Західну Галичину. До 1866 р. у австрійському законодавстві термін «Галичина» (нім. – Galizien) вживався для означення території Королівства Галичини та Володимирії (Східної Галичини), а Краків – для Великого Краківського герцогства (Західної Галичини). Або в окремих випадках деталізовано: Західна Галичина – для польських територій, приєднаних на рубежі XVIII – XIX ст., т. зв. Нової Галичини (дистрикти Вадовіце, Тарнув, Сонч), а Краків – для Краківського князівства, приєданого 1846 р., тобто частини історичної Малопольщі. Після територіально-адміністративних змін 1866 р. термін «Галичина» уже вживався для означення усієї австрійської провінції – Королівства Галичини та Володимирії разом з Великим краківським князівством, князівствами Затор та Аушвітц. До розпаду імперії в політико-правовому обігу перебували терміни «Західна Галичина» для означення Великого краківського князівства, князівств Затор та Аушвітц, а також «Східна Галичина» – для історичної Галичини, – території колишнього Галицько-Волинського князівства чи воєводств Руського та Белзького у складі Речі Посполитої.

Другий етап (1866–1873) розвитку органів управління був пов'язаний з початком територіальної децентралізації системи державного управління в Австрійській імперії. Цей про-

¹⁷ Dodatek do praw. regulaminu z dnia 27. listopada 1865 // Prowizoryczny regulamin dla Sejmu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem: przyjęty prowizorycznie dnia 27. listopada 1865. – Lwów: z drukarni W. Łozińskiego, 1877. – S. 27.

цес був продиктований потребою виходу із затяжної політичної кризи шляхом відновлення діяльності крайових представницьких органів влади¹⁸, які майже два роки не функціонували через бойкот, спричинений незалежницькими прагненнями т. зв. «історичних націй». Патент від 20 вересня 1865 р. анонсував зміну положень Лютневої конституції 1861 р., оскільки здійснювана до цього централізація виявилась «непрактичною», бо вона відбувалась без врахування існуючих національних потреб, «обґрунтованих історичними традиціями»¹⁹. План офіційного Відня полягав у остаточному «виокремленні» Транслейтанії, який мав реалізовуватись у поєднанні з подальшою автономізацією Галичини в межах Цислейтанії. Така трансформація у системі імперського управління здійснювалася на основі австро-угорської дуалістичної угоди та у формі певних «політичних концесій», які надавались галицьким полякам.

Поразка Австрійської імперії у Німецькій війні та втрата Габсбургами Ломбардо-Венеційського королівства у 1866 р. значно активізували національні рухи. За напруженої суспільно-політичної ситуації у липні 1866 р. розпочалось у Відні активне обговорення вимоги галицьких поляків щодо ліквідації посади військового генерал-губернатора та відновлення намісництва на чолі з поляком. Зокрема, політика генерал-губернаторства у Львові асоціювалася у поляків з «австрійською тиранією», яка була наслідком запровадженого у лютому 1864 р. – квітні 1865 р. стану облоги Галичини. Санаційні заходи державних та крайових органів влади проявлялися в обмеженні конституційних свобод громадян та масових арештах учасників акцій протесту.

Намагаючись відновити політичну співпрацю державного апарату з польською елітою, Франц Йосиф I 20 вересня 1866 р. удруге призначив намісником А. Голуховського, що започаткувало процес полонізації крайового політичного управління. 10 червня 1866 р. найвищої санкції удостоївся крайовий закон про оприлюднення крайових законів, рішень крайового сейму та розпоряджень Крайового віділу, за яким усі нормативно-правові акти у Галичині повинні були публікуватись лише «польською, як автентичною мовою, далі – руською, а за потребою – у німецькомовному перекладі»²⁰. Такі кроки офіційного Відня спонукали галицьких поляків остаточно відмовитися від абстентної етнополітичної поведінки та перейти до реалізації прагматично-утилітарної політики авторства А. Голуховського. Крах політики А. Голуховського наступив у зв'язку з ухваленням Сеймом Галицької резолюції від 24 вересня 1868 р., у якій відобразилася польська політична ідея щодо реалізації галицького субдуалізму. Внаслідок цього А. Голуховський був змушений піти у відставку. У 1868–1871 рр. функції намісника виконував віцепрезидент намісництва Людвіг Поссінгер фон Хоборський. У 1871 р. А. Голуховський утретє був призначений на цю посаду; після нього її обіймали лише представники польської шляхти (за винятком польського історика та громадсько-політичного діяча Міхала Бобжинського (1908–1913)).

Оголошена децентралізація мала здійснюватись «згори» у формі подальшої автономізації провінцій. Водночас, сільські та міські громади, які з ранньомодерного часу на місцевому рівні вже існували як самоорганізовані одиниці з певними привілеями, у 1866 р. одержали автономію громадського самоврядування. Тому в Галичині, як в інших провінціях, реалізувався муніципальний дуалізм, коли австрійська державність сформувала органи влади на крайовому та повітовому рівнях «згори», а органи місцевого самоврядування (громади) були

¹⁸ У 1863–1864 рр. з метою протидії розгортанню чеського протестного руху були розпущені ландтаги у Богемії та Моравії, а в Транслейтанії – Угорський, Хорвато-Славонський, Семігородський ландтаги із запровадженням стану облоги, а також – через антидержавні виступи італійців ландтаги в Тіролі, Трієсті, Далмації. У 1864 р. у Галичині була припинена діяльність Сейму та оголошено стан облоги через підтримку поляками Січневого повстання 1863 р. у Конгресовій Польщі.

¹⁹ Kaiserisches Patent vom 20. September 1865, womit die Wirksamkeit des durch das Kaiserliche Patent vom 26. Februar 1861 kundgemachten Grundsatzes über die Reichsvertretung sistiert wird // R. G. Bl. – Jahrgang 1865. – Stück XXV. – Nr. 89. – S. 303–304.

²⁰ Gesetz vom 10. Juni 1866 über die Kundmachung der Landesgesetze, der Landtagsbeschlüsse und den Verordnungen des Landesauschusses // Landesgesetz und Verordnungsblatt für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau (L. G. Bl.). – Jahrgang 1866. – Stück VIII. – Nr. 13. – S. 52.

самоутворені «знизу», як продукт суспільної самоорганізації населення. З метою збереження становості управління галицькі крайові закони про організацію громад та статут громад, громадський виборчий порядок від 12 серпня 1866 р., а також про повітове представництво та повітовий виборчий порядок від 12 серпня 1866 р. забезпечили домінування польських землевласників у громадських та повітових радах, а також гарантували прийняття ними рішень в інтересах польської шляхти²¹. Такий підхід набував особливого управлінського сенсу для поляків-землевласників у Східній Галичині, де сільські громади сформувало українське автохтонне населення (звісно, окрім німецьких колоній).

За законом про організацію включених до складу сільських громад поміщицьких територій від 12 серпня 1866 р. дітич одержав право виконувати функції старости громади, або делегувати ці повноваження своїй довірній особі. Також він відповідав за здійснення поліцейського нагляду в громаді, що ставило останню під його повний контроль²². 20 вересня 1866 р. вступила в силу низка змін до крайового виборчого порядку від 26 лютого 1861 р. щодо розширення виборчих та представницьких прав землевласників, співвласників поміщицьких землеволодінь, а також закон про проведення повторних виборів. У підсумку органи місцевого самоврядування у Галичині так і не здобули задекларованої офіційним Віднем функціональної автономії.

На основі рішення імператора про розмежування політичної та судової влади від 14 грудня 1866 р. повнота управлінських функцій у краї з 28 лютого 1867 р. передавалася галицькому намісництву у Львові, що було частково продиктовано потребою зменшення видатків на утримання апарату. Комісія намісництва у Кракові та 176 повітових управлінь підпали під реорганізацію, внаслідок чого було створено 74 повітових управлінь з новими територіальними межами. Ця адміністративно-територіальна реформа остаточно знищила управлінське розмежування між Західною та Східною Галичиною, хоча аж до розпаду імперії воно ще збереглося у системі крайового судоустрою. Компетенційні преференції надавалися старості Краківського повіту, якому присвоювався ранг надвірного радника, та головам повітів у Львові, Тарнові, Перемишлі, Станиславові та Бродах, які підвищувалися до рангу радників намісництва²³.

За півроку до здійснення вищезгаданої реформи місту Кракову було надано особливий автономний статус. 1 квітня 1866 р. імператор санкціонував «Тимчасовий статут для громади королівського міста Краків», у якому закріплювалися символи міста, право своїни²⁴ для міщан, польська мова діловодства; визначалися повноваження громадської ради, яка нараховувала 60 осіб, порядок її виборів за цензово-куріальним модусом. Головою громади був президент міста, який очолював громадську раду та її виконавчий орган – магістрат, а також міську поліцію. Його посада була виборною, проте передбачала затвердження імператором. Президент міста та громадська рада підпорядковувалися безпосередньо Крайовому віділу та Сейму, проте контроль за їх діяльністю здійснювали уряд та намісництво. Місто одержало право формувати власний бюджет та самостійно ухвалювати додаток до прямих податків у розмірі до 10 % або непрямих податків – до 25 %. Окремо регулювалися відносини між міськими органами влади

²¹ Gesetz vom 12. August 1866 über die Einrichtung der Gemeinde und über die Gemeindeordnung // Landesgesetz und Verordnungsblatt für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau. – Jahrgang 1866. Stück XI. – Nr. 19. – S. 59–102.; Gesetz vom 12. August 1866 über die Bezirksvertretung und über die Bezirkswahlordnung // L. G. Bl. – Jahrgang 1866. – Stück XI. – Nr. 21. – S. 108–130.

²² Gesetz vom 12. August 1866 über die Einrichtung der Gutsgebiete bei der Gemeindeordnung // L. G. Bl. – Jahrgang 1866. – Stück XI. – Nr. 20. – S. 103–107.

²³ Verordnung des Staatsministeriums vom 23. Jänner 1867 über die Reform der politischen Verwaltung in den Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz und Zator // R. G. Bl. – Jahrgang 1867. – IX Stück. – Nr. 17. – S. 35–36.

²⁴ Право своїни (нім. – Heimatsrecht) визначало правовий статус певної особи з огляду на її приналежність до певної громади за фактом народження або проживання, тобто правове відношення до її «малої» батьківщини. Правове відношення особи до «великої» батьківщини – Австрійської імперії – регулювалось правом громадянства (нім. – Bürgerrecht).

та християнською, ізраїлітською²⁵ спільнотами²⁶. 14 березня 1867 р. були також внесені зміни до громадського виборчого порядку у Бродях, за якими не менше половини місць у міській раді мало належати християнам²⁷, хоча 2/3 населення міста складала ізраїліти.

Досягнувши політичного консенсусу з угорцями, Франц Йосиф I 2 січня 1867 р. видав патент про початок конституційних перетворень у руслі австро-угорського дуалізму. Фактично за цим документом відбулося повне перезавантаження політичної системи: оголошувалися розпуск усіх ландтагів під приводом завершення 6-річного терміну їх каденції та призначалися чергові вибори, а також обґрунтовувалась потреба безумовного скликання Державної ради для обговорення та прийняття змін до конституції²⁸.

У цій ситуації офіційний Відень був змушений йти на поступки галицьким полякам, щоб під час конституційних перетворень здобути їхню підтримку та забезпечити безумовну участь Галицької делегації у Державній раді. Перед черговими виборами у виборчий модус до Галицького сейму закладалися положення, які з одного боку упривілейовували галицьку шляхту та міщанство, а, з іншого, – суттєво обмежували виборчі права селян. 16 січня 1867 р. найвищу санкцію здобули зміни § 11, § 13 крайового виборчого порядку від 26 лютого 1861 р., згідно яких у II курії міських громад запроваджувались прямі одноступеневі вибори. Активне та пасивне виборче право визнавалось для заможних міщан, які входили до 2/3 списку найбільших платників податків з врахуванням положень § 17 крайової ординації. Водночас виборче право додатково надавалось певній категорії виборців, які допускалися до виборів у громадські ради міст згідно виборчого порядку для громадських рад від 12 серпня 1866 р. Це положення суттєво збільшило кількість виборців у міській курії та забезпечило тут шляхті додатковий голос.

У III курії сільських громад зберігалось двоступеневе голосування. Активне виборче право тут належало тим правиборцям, які входили до 2/3 списку найбільших платників податків, а пасивне – для всіх чоловіків, які досягли 30 річного віку, та сплачували будь-які податки. До кола правиборців зараховувалися також особи, які володіли виборчим правом згідно виборчого порядку для громадських рад від 12 серпня 1866 р. Це означало, що у III курії, як і у II курії, шляхта також одержала право додаткового голосу²⁹. Запровадження прямих виборів у II курії було покликане збільшити співвідношення 1 мандату до кількості голосуючих міщан, щоб хоч якось зрівноважити розподіл виборців між куріями. Водночас сільські громади залишались найневідповідніше представленими за вищезгаданим критерієм, що порушувало принцип рівності їх представництва та репрезентативність голосування.

Започатковуючи надання галицьким полякам т. зв. «освітніх концесій», Франц Йосиф I 25 лютого 1867 р. погодився на часткову колонізацію правничого факультету Львівського університету³⁰. Після його коронації 8 червня 1867 р. короною Св. Стефана у Будапешті найвищу санкцію 22 червня 1867 р. здобув скандальний крайовий закон про мову викладання у народних та середніх школах Галичини. Замість німецької мови у середніх школах повсюдно запроваджувалась польська. Українська мова викладання зберігалася лише у «2,5» школах –

²⁵ В Австрійській імперії (Австро-Угорщині) термін «ізраїліти» офіційно використовувався для означення єврейського населення.

²⁶ Provisorisches Gemeinde-Statut für königliche Stadt Krakau // L. G. Bl. – Jahrgang 1866. – Stück III. – Nr. 7. – S. 10–42.

²⁷ Gesetz vom 14. März 1867, womit für die Stadt Brody die §§. 13 und 28 der Gemeinde-Wahlordnung vom 12. August 1866 abgeändert werden // L. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück II. – Nr. 8. – S. 12.

²⁸ Kaiserisches Patent vom 2. Jänner 1867, gültig für Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit Krakau, Österreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnten, Krain, Bukowina, Mähren, Schleisien, Tirol, Voralberg, Istrien, Görz und Gradiska und Triest mit seinem Gebiete // R. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück I. – Nr. 1. – S. 1–3.

²⁹ Gesetz vom 16. Jänner 1867, womit die §§. 11 und 13 der Landtagswahlordnung abgeändert werden // L. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück II. – Nr. 4. – S. 7–8.

³⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові). – Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів). – Оп. 4. – Спр. 2037. – Арк. 27–28.

у 4-х нижчих класах вищої Академічної гімназії у Львові³¹, у Другій українській гімназії у Львові та нижчій Реальній гімназії у Бродях³². З 22 червня 1867 р. польська запроваджувалась також у єврейські середні школи³³. Оскільки рішення про відкриття нових державних шкіл або їх утраквізації ухвалював Галицький сейм, де панувало засилля польської більшості, то українці були змушені самостійно організувати просвітницьку діяльність серед населення за посередництвом відповідних товариств.

Довершуючи надані полякам «освітні концесії», Франц Йосиф I 25 червня 1867 р. санкціонував закон про Крайову шкільну раду, яка з початком своєї діяльності 24 січня 1868 р. перетворилася на потужний інструмент полонізаційної політики у Галичині³⁴. Крайова шкільна рада була виведена із структури галицького намісництва та наділена безпрецедентно надширокими повноваженнями у порівнянні з подібними інституціями інших провінцій Цислейтанії. Водночас вона була колегіальним органом та формувалася з керівництва намісництва, представників Крайового віділу, вищого духовенства римо-католицького, греко-католицького та вірменсько-католицького обрядів, педагогічного середовища, делегатів від магістратів Кракова та Львова, іменованих імператором осіб. Монополізуючи управління народним та середнім шкільництвом у Галичині, вона безпосередньо підпорядковувалася міністерству віросповідань та освіти.

5 листопада 1868 р. Крайова шкільна рада запровадила польську мову у своє внутрішнє діловодство, а також у діловодство всіх підпорядкованих їй структур – служб, органів, закладів³⁵. З метою розбудови її управлінської інфраструктури 2 травня 1873 р. створювались шкільні повітові та територіальні ради, відповідно – шкільні повіти та шкільні громади, а також територіальні шкільні фонди для утримання публічних шкіл. До цих фондів надходило 12 % податків, сплачених громадами, та 4 % – поміщицькими землеволодіннями. Шкільні громади одержали право засновувати народні школи за наявності не менше, ніж 40 потенційних учнів³⁶.

На вимогу громадськості зміни до Лютневої конституції 1861 р. обговорювались у Державній раді та закріплювались у 6-ти конституційних законах від 21 грудня 1867 р., що вперше яскраво засвідчило публічність політичного процесу. Йдеться про конституційні закони: про державне представництво, про спільні справи усіх провінцій Австро-Угорщини та спосіб їх трактування, про загальні права громадян держави, про судову владу, про запровадження державного суду, про здійснення урядової та виконавчої влади. Конституційні зміни створили необхідність подальшого вдосконалення державного механізму, у тому числі й на локальному рівні. Відповідно до конституційних законів про судову владу, про запровадження державного суду від 21 грудня 1867 р. створювалась незалежна судова гілка влади, яка охоплювала судочинство та судову владу. Конституційний закон про здійснення урядової та виконавчої влади від 21 грудня 1867 р. передбачав створення стрункої виконавчої вертикалі та запроваджував особисту політичну відповідальність імператора, чиновників та службовців перед суспільством.

³¹ Водночас у 4-х вищих класах вищої Академічної гімназії у Львові запроваджувалась польська мова викладання.

³² Gesetz vom 22. Juni 1867, betreffend die Unterrichtssprache in den Volks- und Mittelschulen im Königreiche Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau // L. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück V. – Nr. 13. – S. 21–23.

³³ Verordnung des galizischen Landesschulrates vom 22. Juni 1867 Zl. 1224, womit das Gesetz über die Unterrichtssprache in den israelitischen Schulen durchgeführt wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück V. – Nr. 12. – S. 17–18.

³⁴ Kundmachung der k. k. Statthalterei vom 6. Juli 1867 Z. 5306 Pr., betreffend die Einsetzung eines Landesschulrates für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau; Organisations-Regulativ, betreffend die Einsetzung eines Landesschulrates im Königreiche Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau // L. G. Bl. – Jahrgang 1867. – Stück IV. – Nr. 12. – S. 18–19.

³⁵ Kundmachung des galizischen Schulrates vom 5. November 1868 Z. 8883 L. S. R., Betreff des Gebrauchs der polnischen Sprache in Angelegenheiten des Schulwesens // L. G. Bl. – Jahrgang 1868. – Stück XI. – Nr. 24. – S. 39.

³⁶ Gesetz vom 2. Mai 1873 über die Errichtung und Erhaltung der öffentlichen Volksschulen und über die Verpflichtung zum Schulbesuche // L. G. Bl. – Jahrgang 1873. – Stück XXVIII. – Nr. 250. – S. 181–192.

Зміни до конституційного закону про державне представництво від 26 лютого 1861 р. остаточно розділили повноваження крайових ландтагів та Державної ради, визнавши за останньою такі справи: ратифікацію міждержавних та торгових договорів, регулювання військової повинності, ухвалення державного бюджету, а також податків, зборів та реструктуризації державного боргу, реалізацію політики у грошовій, монетарній сферах та в обігу цінних паперів, охорона здоров'я та тваринництва, визнання для осіб прав громадянства та своїни, запровадження паспортизації населення та окремої поліції у справах іноземців, регулювання міжконфесійних стосунків, права на створення товариств, проведення зборів, свободи преси та захисту власності духовних осіб, освітніх справ стосовно народних, середніх шкіл та вищих навчальних закладів, законодавства у сері адміністративної та кримінальної юстиції, цивільних прав, організації органів судової та адміністративної влади, виконання конституційних законів, законодавства щодо взаємовідносин між окремими провінціями, спільного законодавства з краями Угорської корони. Таким чином, повноваження крайових ландтагів значно урізувалися, а компетенційні преференції надавалися Державній раді, як представницькому органу усіх провінцій Цислейтанії³⁷.

Конституційний закон про загальні права громадян держави від 21 грудня 1867 р. гарантував рівність усіх перед законом, особисту свободу, захист приватної власності та недоторканності житла, право громадян звертатися з петиціями, таємницю листування, свободу віросповідань та совісті, право на освіту та професію, свободу науки та її вчення. Ст. 19 забезпечувала національні права: «Усі народи держави є рівноправними, і кожен народ має невід'ємне право на збереження та розвиток своєї національності та мови. Держава визнає рівноправність усіх крайових мов у шкільництві, управлінні та громадянському житті. У провінціях, де проживають багато народів, державні освітні заклади організуються так, щоб забезпечити кожному з цих народів необхідні засоби для навчання рідною мовою без застосування примусу для вивчення другої крайової мови для кожного з цих народів»³⁸. Зміст цієї статті суперечив крайовому закону про мову викладання у народних та середніх школах Галичини від 22 червня 1867 р., що у подальшому створило підстави для його перманентного оскарження українцями. Крім цього, організація народного та середнього шкільництва згідно конституційного закону про державне представництво належала до компетенції Державної ради.

На локальному рівні нове реформування органів політичної влади ініціював кабінет Карла фон Ауершперга, який підготував закон про організацію органів державного управління у провінціях Цислейтанії від 19 травня 1868 р. та розпорядження міністра внутрішніх справ від 10 липня 1868 р., що разом 15 жовтня 1868 р. одержали санкцію імператора. Закон чітко визначав компетенційні повноваження крайового шефа, як очільника політичної влади в краї. Він оголошувався намісником імператора, представником австрійського уряду перед крайовим сеймом та органами місцевого самоврядування. На крайовому рівні до його компетенції входили усі справи, які перебували у віданні міністерств внутрішніх справ, віросповідань та освіти, крайової оборони та громадської безпеки, рільництва. Водночас його відношення до справ міністерств фінансів та торгівлі регулювалося окремими приписами.

Наміснику підпорядковувалися усі політичні органи влади в краї – повітові староства³⁹, усі громади (навіть ті, що перебували на окремих статутах). Він відповідав за функціонування усієї системи політичної влади в краї. Усі чиновники реалізовували владу в краї від імені наміс-

³⁷ Gesetz vom 21 Dezember 1867, wodurch der § 13 des Grundgesetzes über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird // Reichsgesetzblatt für das Kaisertum Österreich. – Jahrgang 1867. – Stück LXI. – Nr. 141. S. 389–394.

³⁸ Staatsgrundgesetz über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder // Reichsgesetzblatt für das Kaisertum Österreich. – Jahrgang 1867. – Stück LXI. – Nr. 142. S. 394–396.

³⁹ Назва органу політичної влади у повіті «повітове управління» (Bezirksamt) була замінена на «повітове староство» (Bezirkshauptmannschaft, яке вже очолював не повітовий голова (Bezirksvorsteher), як це було раніше, а – староста повіту (Bezirkshauptmann)).

ника, а намісник – від імені імператора. Намісників, крайових президентів, радників намісництва та урядових радників призначав імператор. Іменування повітових старост відбувалося у міністерстві внутрішніх справ за поданням намісника. Рішення з приводу решти посад у намісництві та староствах крайовий шеф приймав особисто.

Водночас чіткіше виписувалась компетенція органів виконавчої вертикалі в краї. Намісництво та повітові староства на ввіреній їм території забезпечували діяльність санітарних установ, будівельних та контролюючих служб на основі окремих приписів; організовували функціонування освітніх закладів, відповідали за нагляд за лісовим господарством, представляли державні інтереси у переговорах щодо індемнізації та викупу права користування сервітутами⁴⁰.

За розпорядженням міністра внутрішніх справ від 10 червня 1868 р. політичними органами першої інстанції в краї визначалися повітові староства на чолі з повітовим старостою, який одержав владу найвищого характеру на ввіреній йому території⁴². Розпорядженням цього ж міністра від 30 серпня 1868 р. конкретизувались повноваження повітового староства: якщо у староство поступала скарга, то у межах своєї компетенції воно повинно було її самостійно адмініструвати. У даному випадку прийняте рішення вважалося остаточним і не могло переглядатись вищою інстанцією, тобто намісництвом. Якщо скарга виходила за межі компетенції староства, то у 8 денний термін відповідне звернення передавалося у намісництво для поладження⁴³. Оскарження громадянами рішень повітового староства могло відбуватися лише у судовому порядку, що усувало можливість «кругової поруки» у крайовій виконавчій вертикалі. Усі ці нововведення закріпили компетенційні преференції намісництва та повітових староств, забезпечивши їм управлінське привалювання над представницькими органами влади в краї. Водночас до кінця існування імперії в основі організації органів політичної влади зберігалася закладена раніше дуалістичність управління, яка виявлялася у системному дублюванні повноважень між суб'єктами законодавчої та виконавчої гілок влади на всіх рівнях.

Таблиця 1

Система органів політичної влади в Галичині та їх підпорядкування

(1867–1914)

⁴⁰ Вкуп селянами права користування сервітутами у Галичині відбувалася відокремлено від індемнізації. У 1848–1890 рр. існували викупні квоти для користування селянами лісом та пасовищами.

⁴¹ Gesetz vom 19. Mai 1868 über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden in Böhmen, Dalmatien, Galizien und Lodomerien mit Auschwitz, Zator und Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Bukowina, Mähren, Ober- und Nieder-Schlesien, Tirol und Vorarlberg, Istrien, Görz und Gradiska und der Stadt Triest mit ihrem Gebiete // R. G. Bl. – Jahrgang 1868. – Stück XVII. – Nr. 44. – S. 76–79.

⁴² Verordnung des Ministers des Innern vom 10. Juli 1868, die Durchführung des Gesetzes vom 19. Mai 1868 (Reichs-Gesetz-Blatt Nr. 44) über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden in Galizien, Salzburg und Krain betreffend // Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich. – Jahrgang 1868. – Stück XLI. – Nr. 102. – S. 306.

⁴³ Verordnung des Ministers des Innern vom 30. August 1868, betreffend die Behandlung der Recurse in Angelegenheiten der politischen Verwaltung // R. G. Bl. – Jahrgang 1868. – Stück LI. – Nr. 124. – S. 376.

Представницькі органи влади			Виконавча вертикаль влади
Цислей-танія	Державна рада (Палата панів та Палата послів)		австрійський уряд
			міністерство внутрішніх справ (за потреби інші міністерства — рільництва, торгівлі, крайової оборони, фінансів, юстиції, віросповідань та освіти)
Галицька автономія (крайові органи)	Галицький сейм	→ його керівний та виконавчий орган:	галицьке намісництво у Львові (намісник, президіальне бюро та профільні департаменти, об'єднані у відповідні секції)
		Крайовий виділ	
органи місцевого самоврядування (автономні)	повітові ради; міські ради м. Кракова та м. Львова	→ їх виконавчі органи:	повітові староства (повітовий староста, секції (реферати) та відділи)
		повітові комітети; магістрати м. Кракова та м. Львова	
	громадські ради	→ їх виконавчі органи:	староста громади (війт)
		громадські управи	

Восени 1868 р. процес автономізації Галичини був тимчасово призупинений через кризу політики галицьких поляків⁴⁴ у Відні та загрозу масових протестних акцій у краї. У Галичині впроваджувались нові управлінські зміни, які знову дещо децентралізували політичну владу та розпорозували компетенцію намісництва. Відповідно до розпорядження міністра внутрішніх справ від 19 жовтня 1868 р. з метою оптимізації управління наглядова функція галицького намісництва делегувалася 7-ми «головним» староствам, які контролювали решту підлеглих їм повітових староств, яких, як і раніше, разом нараховувалося 74 (Див. табл. 2).

«Головні» повітові староства виконували контролюючу та наглядову функції стосовно ведення підлеглими їм староствами діловодства, організації діяльності та підбору персоналу;

⁴⁴ Призупинення автономізації Галичини було пов'язане з переходом галицьких поляків в опозицію до держави. Під час розгляду в Державній раді Грудневих конституційних законів у 1867 р. Галицька делегація (окрім о. Івана Гушалевича, який проголосував «за») самоусунулася від голосування, що викликало упередженість до її членів та осуд загальноавстрійської громадськості. Проурядове угруповання конституціоналістів у Державній раді сприйняло такий непатріотичний вчинок галицьких поляків як політичну зраду та саботаж. Крім цього 24 вересня 1868 р. Сейм ухвалив Галицьку резолюцію з вимогою реалізувати у Галичині субдуалізм за зразком хорвато-славонської автономії у Транслейтанії. Внаслідок цього Франц Йосиф I негайно скасував свій візит до Галичини, відправив кабінет К. фон Ауершперга та намісника А. Голуховського у відставку.

розглядали дисциплінарні справи щодо службовців, регулювали управлінські видатки органу та встановлення розміру платні для чиновників, здійснювали підготовку фінансового звіту для намісника та подання кошторису; перевіряли діяльність кожного чиновника (не менше, ніж раз на рік), про що укладався відповідний звіт для намісника; реферували міркування з приводу способів дотримання громадської безпеки, повідомляли намісництву про всі випадки порушення громадського спокою та запобігали їм усіма доступними засобами; визначали чисельність військового контингенту у повітах. При цьому зберігалися особливі владні повноваження для Краківського староства, які у 1868 р. відображалися також в інших законах⁴⁵.

Процес подальшої автономізації Галичини передбачав законодавче закріплення політичного домінування поляків у краї. Так, 4 червня 1869 р. найвищу санкцію здобуло спільне розпорядження міністрів внутрішніх справ, віросповідань та освіти, юстиції, фінансів, торгівлі, рільництва, крайової оборони та громадської безпеки стосовно мови діловодства крайових органів влади, служб та судів Галичини. У своїй внутрішній діяльності усі вони, окрім військових органів, повинні були користуватися польською мовою. Для комунікації з державними органами поза краєм, з центральними та військовими органами зберігалася німецька. Мовою комунікації органів прокуратури з крайовими органами та судами було визначено польську. З 1 жовтня 1869 р. це розпорядження вступило в дію для підпорядкованих міністерствам внутрішніх справ, крайової оборони та громадської безпеки органів та служб, для Крайової шкільної ради, судів, прокуратури, а впродовж 3-х років – поступово для усіх крайових органів та установ, підпорядкованих міністерствам фінансів, торгівлі, рільництва та податкової служби. При цьому громадянам, як і раніше, гарантувалося право вільно комунікувати з усіма крайовими органами, послуговуючись трьома крайовими мовами – польською, українською та німецькою⁴⁶. На практиці згадане розпорядження означало завершення процесу полонізації усіх крайових органів влади в Галичині; воно передбачало остаточне усунення з посад старого німецького чиновництва та передачу влади новій польській бюрократії.

Таблиця 2

Управлінський статус повітових староств у Галичині⁴⁷

(1868)

⁴⁵ Verordnung des Ministers des Innern vom 19. Oktober 1868, die Besorgung von Statthaltereigeschäften im Namen des Statthalters durch mehrere Bezirkshauptmänner in Galizien betreffend // R. G. Bl. – Jahrgang 1868. – Stück LX. – Nr. 144. – S. 423–424.

⁴⁶ Verordnung der Minister des Innern, für Cultus und Unterricht, der Justiz, der Finanzen, des Handels und Ackerbau, dann für Landesverteidigung und öffentliche Sicherheit vom 5. Juni 1869 Z. 2354, betreffend die Amtssprache der k. k. Behörden, Ämter und Gerichte im Königreiche Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau, im inneren Dienste, im Verkehre mit anderen Behörden // L. G. Bl. – Jahrgang 1869. – Stück IX. – Nr. 24. – S. 69–71.

⁴⁷ На основі вивчення територіальної приналежності судових повітів Краківського та Львівського судових округів можна встановити територіальне відношення утворених у 1866 р. повітових староств (політичних повітів) до Західної чи Східної Галичини, що відображено у табл. 2.

	«Головні» повітові староства з окружним статусом	Підлеглі їм повітові староства
Західна Галичина (Краків- ський судовий округ)	Краків	Хжанув, Бяла, Сейбуш, Вадовіце, Мишленіце, Бохня, Ліманова, Новий Тарг, Новий Сандец
	Тарнів	Бжеско, Грибув, Горліце, Ясло, Пільзно, Ропчице, Кольбушова, Ніско, Тарнобжег, Мелец, Домброва
	Перемишль	Кросно, Березів, Ряшів, Ланьцут, Чесанів
Східна Галичина (Львів- ський судовий округ)		Сянік, Бірча, Ярослав, Мостиська, Яворів
	Золочів	Сокаль, Кам'янка Струмилова, Броди, Бережани, Перемишляни, Рогатин, Бібрка
	Самбір	Рудки, Старе місто, Ліско, Турка, Дрогобич, Стрий, Жидачів, Долина
	Станиславів	Калуш, Богородчани, Надвірна, Коломия, Косів, Снятин, Городенка, Бучач, Тисмениця
	Тернопіль	Підгайці, Збараж, Скалат, Терехів, Чортків, Гусятин, Борщів, Заліщики
	під особистим на- глядом намісника	Львів, Жовква, Рава, Городок

З метою закріплення автономного статусу крайової столиці 14 жовтня 1870 р. імператор санкціонував «Статут королівського головного міста Львова» та «Виборчий порядок для громади королівського головного міста Львова»⁴⁸, які ідентично відтворювали надані у 1866 р. м. Кракову автономні привілеї. Проте мешканцям м. Львова винятково гарантувалося право міського громадянства. Чисельність громадської ради становила 100 осіб; вона одержала право самостійно запроваджувати власний додаток до прямих податків у розмірі 20 % та до непрямих податків – 40 %. Для української спільноти Львова додатково закріплювалось право комунікувати з міськими органами рідною мовою.

Навесні 1870 р. у зв'язку з потребою подолання глибокої політичної кризи, яка одночасно спричинила розпуск Державної ради, ландтагів та відставку уряду німецьких централістів на чолі з Леопольдом Гаснером фон Арта, Франц Йосиф I погодився включити до складу Ради корони міністра для Галичини. 11 квітня 1870 р. у коаліційному кабінеті німецьких лібералів та федералістів на чолі з Альфредом Потоцким-Пилавою⁴⁹ запроваджувалась ця посада, хоча упродовж року вона ще залишалась вакантною. В уряді Карла Зігмунда фон Гогенварта пост «міністра без портфеля» чи «міністра без ресорту»⁵⁰ 11 квітня 1871 р. зайняв колишній прези-

⁴⁸ Statut für königliche Hauptstadt Lemberg; Wahlordnung für die Gemeinde der königlichen Hauptstadt Lemberg // L. G. Bl. – Jahrgang 1870. – Stück XXII. – Nr. 79. – S. 113–159.

⁴⁹ З метою виходу з кризи імператор уперше призначив австрійським міністром-президентом представника польської шляхти, що символізувало відновлення політичного консенсусу між державою та польською елітою.

⁵⁰ Міністр для Галичини був без міністерства. В уряді він мав представляти інтереси всього краю, проте, зазвичай, вони

дент Польського кола у Державній раді Казимир Грохольський. Посада міністра для Галичини проіснувала аж до розпаду імперії та обіймалася виключно представниками польської шляхти.

Водночас на фоні зовнішньополітичних невдач у 1870–1871 рр.⁵¹ реформи державного управління в Австро-Угорщині знову повернулися у русло автономізації Галичини, що на крайовому рівні відновило централізацію управління та посилило управлінських функцій галицького намісника. За розпорядженням міністерства внутрішніх справ від 9 вересня 1871 р. був ліквідований окружний статус 7 «головних» староств. Усі повітові староства в краї передавались у безпосереднє підпорядкування намісника. Проте особливі повноваження для Краківського староства надалі зберігалися⁵².

Упродовж 1866–1873 рр. завершився процес формування системи політичних органів влади в Галичині, в ході якого полякам вдалось закріпити домінантне становище в краї шляхом полонізації усіх органів політичної влади та створення польської бюрократії. Це призвело до того, що у межах новоствореної локальної політичної системи українці перетворилися на дискриміновану національну спільноту, яка, внаслідок відсутності відповідних політико-правових механізмів та реалізації безпрецедентних виборчих технологій, не могла ефективно відстоювати своє право на адекватне національне представництво у Галицькому сеймі, повітових та громадських радах, а також реалізовувати свої культурні права у сфері вибору чи збереження мови громадського управління та організації національного шкільництва. На відміну від політичних та культурних прав, забезпечення соціально-економічних прав не гарантувалося державою, бо у політико-правовій системі взагалі був відсутній відповідний інститут.

Таким чином, на другому етапі (1866–1873) Галицька автономія трансформувалася у національно-територіальну автономію політичного типу, яка створювалася для титульної національності краю – поляків. Це засвідчило, що українцям не вдалося переконати офіційний Відень в існуванні їхньої окремої «національно-історичної індивідуальності» у Східній Галичині, оскільки в етнокультурному пласті панувала багатоваріантність ідентичностей: т. зв. «русини польської нації» (*gente Rutheni, natione Poloni*), галицько-руська ідентичність (австро-русинство), русофільство та українофільство. Водночас галицькі поляки вміло спекулювали на цьому ґрунті, представляючи українців, як спільноту, що не має власної випрацьованої літературної мови та понятійно-термінологічного апарату, а також окремої національності. Етнічна окремішність української спільноти, на думку польського політикуму, була штучно вигаданою та базувалася лише на східному обряді, який поряд з юліанським календарем, «язичієм» та кирилицею, створював небезпечну передумову для її етнокультурної спорідненості з Московщиною. «Нерозвинутість» української мови стала приводом до обмеження її вжитку у навчальному процесі середніх шкіл та Львівського університету.

Третій етап (1873–1905) розвитку політичних органів влади у Галичині пов'язують із запровадженням прямих парламентських виборів та демократизацією виборчого права. За новим виборчим порядком до Державної ради від 2 квітня 1873 р. також реалізовувався уже згаданий цензово-куріальний модус голосування, проте знижувався віковий ценз до 24 років, запроваджувалось «письмове» голосування бюлетенями⁵³. При цьому мандатна квота для Галичини збільшилася: у 1861 р. Галицький сейм вислав до Палати послів Державної ради 38 (11,1 %) делегатів з 343; у 1868 р. – 38 (18,7 %) з 203; у 1873 р. прямими виборами

ототожнювалися ним з інтересами польської шляхти.

⁵¹ Внаслідок перемоги Пруссії у франко-пруській війні (1870–1871) та створення Німецької імперії під її егідою, Австро-Угорщина втратила свій політичний вплив у німецьких землях, переважно у тих, де панівною релігією був католицизм. Водночас на європейській арені значно похитнулися зовнішньополітичні позиції імперії Габсбургів, як союзника Франції. Усі ці обставини сприяли розвитку балканського напрямку її зовнішньої політики.

⁵² Verordnung des Ministers des Innern vom 9. September 1871, womit die, einigen Bezirkshauptmännern in Galizien übertragene Besorgung von Statthaltereigeschäften im Namen des Statthalters wieder eingestellt wird // R. G. Bl. – Jahrgang 1871. – Stück XL. – Nr. 109. – S. 292.

⁵³ Уперше голосування бюлетенями у краї запроваджувалось на виборах до громадських рад м. Кракова та м. Львова.

було обрано 63 (17,8 %) з 353 послів. На I курію великої земельної власності припадало 20 мандатів, на II курію міст – 13, на III курію торгово-промислових палат (від Кракова, Львова, Бродів) – 3, на IV курію сільських громад – 27. Водночас зберігалися ті ж принципи організації виборів, що і до Галицького сейму, проте на парламентських виборах намісник одержав право сам призначати усіх виборчих комісарів, які на місцях формували виборчі комісії, наглядали за дотриманням виборчого законодавства та слідкували за громадським порядком⁵⁴.

Запровадження прямих парламентських виборів безпосередньо залучило національні спільноти до формування Державної ради, активізувало процес кристалізації їх політичних програм та пришвидшувало структурування політичних сил, що у підсумку значно політизувало суспільство. Незважаючи на поступове розширення кола виборців, галицькі українці у Державній раді залишалися невідповідно представленими до чисельності їх спільноти.

Таблиця 3

Чисельність українських парламентських мандатів від Галичини⁵⁵

(1861–1901)⁵⁶

⁵⁴ Gesetz vom 2. April 1873, betreffend die Wahl der Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrathes // R. G. Bl. – Jahrgang 1873. – Stück XV. – Nr. 41. – S. 165–192.

⁵⁵ Freund F. Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. 1907 / F. Freund. – Wien – Leipzig, 1907. – S. 321.; Freund F. Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. 1911 / F. Freund. – Wien, 1911. – S. 349; Staruch B. Der Kampf der galizischen Ukrainer um ihr Selbstbestimmungsrecht im alten Österreich [Manuscript] / Bohdan Staruch. – Innsbruck: Diss., 1948. – S. 65–66, 79.; Binder H. Parteiwesen und Parteibegriff bei den Ruthenen der Habsburgermonarchie / Harald Binder // Österreichische Osthefte: Ukraine. – Wien, 2001. – S. 240.

⁵⁶ Галицька делегація у Державній раді нараховувала лише 37 послів.

Рік виборів та зміни виборчого законодавства до Державної ради	Польські мандати	Українські мандати та їх процентна частка
1861: опосередковані вибори Галицьким сеймом	з 343 мандатів — квота для Галичини 38 (11,1%)	
1861	30	8 (21,1%)
1866	33	5 (13,2%)
1870	33 ²	4 (10,5%)
1873: прямі вибори (I— IV курії)	з 353 мандатів — квота для Галичини 63 (17,8%)	
1873	48	4 (6,3%)
1879	59	15 (23,8%)
1885	58	4 (6,3%)
1891	56	5 (7,9%)
1896: прямі вибори (I— V курії)	з 425 мандатів — квота для Галичини 78 (18,4%)	
1897	69	9 (11,5%)
1901	70	8 (10,3%)
1907: загальні вибори	з 516 мандатів — квота для Галичини 106 (20,5%)	
1907	79	27 (25,5%)
1911	80	26 (24,5%)

Поступово також відбувалася демократизація виборчого права та його процедурне оформлення. Парламентський виборчий закон від 4 жовтня 1882 р. закріпив зниження майнового цензу в I курії з 100 до 80 гульденів та у II курії встановив його рівень у 5 гульденів, за рахунок чого у містах відбулося значне розширення кола виборців. Водночас у II курії запроваджувались прямі вибори⁵⁷. У 1877 р., 1878 р., 1880 р., 1881 р., 1883 р., 1884 р., 1886 р., 1890 р., 1893 р. вносилися зміни до структури виборчих округів у Галичині.

Згідно з новими змінами до парламентського виборчого законодавства від 14 червня 1896 р. у сільських громадах запроваджувалась додаткова V курія загального голосування з прямими виборами. У IV курії сільських громад активне та пасивне виборче право надавалось усім платникам податків, проте зберігалось двоступеневе голосування. Розподіл мандатів між куріями в Галичині виглядав так: I курія великої земельної власності – 20, II курія торгово-промислових палат – 3, III курія міст – 13, IV курія – 27, V курія – 15. Водночас було запроваджено правила для укладення виборчих списків, виписано процедуру формування складу виборчих комісій, конкретизовано вимоги щодо оформлення виборчої документації, уточнено процедуру голосування⁵⁸. 5 грудня 1896 р. для виборців у III та IV куріях запроваджувався майновий

⁵⁷ Gesetz vom 4. Oktober 1882, womit einige Bestimmungen der Reichsrathswahlordnung (Gesetz vom 2. April 1873, R. G. Bl. Nr. 41) abgeändert werden // R. G. Bl. – Jahrgang 1882. – Stück LIV. – Nr. 142. – S. 549–553.

⁵⁸ Gesetz vom 14. Juni 1896, wodurch die Reichsrathswahlordnung abgeändert, beziehungsweise ergänzt wird // R. G. Bl. – Jahrgang 1896. – Stück LXIV. – Nr. 169. – S. 530–536.

ценз у розмірі 4 гульденів⁵⁹. У 1897 р. знову вносилися зміни до структури виборчих округів Галичини.

У якості компенсації Галицькому сейму за втрату права делегувати своїх представників до складу Державної ради 10 травня 1873 р. були внесені зміни до крайового статуту, які закріпили правові передумови діяльності сеймових комітетів. Вони створювалися для виконання певного завдання чи підготовки необхідного законопроекту. Діяльність комітетів припинялася внаслідок виконання ними поставленого завдання або закінчення 6-річної каденції крайового представницького органу⁶⁰.

Завдяки законодавчо закріпленим (т. зв. «білим») виборчим технологіям українці у Галицькому сеймі також залишалися невідповідно представленими до чисельності їх спільноти.

Таблиця 4

Чисельність українських сеймових мандатів

(1861–1913)^{61,62}

Рік виборів	Чисельність складу Сейму	Кількість українських мандатів ³ та їх процентна частка
1861	150	49 (32,6%)
1868	151	37 (24,5%)
1870		34 (22,5%)
1877		14 (9,3%)
1883		15 (9,9%)
1889		20 (13,2%)
1896	154	17 (11,0%)
1901	161	16 (9,9%) (3 від РНП)
1908		23 (14,3%) (11 від УНДП і 9 від РНП)
1913		35 (21,7%) (31 від УНДП і 1 від РНП)

На відміну від парламентського виборчого законодавства, крайовий виборчий порядок для Галичини практично не зазнавав суттєвих демократизаційних змін, бо встановлений у 1861 р. рівень майнового цензу зберігався. З 30 січня 1890 р. до виборів у курях міських

⁵⁹ Gesetz vom 5. Dezember 1896, betreffend die Abänderung des §. 9 der Reichsrathswahlordnung vom 2. April 1873, beziehungsweise vom 4. October 1882 // R. G. Bl. – Jahrgang 1896. – Stück LXXXVII. – Nr. 226. – S. 747.

⁶⁰ Gesetz vom 10. Mai 1873, für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau, womit der Absatz lit. b des § 35 des Landesstatutes abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1873. – Stück XXVII. – Nr. 248. – S. 178–179.

⁶¹ Wenedikter R. Die Karpatenländer. In: Nationalitätenrecht des alten Österreichs / (Hg.) K. Hugelmann. – Wien – Leipzig, 1984. – S. 713; Staruch B. Der Kampf der galizischen Ukrainer... – S. 91.; Binder H. Parteiwesen und Parteibegriff... – S. 239.

⁶² Кількість українських мандатів подано з врахуванням 3-х вірилістів від вищого греко-католицького духовенства.

та сільських громад поза майновим цензом допускалися особи за визначеною професійною кваліфікацією: дипломовані техніки та кандидати на нотаріуси⁶³.

Періодично збільшувалася кількість мандатів у міській курії, що свідчило про зростання питомої ваги міст з огляду на активність урбанізаційних процесів та темпи розвитку підприємництва. Так, 23 травня 1896 р. склад Галицького сейму було розширено до 154 осіб, з них: 10 вірилістів та 144 обраних послів: I курія великої земельної власності – 44; II курія міст та торгово-промислових палат – 26; III курія сільських громад – 74⁶⁴. Додаткові 3 мандати припадали на два найбільші міста краю. У підсумку Львів здобув 6, Краків – 4, а решта міст зберегли по 1 мандату⁶⁵.

За змінами до Крайового статуту для Галичини від 18 березня 1900 р. відбулося зниження вікового цензу до 24 років та збільшення складу Галицького сейму до 161 посла: 12 вірилістів⁶⁶ та 149 обраних послів: I курія великої земельної власності – 44; II курія міст – 28; III курія торгово-промислових палат – 3; IV курія сільських громад – 74⁶⁷. Додатково утворювалося 5 міських виборчих округів, з них: у Західній Галичині – 4 (Подгуже – Велічка, Бохня – Вадовіце, Горлице – Ясло, Сянік – Кросно), а у Східній – усього 1 (Бережани – Золочів).

30 серпня 1899 р. було внесено доповнення до § 6 крайового статуту для Галичини, за яким державні чиновники та службовці одержали право суміщати державну службу з виконанням депутатських повноважень без додаткового дозволу⁶⁸.

За крайовим виборчим порядком від 26 лютого 1861 р. виборчі округи у сільських громадах Галичини формувались у межах політичних повітів, а списки виборців – судових повітів. У 70—80-х рр. XIX ст. кілька разів поспіль межі повітових староств змінювались, внаслідок чого повністю зникло навіть умовне розмежування між Західною та Східною Галичиною. Так, у 1878 р., 1881 р., 1884 р. з повіту у повіт передавалися певні сільські громади для того, щоб відповідно збалансувати співвідношення складу населення за кількісним та національним критеріями, що у майбутньому дозволило польським чиновникам реалізувати т. зв. «сірі» виборчі технології на місцях. У 1885 р. востаннє було змінено межі політичних повітів Галичини, проте їхня кількість, як і кількість мандатів у курії сільських громад, залишалася сталою – 74. 17 грудня 1884 р. на території цих повітів у курії сільських громад створювався один особливий виборчий округ, що дозволяло намісництву кроїти виборчі дільниці на свій розсуд. 15 червня 1898 р. місцем проведення виборів визначались повітові містечка, де розташовувалися повітові староства. Повітовий староста повинен був подбати, щоб кожному виборцю своєчасно надсилалась легітимацийна картка для участі в голосуванні, у якій мали зазначатись час і місце проведення виборів⁶⁹. Таке нововведення було покликане забезпечити волевиявлення виборців, які делегувались з сільських громад.

⁶³ Gesetz vom 30. Jänner 1900, betreffend eine Zusatzbestimmung zu der Landtags-Wahlordnung vom 26. Februar 1861 R. G. Bl. Nr. 20, für das Königreich Galizien und Lodomerien sammt dem Großherzogthume Krakau // L. G. Bl. – Jahrgang 1890. – Stück IV. – Nr. 22. – S. 96–98.

⁶⁴ Gesetz vom 23. Mai 1896 für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogstume Krakau, womit § 3 des Landesordnung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1896. – Stück I. – Nr. 32. – S. 152–153.

⁶⁵ Gesetz vom 23. Mai 1896 für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogstume Krakau, womit § 3 der Landtagswahlordnung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1896. – Stück I. – Nr. 33. – S. 153–154.

⁶⁶ Нові вірильні мандати посіли ще президент Академії мистецтв у Кракові та ректор Львівської політехнічної школи.

⁶⁷ Gesetz vom 23. April 1900, wirksam für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogstume Krakau, mit welchem der § 3 des Landesordnung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1900. – Stück I. – Nr. 41. – S. 241–242.; Gesetz vom 18. März 1900, wirksam für das Königreich Galizien und Lodomerien sammt Großherzogthume Krakau, mit welchem die §§. 2, 3, 45, 47 und 49 der Landes-Wahlordnung vom 26. Februar 1861 abgeändert werden // L. G. Bl. – Jahrgang 1900. – Stück I. – Nr. 42. – S. 243–245.

⁶⁸ Gesetz vom 30. August 1899, wirksam für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogstume Krakau, mit welchem der § 6 des Landesordnung vom 26. Februar 1861 abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1899. – Stück I. – Nr. 109. – S. 286–287.

⁶⁹ Gesetz vom 15. Juni 1898, betreffend die Abänderung einiger Bestimmungen der Landtagswahlordnung vom 26. Februar 1861

На рубежі XIX – XX ст. загальна кількість повітових староств зростає з 74 до 79 адміністративних одиниць. У зв'язку з реорганізацією у 1876 р. повітове староство з Бірчі було переведено до Добромиля. З метою підвищення ефективності управління створювалися нові повітові староства у Подгуже та Стрижуві (1896), Печеніжині (1898), Пшеворську (1899), Зборові (1904).

Водночас у краї поглиблювався процес полонізації шкільництва, відбувалась реорганізація існуючих українських середніх шкіл та зменшення їх кількості. Згідно внесених змін до закону про мову викладання у народних та середніх школах Галичини від 22 червня 1867 р. з 31 травня 1874 р. у старших класах вищої Академічної гімназії у Львові запроваджувалась українська мова викладання шляхом щорічної українізації кожного наступного класу⁷⁰. Проте зміни до цього ж закону від 8 вересня 1880 р. закріпили положення про те, що у Другій гімназії у Львові та у нижчій Реальній гімназії у Бродях запроваджувалась німецька мова викладання⁷¹.

Водночас відбувалась полонізація адміністративного апарату та діловодства Львівського університету. Згідно з рішенням імператора від 27 квітня 1879 р. у діловодство Львівського університету запроваджувалась польська мова з тими ж функціями, які згідно урядового розпорядження від 5 червня 1869 р. вона виконувала в інших управлінських органах та службах Галичини. Усі іспити на «світових» факультетах⁷² повинні були складатися польською мовою, за винятком екзамену з німецького права, який обов'язково складався німецькою. При цьому студенти мали право вільно обирати німецьку чи українську мову, якщо екзаменатор володів цією ж мовою⁷³.

Четвертий етап (1905–1914) розвитку органів управління у Галичині пов'язують з реалізацією т. зв. «модерної» національної політики в Австро-Угорщині, яка була покликана пом'якшити національні конфлікти шляхом зміни засад функціонування політичної системи на крайовому рівні. Така політика передбачала «автономізацію народів» у формі запровадження окремих елементів національно-культурної (-персональної) автономії у провінціях та базувалась на принципі етнічності. Аналіз практики «національного зрівняння» у Моравії (1905), Буковині (1910) та Галичині (1914) засвідчив, що принцип етнічності передовсім реалізовувався у сфері забезпечення національних мовних прав шляхом визначення громадами своєї мови діловодства, розмежування шкільних рад за національною ознакою та забезпечення навчання рідною мовою у народних та середніх школах, а також – у реформі крайової виборчої системи⁷⁴. У Галичині для українців було впроваджено кілька елементів національно-культурної автономії корпоративного типу, хоча провінція надалі продовжувала зберігати виключно польський характер. До них можна віднести створення інститутів національних курій у Галицькому сеймі, національних кадастрів виборців та національно-фіксованих виборчих округів.

R. G. Bl., Nr. 20, Beilage II. a., beziehungsweise des Gesetzes vom 17. December 1884 L. G. Bl. Nr. 1 ex 1885 // L. G. Bl. – Jahrgang 1898. – Stück I. – Nr. 53. – S. 212–213.

⁷⁰ Gesetz vom 31. Mai 1874, womit der 2. Absatz des Artikels V. des Gesetzes vom 22. Juni 1867 (Nr. 13, L. G. Bl.), betreffend die Unterrichtssprache an Volks- und Mittelschulen, in dem Königreiche Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau, abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1874. – Stück XXIX. – Nr. 45. – S. 171–172.

⁷¹ Gesetz vom 8. September 1880, womit der Absatz d des Artikels V. des Gesetzes vom 22. Juni 1867 (Nr. 13, L. G. Bl.), betreffend die Unterrichtssprache an Volks- und Mittelschulen, in dem Königreiche Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau, abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1880. – Stück XIV. – Nr. 34. – S. 156.

⁷² Йдеться про світські факультети Львівського університету – філософський, юридичний та медичний (хірургічний відділ).

⁷³ Kundmachung des k. k. Statthaltereipräsidenten vom 14. Mai 1879 Z. 3884, betreffend Einführung der polnischen Sprache als Amtssprache in den akademischen Behörden der Lemberger Universität // L. G. Bl. – Jahrgang 1879. – Stück XII. – Nr. 74. – S. 155.

⁷⁴ Див.: Уська У. «Галицьке зрівняння» 1914 р. як польсько-український політичний компроміс / Уляна Уська // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / Національна академія наук України, Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича. – Львів, 2015. – Вип. 8. – С. 57–68.; Уська У. Реалізація засад національно-культурної автономії у «законах про національне зрівняння» у Моравії 1905 р. / Уляна Уська // Наукові зошити історичного факультету. Збірник праць / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015. – Вип. 16. – С. 51–66.

Уперше принцип етнічності у Галичині 15 лютого 1905 р. запроваджувався при формуванні складу Крайової шкільної ради, яка визнавалась найвищим керівним та наглядовим органом у справах: підпорядкованих шкільним повітовим радам шкіл та виховних закладів; учительських семінарій та підпорядкованих їм практикантських шкіл; середніх шкіл, приватних та спеціальних навчальних закладів; торгових та промислових шкіл. У структурі цього органу налічувалося 3 секції – секція середніх шкіл, секція народних шкіл та учительських семінарій, секція торгових та промислових шкіл. Зокрема, у складі Крайової шкільної ради українці здобули фіксовану національну квоту: на її 19 членів припадало 4 українці (1 делегат від Крайового виділу, 1 представник від греко-католицького духовенства, 2 – від фахового учительського середовища). Усі члени Крайової шкільної ради обов'язково повинні були володіти пасивним виборчим правом. Проте українці жодним чином не могли вплинути на прийняття її рішень, бо кворум становив 10 осіб, а при ухваленні певних рішень голосував різний склад її членів⁷⁵.

Зважаючи на нищівну критику українським населенням освітньої політики Крайової шкільної ради, питаннями щодо мови викладання у провідних середніх школах Галичини з 15 лютого 1905 р. безпосередньо займався міністр віросповідань та освіти. За поданням Крайової шкільної ради він визначав середні школи з польською мовою викладання, де уроки української були обов'язковими, та, навпаки, середні школи з українською мовою викладання, де уроки польської були обов'язковими. У всіх інших середніх школах викладання другої крайової мови запроваджувалося на вимогу батьків учнів⁷⁶, але вже без необхідного дозволу Крайової шкільної ради.

Проте такі заходи центральної влади не призупинили полонізацію середнього шкільництва в краї. З 15 лютого 1907 р. у нижчій Реальній гімназії у Бродях на 8 років запроваджувалася польська мова викладання, а німецька надалі зберігалася у Другій гімназії у Львові⁷⁷. Зважаючи на тиск української громадськості, до 1914 р. було відкрито лише 4 українські середні школи, і то – на периферії: це гімназії у Перемишлі (1895), в Коломиї (1900), у Тернополі (1901), у Станіславові (1905). Надалі процес полонізації маскувався шляхом створення утраквістичних середніх шкіл, що передбачало відкриття українських паралельних класів у вже існуючих польських гімназіях – у Бережанах (1905) та Стрию (1906). На протигагу утраквізації українці заснували приватні гімназії у Львові (1906), Копичинцях (1908), Яворові (1908), Рогатині (1909), Городенці (1909), а також приватні гімназійні курси – у Збаражі та Буську. Усі державні учительські семінарії, де українці мали можливість навчатися рідною мовою, були виключно утраквістичними закладами. У 1910 р. їх нараховувалося 9 з 26 (з них – 15 суто польських)⁷⁸.

Водночас закон про Крайову шкільну раду від 9 травня 1907 р. значно розширив її компетенцію. Цей орган одержав право виконувати управлінські функції не лише педагогічно-дидактичного, а й економічно-адміністративного характеру, а також призначати дисциплінарні стягнення для директорів та вчителів на основі погодження з міністерством⁷⁹.

Найпомітніше принцип етнічності виявлявся у реалізації мовних прав на рівні територіальних громад. Закон про мову автономних органів влади⁸⁰ від 9 квітня 1907 р. запровад-

⁷⁵ Gesetz vom 15. Februar 1905, betreffend den Landesschulrat // L. G. Bl. – Jahrgang 1905. – Stück I. – Nr. 39. – S. 112–116.

⁷⁶ Gesetz vom 15. Februar 1905, womit einige Bestimmungen des Gesetzes vom 22. Juni 1867, L. G. Bl. Nr. 13, über die Unterrichtssprache an Volks- und Mittelschulen des Königreiches Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau, abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1905. – Stück XX. – Nr. 108. – S. 131–132.

⁷⁷ Gesetz vom 15. Februar 1907, womit der Art. V al. d) des Gesetzes vom 22. Juni 1867, L. G. Bl. Nr. 13, in der Fassung des Gesetzes vom 8. September 1880, L. G. Bl. Nr. 34, abgeändert wird // L. G. Bl. – Jahrgang 1907. – Stück I. – Nr. 65. – S. 136–137.

⁷⁸ Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder / Hg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission. – Wien, 1912.– Jahrgang 30. – S. 362.

⁷⁹ Gesetz vom 9. Mai 1907, betreffend den Landesschulrat // L. G. Bl. – Jahrgang 1907. – Stück VIII. – Nr. 48. – S. 87–89.

⁸⁰ Йдеться про органи крайового та місцевого самоврядування.

жував регулювання мовного обігу у сфері управління⁸¹. Мовою діловодства Крайового виділу зберігалася польська. Публікація його рішень, як і раніше, відбувалася трьома крайовими мовами. Крайовий виділ продовжував комунікувати польською з політичними органами влади в краї, проте на звернення громадян та повітових рад був зобов'язаний відповідати їхньою мовою. Мова діловодства міст Львова та Кракова також незмінно залишилася польською. Державні органи та групи громадян з інших провінцій продовжували комунікувати з крайовими органами та автономними органами влади у Галичині на основі закону від 5 січня 1869 р., тобто на попередніх засадах – німецькою.

Мовою діловодства повітового представництва (повітових рад та повітових комітетів) та громадського представництва (громадських рад та громадських управ) визнавалася діюча мова, яка була раніше ними затверджена. Рада могла ухвалювати рішення про зміну мови громади чи повіту за наявності абсолютної більшості голосів (50 % + 1) та кворуму не менше $\frac{3}{4}$ від її складу. На її засіданнях усі члени могли вільно користуватися рідною мовою з переліку крайових мов. Ради зобов'язувались відповідати на скеровані до них звернення від населенням тією ж мовою, якою воно було укладене. Проте для власної комунікації з радами різних рівнів та групами громадян автономні органи влади використовували свою мову діловодства. Вони були уповноважені самостійно визначати мову підлеглих їм структур, тобто повітові ради – для повітових комітетів, громадські ради – для громадських управ.

Автономні органи влади зобов'язувались повідомляти населенню про свою ухвалу щодо зміни мови діловодства: громадська рада – у громадах, повітова рада – у повіті. Про це вони ставили до відома також повітове староство та Крайовий виділ. Якщо процедура порушувалася, то повітове староство мало право ліквідувати рішення громадської ради, а Крайовий виділ відповідно – рішення повітової ради. Водночас ці положення не могли порушувати компетенцію крайової адміністрації щодо здійснення нею нагляду за діяльністю громад, який повинен був реалізовуватися польською мовою. Під виглядом виконання контролюючих функцій створювались підстави для закріплення правової практики, коли намісництво та повітові староства відповідали на клопотання громад не їхньою рідною мовою, а польською. Досить часто траплялося так, що звернення від громадян, яке було укладене українською мовою, взагалі ігнорувалося.

Управляючий землеволодінням також одержав право обирати одну з крайових мов та нею комунікувати з усіма органами влади. Якщо з окремої частини землеволодіння сплачувалася більше, ніж половина прямих податків, то частина маєтку також могла обирати мову. У цьому випадку управляючий землеволодінням був зобов'язаний комунікувати з нею її мовою. Отже, органи місцевого самоврядування одержали право звертатися до усіх політичних органів влади рідною мовою. Збереження польської мови у комунікації намісництва та його повітових структур з громадами усувало потребу створення штату перекладачів, як це, наприклад, було у Моравії.

Модернізація господарського життя Галичини диктувала запровадження нових підходів до управління інфраструктурними галузями та створила потребу чіткого окреслення поняття «крайова культура». Згідно змін до Крайового статуту від 23 квітня 1909 р. цей термін у § 18 п. а) трактувався так: «До питань крайової культури належать усі справи, які пов'язані з сільсько- та лісогосподарським виробництвом, а також обробіткою та користуванням відведених для цього крайових територій, а саме: лісництво, мисливство, рибальство, тваринництво, захист полів, заходи з боротьби зі шкідниками, користування, розподіл та охорона водойм, меліорація, виправлення русел рік, регулювання чи припинення використання пасовиськ та лісів; далі – усі справи аграрного стану, а саме: положення про вільний розподіл ґрунтів та угідь, або

⁸¹ Gesetz vom 9. April 1907 über die Amtssprachen der autonomen Behörden // L. G. Bl. – Jahrgang 1907. – Stück IV. – Nr. 21. – S. 39–42.

про їх обмеження, про підакцизні товари, особливі приписи щодо поділу нерухомої спадщини селян і положення про аграрні операції, а також участь у впорядкуванні сільськогосподарського кредитування, в організації сільсько- та лісогосподарських фахівців; на кінець – регулювання сільсько- та лісогосподарської праці робітників та наймитів»⁸².

Нові соціально-економічні умови спричинили розширення сфери організаційних компетенцій галицького намісництва. 1 жовтня 1908 р. запроваджувалася його нова структура, яка складалася з 26 департаментів, що підпорядковувалися 4 відділам чи секціям. Президіальний департамент мав відокремлений статус та здійснював нагляд за діяльністю адміністративних та поліцейських органів, вищих навчальних закладів, вищого духовенства, за виборами органів місцевого самоврядування, забезпечував діяльність Галицького сейму, видавав дозволи на заснування товариств, організацій, церковних установ, проведення зборів, здійснював цензуру преси, забезпечував тираж урядових газет, займався справами театрів, організацією допомоги населенню для подолання стихії, збиранням пожертв, проведенням лотерей, організацією діяльності поштової та телеграфної служб. У намісництві 10 січня 1911 р. було утворено окремих апробаційний технічний відділ з будівництва, який налічував 6 департаментів. Внаслідок поступового розростання апарат намісництва вже на 2 червня 1916 р. складався з 6 секцій, які охоплювали 33 департаменти, окрім президіального бюро⁸³.

У краї поступово зростала кількість повітових староств – з 79 до 82 адміністративних одиниць. Нові повітові староства були утворені в Освенцімі (1910), Сколе (1910) та Радехові (1911).

Запровадження принципу етнічності у функціонування політичної системи відбувалося паралельно з демократизацією виборчого права. Новий виборчий закон до Державної ради від 26 січня 1907 р. запроваджував загальне пряме голосування⁸⁴, що сприймалося українцями однозначно, як прогресивне явище. Порівнюючи результати парламентських виборів 1907 р. на основі загального голосування та сеймових виборів 1908 р. на основі цензово-куріального модусу, Михайло Лозинський та Володимир Охримович дійшли висновку, що завдяки технології двоступеневого голосування українці у 1908 р. втратили близько 4 % голосів виборців на користь польських кандидатів та 7 % – на користь русофільських⁸⁵.

У новому виборчому законі були чітко виписані усі процедурні питання та передбачалась обов'язковість окремого приміщення для виборчої дільниці⁸⁶. Додатково запроваджувались інститут спостерігачів від політичних партій, одночасні вибори посла та його заступника, а також виключно у Галичині – двомандатні виборчі округи для сільських громад. Процедура допускала лише особисте голосування виборця, а не за посередництвом його представника, як це було раніше⁸⁷.

У Галичині розподіл мандатів виглядав так: міських одномандатних округів – 34 (Західна Галичина – 13, Східна – 21), у сільських громадах усі 36 округи – двомандатні (Західна Гали-

⁸² Gesetz vom 23. April 1909, mit welchem die Bestimmungen des § 18, der mit dem kaiserischen Patente vom 26. Februar 1861 R. G. Bl. Nr. 20, verlautbarten Landesordnung für das Königreich Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau ergänzt werden // L. G. Bl. – Jahrgang 1909. – Stück I. – Nr. 42. – S. 96.

⁸³ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4795. – Арк. 433–434.

⁸⁴ Виборчого права були позбавлені офіцери, які перебували на військовій службі, військове духовенство, жандарми, у тому числі й пенсіонери.

⁸⁵ Лозинський М., Охримович В. З виборчої статистики Галичини / Михайло Лозинський, Володимир Охримович // Студії з поля суспільних наук і статистики / Статистична комісія НТШ. – Львів, 1910. – Т. 2. – С. 94.

⁸⁶ Досі у сільських громадах правибори відбувалися у шинку, канцелярії вїйта чи у панському дворі, а вибори – у приміщенні повітового староства, що певним чином делегітимізувало весь виборчий процес та сприяло масовому явищу «хрунівства» (продажу голосів виборців за горілку та ковбасу). Нововведення демонстрували громадськості часткове виведення виборів поза вплив адміністративних чинників.

⁸⁷ Gesetz vom 26. Jänner 1907, betreffend die Wahl der Mitglieder des Abgeordnetenhauses des Reichsrates // R. G. Bl. – Jahrgang 1907. – Stück IX. – Nr. 17. – S. 59–107.

чина – 17, Східна – 19)⁸⁸. Виборчі округи було поділено так, що у Східній Галичині не було жодного округу, де б українці склали більше 77 % населення, а 2 % євреїв планувалось залучити до коаліції з польськими партіями, щоб забезпечити їм 25 % голосів виборців для здобуття другого мандату в двомандатних виборчих округах⁸⁹.

Враховуючи дані перепису населення за 1900 р. можна легко встановити, що у міських округах українці не мали шансу здобути жодного мандату. Проте у сільських громадах завдяки заздалегідь визначеній квоті (I-й мандат вимагав 50 % + 1 голосів, а II-й – 25 % + 1) гарантований шанс був для здобуття I-го мандату в 21 округах (№ 48–51, № 53–70) та II-го – у 7 округах (№ 54, 55, 56, 57, 59, 62), що разом становило можливих 28 (26,41 %) українських мандатів⁹⁰. Це дає підстави стверджувати, що принцип етнічності первинно також закладався у виборчий модус до Державної ради шляхом попереднього узгодження центральної влади з польським та українським політикумами з приводу встановлення між ними мандатних квот⁹¹. Через відсутність фіксованої прив'язки національного мандату до певного виборчого округу цей розподіл виявився недієвим. Проте загальне голосування дало можливість галицьким українцям сформувати четверту за кількістю послів фракцію у Державній раді.

На парламентських виборах 1907 р. та 1911 р. у двомандатних округах створився прецедент, коли українська меншість втрачала свій мандат завдяки такій виборчій технології: у I-му турі не вдавалося визначити відразу 2-х переможців (абсолютну більшість міг здобути лише 1 кандидат), тоді у II му турі (на вужчих виборах) участь брали 2 інші кандидати, які одержали найбільшу кількість голосів. Тоді польські виборці, що становили до 75 % усіх виборців на дільниці, однотайно голосували за свого кандидата, внаслідок чого II-й мандат також потрапляв у їхні руки. Так, у 1907 р. українці втратили 1, а у 1911 р. уже 2 з можливих 28 мандатів^{92, 93}.

Розширення виборчих прав відбувалося паралельно із запровадженням у Галичині обов'язковості голосування для громадян, яким надавались такі права. З 19 лютого 1907 р. за ухиляння від голосування передбачався штраф у розмірі 1—50 крон, а в окремих випадках – тимчасове позбавлення виборчого права⁹⁴. Закон про захист свободи виборів та зборів від 26 лютого 1907 р. запроваджував на парламентських, сеймових, повітових та громадських виборах кримінальне покарання за поширення неправдивої виборчої інформації, перешкоджання виборчому процесу, розголошення таємниці голосування, зумисне позбавлення виборців права голосу, протидію їх волевиявленню, перешкоджання виборчому представництву, спотворення результатів голосування⁹⁵.

⁸⁸ Олесьницький Є. Новий виборчий закон (популярний виклад основних постанов) / Євген Олесьницький // Діло. — Ч. 13. — 17 (30).01.1907.

⁸⁹ Binder H. Polen, Ruthenen, Juden. Politik und Politiker in Galizien 1897–1918. [Manuscript] / Harald Binder. — Wien: Diss., 1997. — S. 53.

⁹⁰ Die Ergebnisse der Reichsratswahlen im Jahre 1907 // Österreichische Statistik. — Wien: K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1908. — Band 84, Heft 2. — S. I. 82—103.

⁹¹ Див.: Уська У. Парламентська виборча реформа 1907 р. у Цислейтанії: проблема національного представництва / Уляна Уська // Краєзнавчий збірник / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. — Дрогобич, 2003. — Вип. VII. — С. 361–370.

⁹² На парламентських виборах 1907 р. було втрачено український мандат у виборчому окрузі № 54 (Білгород – Лютовиська – Старий Самбір – Турка – Бориня – Підбужжя – Дрогобич – Ланка), а у 1911 р. – в округах № 54, № 57 (Печеніжин – Коломия – Гвіздець – Отинія – Залотів – Косів – Калуш – Жаб'є).

⁹³ Die Ergebnisse der Reichsratswahlen im Jahre 1907 // Österreichische Statistik. — Wien: K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1908. — Band 84, Heft 2. — S. XII.; Die Ergebnisse der Reichsratswahlen in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1911 // Österreichische Statistik. — Wien: K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1912. — Band 7, Heft 1. — S. 133, 135.

⁹⁴ Kundmachung des Ministers des Innern vom 19. Februar 1907, betreffend die Vornahme allgemeiner Wahlen für das Abgeordnetenhaus des Reichsrates // R. G. Bl. — Jahrgang 1907. — Stück XVIII. — Nr. 32. — S. 271–272.

⁹⁵ Gesetz vom 26. Jänner 1907, betreffend strafrechtliche Bestimmungen zum Schutze der Wahl- und Versammlungsfreiheit // R. G. Bl. — Jahrgang 1907. — Stück X. — Nr. 18. — S. 109–112.

Найпомітніше принцип етнічності виявився у змінах до крайового статуту та виборчого порядку 1914 р., які увійшли в історію як «національне зрівняння» у Галичині. Трансформація політичної системи на локальному рівні передбачала одночасне збереження цензово-куріального модусу та запровадження національного принципу у процес формування Галицького сейму, усіх його органів та структур, закріплення фіксованого статусу для національних виборчих округів, укладенні окремих списків для виборців польської та української національностей – т. зв. національних кадастрів. Попри вищезазначені зміни ця система продовжувала відтворювати модерну подоби станового представництва, яке лежало в основі створеного Габсбургами державного механізму у ранньомодерний час.

У тексті санкціонованих крайових законів від 12 липня 1914 р. закріплювався політико-правовий статус Східної Галичини, як польсько-української території. Зрештою, лише тут запроваджувалися національно фіксовані виборчі округи, у той час, як у західній частині краю – округи утворювалися, як і раніше, за безнаціональною ознакою. У багатомандатних округах вибори відбувалися на пропорційній, а в одномандатних – на мажоритарній основі.

Таблиця 5

Виборча схема до Галицького сейму, яка запроваджувалися у Галичині у 1914 р.^{96, 97, 98}

Склад Галицького сейму (1914)	кількість мандатів		
	загальна	польських	українських
	227 (+1 ³)	166 (72,80%)	61 (+1) (26,87— 27,19%)
вірилісти	12 (+1)	9	3 (+1)

⁹⁶ Ustawa z dnia 8. lipca 1914, zmieniająca §§ 3, 4, 6, 10, 11, 12, 13, 17, 31, 35, 38 i 48, uzupełniająca postanowienia §§ 18 i 26 statutu krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem i wprowadzająca nową ordynacyę wyborczą // Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkim Księstwem Krakowskiem. – Rok 1914. – Część X. – Nr. 65. – S. 177–219.

⁹⁷ Один мандат був зарезервований для ректора українського університету, відкриття якого передбачалося угодою, досягнутою у 1914 р. між політичними фракціями Галицького сейму.

⁹⁸ Без врахування рівня сплати податків автоматично голосували за особистою кваліфікацією: духовенство, державні службовці усіх рівнів (у тому числі військові), офіцери, що на даний час перебували поза виконанням службових обов'язків, особи з науковим ступенем, адвокати, нотаріуси, дипломовані фахівці у хірургії, фармації, ветеринарії, техніки, нотаріальні кандидати, викладачі та учителі, особи, що мали звання почесного громадянина.

Склад Галицького сейму (1914)	кількість мандатів		
	загальна	поль- ських	україн- ських
I курія великої земельної власності	45 національно незакріплених: на Зх. Галичину припадало 4 округи; 13 мандатів, на Сх. Галичину — 12 округів; 31 мандат; національно закріплених: український — 1 округ (Львів); 1 мандат; за кількістю мандатів: 1 шестиман- датний (Краків), 9 тримандатних, 5 двомандатних, 2 одномандатних округів	44	1
II цензова міська курія	46 національно незакріплених: 11 ок- ругів та 16 мандатів (усі у Зх. Гали- чині); національно закріплених: польських — 12 двомандатних округів; 24 мандатів (Зх. Галичина — 1 округ; 1 мандат, Сх. Галичина — 11 округів; 23 мандатів), україн- ських — 6 одмомандатних округів; 6 мандатів (усі у Сх. Галичині); за кількістю мандатів: 1 восьмиман- датний (Львів), 1 шестимандатний (Краків), 5 двомандатних, 22 одно- мандатних округів	40	6
III загальна міська курія	12 національно незакріплених: 4 одно- мандатних округи; 4 мандати (усі у Зх. Галичині); національно закріпле- них: польських — 5 одномандатних округів; 5 мандатів (усі у Сх. Гали- чині), українських — 3 одномандат- них округи; 3 мандати (усі у Сх. Гали- чині); за кількістю мандатів: 12 одноман- датних округів	9	3

Склад Галицького сейму (1914)	кількість мандатів		
	загальна	поль- ських	україн- ських
IV курія торгово- промислових палат	5 Львів (2 мандати), Краків (2 мандати), Броди (1 мандат)	5	—
V курія промислових об'єднань міст Львова та Кракова	2 Львів (1 мандат), Краків (1 мандат)	2	—
VI курія сільських громад	105 національно незакріплених: 50 ок- ругів; 64 мандати (3х. Галичина — 36 одномандатних, 2 двомандатних округи, разом — 40 мандатів; Сх. Галичина — 12 двомандатних округів; 24 мандатів), національно закріплених: польських — 7 одно- мандатних округів; 7 мандатів (усі у Сх. Галичині), українських — 34 одномандатних округів; 34 ман- дати (1 — у 3х. Галичині та 33 — у Сх. Галичині); за кількістю мандатів: 14 двомандат- них та 77 одномандатних округів	57	48

Двоступеневе голосування збереглося лише у V курії промислових об'єднань міст Львова та Кракова, а у III загальній міській курії та VI курії сільських громад запроваджувалось загальне голосування, що свідчить про демократизацію виборчого права. Проте високоцензові виборці одержали можливість додаткового голосу у кількох куріях, хоча виборець, як і раніше, мав право легітимно голосувати лише один раз. Так, 2/3 виборців II цензової міської курії, які сплачували найвищі податки, голосували ще й у III загальній міській курії. Деякі з них могли також входити до IV курії торгово-промислових палат, або до V курії промислових об'єднань міст Львова та Кракова. Таким чином, ця виборча технологія дозволяла заможним виборцям віддавати від 2 до 5 голосів. Виборці VI курії сільських громад, які належали до списку 2/3 найбільших платників податків, також віддавали по 2 голоси. У такий спосіб відміна двоступеневих виборів та запровадження загального голосування у III та VI куріях компенсувалися новими, ще ефективнішими виборчими технологіями, які були покликані забезпечити поля-

кам гарантовану більшість у крайовому сеймі, незважаючи на те, що у Східній Галичині вони становили національну меншість⁹⁹.

Згідно змін до крайового статуту у складі Галицького сейму утворювалися нові структурні одиниці та чіткіше розписувалися окремі процедури. У Сеймі формувалися дві національні курії, які відповідно склалися з 166 польських та 62 українських депутатів. Склад усіх сеймових комісій, делегатів до крайових інституцій та Рахункової палати, що запроваджувалася для контролю за крайовими фінансами, формувався на основі вище зазначеного мандатного співвідношення, тобто квота для українців становила не більше, ніж 27,19 % місць.

Керівництво сейму – крайового маршалка та 2-х його заступників польської та української національностей —, призначав імператор зі складу Сейму. Виконавчий орган крайової репрезентації – Крайовий виділ формувався на основі рівних національних квот та складався з крайового маршалка та 8-х членів – по 4 від польської та української курії. Маршалок, як голова Крайового виділу, повинен був сам визначати зі складу Сейму 2-х своїх заступників – поляка та українця, а 3-х членів обирали послі від усіх курій за національною ознакою (по одному від I, від II, III, IV, V та від VI). За такою ж схемою обиралися заступники членів Крайового виділу¹⁰⁰.

Згідно змін до крайового статуту рішення щодо перегляду меж між поміщицькими землеволодіннями та сільськими громадами вимагало 2/3 голосів за присутності не менше, як 186 депутатів (тобто 124 голосів)¹⁰¹. Внесення будь-яких змін до положень крайового статуту, виборчого порядку та табелярного додатку вимагало 2/3 голосів за присутності не менше 3/4 від складу Сейму (тобто 114 голосів)¹⁰². Це означало, що ухвалення основних крайових законів передбачало готовність українських депутатів солідарно голосувати з поляками та обов'язкову їх присутність на засіданні (мінімум – від 6 до 21 осіб). За умов перманентної обструкції української опозиції ухвалення таких рішень узагалі ставало неможливим. Таким чином, у діяльність Галицького сейму закладалися первинні підвалини для функціонування моделі політичної співпраці на основі координації між більшістю (польською курією) та опозицією (українською курією).

Збільшення чисельності українського представництва у Сеймі незначно розширило набір політичних інструментів, якими вона могла скористатися. Як і раніше, це були депутатські запити (інтерпеляції), подача яких згідно регламенту вимагала підписів не менше 15 послів¹⁰³. Доступнішими стали нові інструменти такі, як депутатський внесок (право внесення законопроекту, або поправки до нього) та участь у роботі сеймових комісій, яка по суті залишалась номінальною. Зокрема, для внеску потрібно було здобути абсолютну більшість голосів за умови присутності на засіданні більшості від складу Сейму (115—58 голосів), а це надалі могло блокувати законодавчі ініціативи української курії. Зважаючи на іноді непримиренні позиції радикалів та ієрархів УГКЦ, нова модель політичної співпраці вимагала від української меншості вироблення власної консенсусної позиції та передбачала злагоджену роботу всіх її членів.

У схему прийняття рішень Крайовим віділом не закладався жоден з обмежувальних механізмів. Процедура передбачала присутність на його засіданні голови та щонайменше

⁹⁹ Ustawa z dnia 8. lipca 1914.... – S. 169–177.

¹⁰⁰ Ustawa z dnia 8. lipca 1914.... – S. 169–177.

¹⁰¹ Зміни до крайового статуту регламентували новий паритетний принцип співіснування об'єднаних з сільськими громадами поміщицьких землеволодінь. Зокрема, дідич не мав права користуватися громадськими угіддями; був зобов'язаний долучатися до адміністративних видатків громади; міг, за бажанням, виконувати поліцейські функції на території свого помістя; мав вірільний мандат у раді громади, якщо сплачував неменше, ніж 100 крон прямих податків.

¹⁰² Ustawa z dnia 8. lipca 1914.... – S. 169–177.

¹⁰³ Див.: Regulamin dla Sejmu Krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, przyjęty dnia 10 października 1907. – Lwów: Nakł. Wydziału Krajowego, 1908. – S. 9.

4-х членів з 8-ми, а ухвала вимагала абсолютної більшості голосів від кількості присутніх (3 голоси). Маршалок сейму мав право голосувати у тому випадку, якщо голоси розділялися порівну. За цих умов Крайовий виділ без узгодження з українцями ухвалював будь-яке рішення, на якому налягала польська більшість.

Крайовий статут у новій редакції також передбачав зміни в організації повітового представництва, яке формувалося поза принципом етнічності, а – на засадах «репрезентації інтересів» різних груп населення. У повітах, де нараховувалось понад три таких групи, закріплювалося співвідношення між членами повітової ради так: найбільша група одержувала половину місць мінус 1, а для решти – місця розподілялися порівно. У повітах, де існувало два угруповання за інтересами, місця у раді також розподілялися порівно¹⁰⁴. Виборчі списки формувалися за національним кадастром, а визначення кола виборців відбувалося за виборчим порядком до громадських рад від 12 серпня 1866 р. на основі майнового цензу. Враховуючи те, що у поліетнічному повіті могло нараховуватися 3 і більше груп за інтересами, а національних кадастрів було лише два – польський та український, то можна зробити висновок про те, що ці норми закладали технологію, яка забезпечувала б полякам (у поєднанні, наприклад, з євреями чи німцями) політичну перевагу у повітовому представництві на тих територіях, де вони становили меншість, тобто у Східній Галичині. Таким чином, міжнаціональне протистояння переводилось з загально крайового рівня до поліетнічних повітів; воно розпорошувалося на локально-множинній основі, особливо на території польсько-українського пограниччя.

Національні кадастри виборців формувалися головами громад на основі перепису населення 1910 р. за побутовою мовою. Закон передбачав оскарження неправильності особових даних у списку виборців (прізвища, номери виборчого округу, приналежності до певної курії та до національного кадастру) у 8 денний термін після оприлюднення намісником дати виборів. Під час подачі реклаमाції виборець повинен був сплатити у старости громади 50 % затрачених на внесення змін коштів, інакше звернення залишалось без розгляду. За виготовлення копії частини виборчого списку, яка обов'язково додавалась до рекламації, оплата сягала 100 %. Оплатні та значно обмежені в часі процедури перешкоджали реалізації права виборців на оскарження.

На підставі вже узгоджених списків повітова влада заздалегідь видавала кожному виборцю легітимацийну картку та бюлетень для письмового голосування, у якому зазначалося його прізвище, назва округу, кількість кандидатів, за яких він голосуватиме, а також вказувалася можливість вибору заступника посла, право віддавати 1 чи 2 голоси. Заступник посла обирався у одномандатних та у тих двомандатних виборчих округах, де виборець мав право голосувати лише за одного кандидата. Заступник приступав до виконання депутатських повноважень лише після втрати послом свого мандату¹⁰⁵. Така технологія дозволяла уникати довиборів, щоб зайвий раз не провокувати суспільно-політичну напругу в краї.

Виборча комісія утворювалася призначенням намісником виборчим комісаром та складалася 5–7 осіб, які визначалися ним з кола виборців. Виборчий комісар та обраний голова комісії відповідали за проведення виборів на дільниці. Політичні партії одержали право доповнювати своїми спостерігачами склад комісії до 10 членів. У двомандатних округах у випадку здобуття обома кандидатами рівності голосів у II-му турі голосування традиційно застосовувався жереб, як рудимент австрійського виборчого права¹⁰⁶.

Відсутність фіксованих національних мандатів у двомандатних виборчих округах, які розташовувались на польсько-українському пограниччі, не знімала загрози ескалації міжнаціонального конфлікту у цій густо населеній зоні. Соціально-політичний конфлікт також міг

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 8. lipca 1914. ... – S. 169–177.

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 8. lipca 1914. ... – S. 169–177.

¹⁰⁶ Ustawa z dnia 8. lipca 1914. ... – S. 177–207.

загострюватись на всій території Галичини через запровадження для високоцензових виборців кількох голосів у курії міст загального голосування та курії сільських громад. Крім цього, крайовий управлінський апарат одержав можливість реалізовувати адміністративний ресурс ще й під час формування списків виборців за національним кадастром, бо статистичні дані перепису населення 1910 р. носили суперечливий характер.

Таблиця 6

Співвідношення населення Галичини за віросповіданням та побутовою мовою (на основі перепису 1910 р.)¹⁰⁷

за побутовою мовою	за конфесіями						разом
	римо-католики	греко-католики	православні	євангелісти	ізраїліти	позаконфесійні	
німці	36 625	596	93	27 129	25 631	58	90 130 (1,12%)
поляки	3 618 145	235 328	196	7 854	808 327	317	4 670 167 (58,19%)
українці	42 822	3 141 029	1 580	834	21 513	247	3 208 025 (33,97%)
інші	8 207	496	678	216	168	6	9 771 (0,12%)
особи без громадянства	26 493	1 784	294	1 650	16 165	35	46 413 (0,57%)
разом	3 732 290 (46,51%)	3 379 233 (42,11%)	2 841 (0,04%)	37 693 (0,46%)	817 804 (10,86%)	663 (0,00%)	8 024 524 (100%)

Аналіз даних австрійської статистики за 1910 р. засвідчує, що 1,24 % громадян на побутовому рівні не послуговувалися польською чи українською мовами, а це близько 0,41 % виборців, яких чиновникам потрібно було самостійно ідентифікувати при формуванні національних кадастрів. Порівнюючи кількість греко-католиків та осіб, що користувалися українською мовою, як побутовою, втрати українського населення становили 8,14 %, а це близько 2,71 % (72,5 тис.) виборців. До польськомовного населення було також зараховано 9,72 % іудеїв, а це близько 3,24 % виборців. Таким чином, кількість польськомовних осіб за рахунок українців та євреїв зростає на 17,86 %. Якщо ще й врахувати німців та інших осіб, то разом їх кількість становитиме 19,10 % галичан. Тому можна стверджувати, що до польського виборчого кадастру загалом потрапило б 6,36 % (170 тис.) виборців-неполяків. Зважаючи на це, кількість скарг на якість списків у Галичині могла бути значною, що у підсумку загострило б протистояння між

¹⁰⁷ Die Bevölkerung nach der Gebürtigkeit, Religion und Umgangssprache in Verbindung mit dem Geschlechte, nach dem Bildungsgrade und Familienstande; die körperlichen Gebrechen; die soziale Gliederung der Haushaltungen // Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern. – Wien: K. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1914. – Band 1, Heft 2. – S. 54–55.

групами виборців та політичними органами влади. Нарікання на якість списків могла поставити під сумнів легітимність проведених виборів.

Таким чином, сеймова виборча реформа в Галичині 1914 р. представляла собою одну із найскладніших та найзаплутаніших мажоритарно-пропорційних виборчих систем не лише у Цислейтанії, а й у Європі, яка при збереженні курій та модернізації їх на основі принципу етнічності забезпечувала польській меншості у Східній Галичині 78 мандатів (а це 47,3 % польських, або 34,4 % усіх сеймових мандатів – більше третини). Українці, як автохтонне населення Східної Галичини, одержали тут лише 59 мандатів (а це 95,2 % українських, або 26 % усіх сеймових мандатів – менше третини). У такий спосіб крайовий виборчий порядок остаточно закріпив політико-правовий статус Східної Галичини, як польсько-української території, де більшість сеймових мандатів належала полякам. Одночасно він унеможлилював ескалацію польсько-українського політичного протистояння у національно фіксованих виборчих округах Східної Галичини під час виборчих кампаній, що у майбутньому могло б сприяти налагодженню міжнаціонального діалогу на рівні окремих моноетнічних громад.

«Галицьке зрівняння» 1914 р. доцільно трактувати як політичну модель провінційної співпраці між поляками та українцями, що вбудовувалася у систему австро-угорського дуалістичного федералізму, або ж як своєрідний міжнаціональний *«modus vivendi»*, який був покликаний урівноважити політичну систему на крайовому рівні. Проте, зважаючи на активізацію націоналістичного руху українців, «зрівняння» 1914 р. консервувало крайову політичну систему, оскільки у законодавчий спосіб зупиняло об'єктивний процес зростання представництва українців у Галицькому сеймі (див. табл. 4). У підсумку це, хоч і усувало перманентну загрозу ескалації міжнаціонального конфлікту на політичному ґрунті, але й водночас забезпечувало панування поляків у Східній Галичині.

Поза сумнівом, «Галицьке зрівняння» 1914 р. засвідчило відсутність в офіційного Відня наміру реалізувати головну національну вимогу українців щодо поділу території Галичини за національною ознакою та створення окремих польської та української національно-територіальних автономій. Система політичних органів влади в Галичині насамперед забезпечувала життєдіяльність національно-територіальної автономії для поляків. Її особливості полягали у реалізації крайовими політичними органами влади преференцій стосовно запровадження польської мови управління, створення польського бюрократичного апарату та колонізації шкільництва, а також у здійсненні розширених адміністративних функцій. «Галицьке зрівняння» вбудовувало у структуру національно-територіальної автономії кілька елементів екстериторіальної автономії для українців. Початок Першої світової війни завадив реалізації сеймової виборчої реформи 1914 р., внаслідок чого національно-культурна автономія для українців у Галичині так і не відбулася.

Система органів політичного управління в Галичині (1866–1914) у межах їх конституційно і законодавчо визначеного статусу забезпечувала розробку та здійснення державної політики в краї з врахуванням інтересів панівної польської національності. Крайові та місцеві політичні органи влади зазнали суттєвого колонізаційного впливу, який виявлявся в запровадженні польської мови у діяльність усіх суб'єктів влади, а також крайових інституцій, у тому числі вищих та середніх навчальних закладів. Проте автономні суб'єкти місцевого самоврядування одержали додаткові гарантії з приводу вибору ними мови діловодства та забезпечення комунікації нею з крайовими політичними органами влади. Зі свого боку, крайові органи у спілкуванні з громадами та окремими громадянами практикували використання польської мови. Попри свою обмеженість, автономія органів місцевого самоврядування закладала підвалини для розвитку певних елементів громадянського суспільства у національних спільнотах на локальному рівні.

Дуалістичність повноважень суб'єктів виконавчої та законодавчої влади перетворилася на перешкоду для ефективної організації крайового управління і дієвого функціонування

системи політичних органів через нечітку виписаність норм законодавства та перманентні компетенційні конфлікти між ними. Користуючись цим дисонансом, австрійський уряд провадив власну національну політику в краї, періодично предметно зрівноважуючи інтереси польської та української спільнот. Водночас така практика суб'єктів вищої виконавчої влади була покликана забезпечувати австрійський державний суверенітет у Галичині, зберігаючи у такий спосіб територіальну цілісність імперії Габсбургів.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.